

YÛSUF SURESİ TEFSİRİ VE HZ. YÛSUF KISSASI

Semra Örs

YÛKSEK LİSANS TEZİ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TEFSİR BİLİM DALI

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Hasan HALİLOĞLU

AĞRI-2021

Her hakkı saklıdır.

**AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN
ÜNİVERSİTESİ**

**LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI**

Semra ÖRS

**YÛSUF SURESİ TEFSİRİ VE HZ. YÛSUF KISSASI
YÛKSEK LİSANS TEZİ**

TEZ YÖNETİCİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Hasan HALİLOĞLU

AĞRI-2021

AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

TEZ KABUL VE ONAY FORMU

“Yûsuf Suresi Tefsiri ve Hz. Yûsuf Kıssası”

Dr. Öğr. Hasan HALILOĞLU danışmanlığında, Semra ÖRS tarafından hazırlanan bu çalışma, 11/06/2021 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Zeki TAN

İmza:

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Hasan HALILOĞLU

İmza:

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Mesut IŞIK

İmza:

Yukarıdaki sonuç;

Enstitü Yönetim Kurulu .../.../...tarih ve /..... nolu kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. İbrahim HAN

Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaklardan yapılan bildiriş, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak olarak kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

11/06/2021

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Yûsuf Suresi Tefsiri ve Hz. Yûsuf Kıssası” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarıncagereğinin yapılmasını arz ederim.

Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

11/06/2021

Semra ÖRS

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAY FORMU	II
TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI	III
İÇİNDEKİLER	III
ÖZET.....	VII
ABSTRACT	IX
ÖNSÖZ.....	XI
KISALTMALAR	XII
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu.....	1
2. Araştırmanın Amacı	3
3. Araştırmanın Yöntemi	4

BİRİNCİ BÖLÜM

YÛSUF SURESİ'NDE GEÇEN İSTİLAHLAR VE KISSA	5
1. Yûsuf Suresi'nde Geçen İstilahların İzahı	5
1.1. Rüya (الرُّؤْيَا)	5
1.2. Te'vil (التَّأْوِيل)	8
1.3. İnsan (الإنْسَان)	10
1.4. Secde (السَّجْد)	11
1.5. İlim (الْعِلْم)	13
1.6. Fuhs/Fahşa (الْفُحْش)	15
1.7. İhlâs (الإِخْلَاص).....	16
1.8. Rızık (الرِّزْق).....	18
1.9. Şükür (الشُّكْر).....	19
1.10. Din (الدِّين)	20
1. 11. Melik (الْمَلِك).....	22
1.12. Vekil (وَكِيل).....	23

1.13. Ceza (الجزاء)	24
1.14. Şahit (الشَّاهِد)	25
1.15. Sadaka (الصَّدَقَة)	26
1.16. Sâlih (الصَّالِح)	27
1.17. Vahiy (الْوَحْي).....	28
1.18. Nefis (النَّفْس).....	31
1.19. Hüküm (الْحُكْم).....	32
1.20. Burhan (البُرْهَان)	34
1.21. Rabb (الرَّب)	35
1.22. Keyd (الْكَيْد)	36
1.23. Ayet (الآيَة)	36
1.24. Ahiret (الْآخِرَة).....	38
1.25. Tevekkül (التَّوَكُّل)	39
1.26. Fesad (الْفَسَاد).....	40
1.27. Gayb (الْغَيْب).....	42
1.28. Şirk (الشِّرْك).....	43
1.29. K1ssa.....	44
2. K1ssanın Tanımı	45
2.1. K1ssa Nedir?	45
2.2. Kur'an'ı Kerim'de K1ssanın Tanımı	47
2.3. K1ssanın Tefsire Yansımaları	48
2.4. Kur'an K1ssalarının Özellikleri	48
2.5. Kur'an K1ssalarının Amaçları	49
2.6. Kur'an K1ssalarının Mitolojik Oluşuna İlişkin Beyanlar	51
2.7. K1ssa ile İlişkili Kavramlar	53
2.7.1. Haber	53
2.7.2. Hikâye	54
2.7.3. Hadis	55
2.7.4. Nebe	57

İKİNCİ BÖLÜM

YÛSUF SURESİ BAĞLAMINDA HZ. YÛSUF'UN (AS) HAYATI VE AHLAKİ DEĞERLER 58

1. Yûsuf Suresi'ne Genel Bir Bakış 58

1.1. Surenin İsmi ve Etimolojisi..... 58

1.2. Yusuf Suresi'nin Ahsenu'l Kasas İsmi Almasında Tefsircilerin Yorumu 59

1.3. Surenin Nüzul Sebebi..... 61

1.4. Surenin Mekki Oluşu 62

2. Yûsuf Suresi'nin Kur'an'daki Yeri 64

2.1. Yûsuf Suresi'nin Fazilet ve Hikmeti..... 64

2.2. Yûsuf Suresi'nin Kendinden Önceki Sure (Hûd) ile Münasebeti 64

2.3. Yûsuf Suresi'nin Kendinden Sonraki Sure (Râd) İle Münasebeti 66

3. Yûsuf Suresi'nde İşlenen Konular 67

3.2. Adalet 69

3.3. İyilik/ ikramü'l Mesvâ/ Muhsin/ İhsan 73

3.4. Feraset/ İlim/ Hikmet 77

3.5. Sırat-ı Müstakim Üzere Olmak 81

3.6. İhlâs 83

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HZ. YÛSUF'A (as) KURULAN TUZAKLAR VE HZ. YÛSUF'UN (as) GÖMLEKLERİNİN TEFSİR BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ 85

1. Hz. Yûsuf'a (a.s) Kurulan Tuzaklar Ekseninde Hayatı 85

1.1. Birinci Tuzak/Kuyu..... 87

1.2. Hz. Yûsuf'un (as) Kuyudaki Duası 88

1.3. İkinci Tuzak/Ahlaksız Davet..... 90

1.4. Ahlaksız Davet Karşısında Hz. Yusuf'un (as) Tavrı (Dua) 93

2. Hz. Yûsuf'un (as) Giydiği Gömlekler ve Gömeklerin Mahiyetinin Tefsir Kaynaklarında Değerlendirilmesi 95

2.1. Kurdun Parçaladığı Meşakkat ve Sıkıntı Gömleği..... 95

2.1.1. Üvey Kardeşlerin Hased/Kıskançlık Duygusu..... 97

2.1.2. Üvey Kardeşlerin Babalarına Sahte İyilik Gösterisi 98

2.1.3. Hz. Yusuf'un (as) Kanlı Gömleği	101
2.2. Züleyha'nın Yırttığı Gömlek.....	103
2.2.1. Hz. Yûsuf'un (a.s) Züleyha ile İmtihanı	104
2.2.2. Kadınların Hileleri	106
2.2.3. Hz. Yûsuf'un (a.s) Zindana Atılması	109
2.2.4. Zindandaki Tevhid Mücadelesi/ Medrese-i Y�sufiye.....	111
3. Hz. Yakub'un (a.s) Gözlerini Açan İstikamet Gömleği	116
3.1. Hz. Yusuf'un (a.s) Zindandan Saraya Gelmesi.....	116
3.2. Hz. Yûsuf'un (a.s) Kardeşi Bünyamin'e Kavuşması	120
3.3. Hz. Yûsuf'un (a.s) �vey Kardeşleri ile Karşılaşması	124
3.4. Hz. Yakub'un (a.s) Gözlerinin Açılmasına Vesile Olan Gömlek.....	125
3.5. Hz. Yûsuf (a.s) ve Hz. Yakub'un (a.s) Vuslat Sahnesi	128
SONUÇ.....	132
KAYNAKÇA.....	136
�ZGEMİş.....	147

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
YÛSUF SURESİ TEFSİRİ VE HZ. YÛSUF KISSASI
Semra ÖRS
Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Hasan HALİLOĞLU

2021 sayfa: (145) +xiv

Jüri: Doç. Dr. Zeki TAN

Jüri: Dr. Öğr. Üyesi Hasan HALİLOĞLU

Jüri: Dr. Öğr. Üyesi Mesut İŞİK

Bu çalışmada Yûsuf Suresi incelenmiştir. Çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümü araştırmanın amacı, usûlü ve kaynakları yanında Yûsuf Kıssası'nın mahiyeti ile alakalı bilgilere yer vermektedir.

Birinci bölümde, Yûsuf Suresi'nin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağını düşündüğümüz için surede geçen ıstılahlar ele alınmıştır. Ayrıca konumuz Yûsuf Kıssası'na değindiğinden kıssanın ihtiva ettiği anlamın ne olduğu da genişçe ele alınmıştır.

İkinci bölümde konu itibariyle önem arz eden sure genel bir bakışla ele alınmıştır. Yûsuf Suresi'nin isim ve etimolojisi, Ahsenü'l Kasas olarak isimlendirilmesindeki temel nitelikleri, nüzul sebebi, mekki oluşu, fazilet ve özellikleri, kendinden önceki (Hûd) ve sonraki (Râd) sureleri ile ilişkileri incelenmiştir. Devamında Yûsuf Kıssası'nda işlenen iffet, adalet, iyilik, feraset, sırat-ı müstakim ve ihlâs gibi konular değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölüm genel olarak Hz. Yûsuf'un (as) hayatının şekillendiği üç gömleğinin etrafında yaşanan olaylara yer vermektedir. İlk gömlek, üvey kardeşlerinin tuzağına maruz kalan Yûsuf peygamberin babası Yakub'dan (as) ayrılmasını konu edinen gömlektir. İkinci gömlek, Mısır Azizi'nin hanımı tarafından kurulan tuzakta Hz. Yûsuf'un (as) suçsuz olduğuna delil olan gömlektir. Bu tuzaklar karşısında yapılan dualar ve sığınmalar ele alınmıştır. Üçüncü gömlek ayrılıktan,

tuzaktan, hasedden ve iffetsizlikten arındırılmış şifa, mucize ve vuslat gömleğidir. Üçüncü bölümümüz bu üç gömlek etrafında cereyan eden olayları ele almaktadır.

Sonuç olarak yapılan incelemeler kinin ve düşmanlığın öncelikle kişinin kendisine zarar verdiğini, iffeti korumanın Allah'ın (cc) emri olduğunu, gözlerin açılmasında gömleğin mucizesi gibi konuların önemi tefsirler ile desteklenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Yûsuf, Kıssa, Gömlek, Tuzak, Dua

ABSTRACT

COMMET OF THE YUSUF SURA AND THE YUSUF PARABLE

Semra ÖRS

Thesis Advisor: Dr. Lecturer Hasan HALİLOĞLU

2021 Page: (147) + xiv

Jury: Assoc. Dr. Zeki TAN

Jury: Dr. Lecturer Hasan HALİLOĞLU

Jury: Dr. Lecturer Mesut IŞIK

In this study, Yusuf Surah has been examined. Our study consists of three parts, including introduction. The introduction section includes information about the purpose, method and sources of the research as well as the nature of the story of Yusuf.

In the first part, the terms mentioned in the sura are discussed as we think they will contribute to a beter understanding of Yusuf Surah. In addititon, since our topic touches on the Story of Yusuf, what is the meaning of the story has been discused extensively.

In the second part, the duration, which is important in terms of subject, is discussed with an overview. The name and etymology of Surah Yusuf, its basic qualities in naming it as Ahsenü'l Qasas, its cause of nuzul, its being of maki, its virtue and its features, its relation with the surah prefix (Hûd) and the next (Râd) suras have been examined. Subsequently, subjects such as chastity, justice, goodness, foresight, sıratı-ı ısttakim and ihlâs, which were discussed in the Story of Yusuf, were evaluated

The third part is about Yusuf's holiness story. It includes the events that took place around the three shirts in which Yusuf's life was shaped. The first shirt is the shirt that depicts the separation of the prophet Yusuf form Jacob, who was exposed to the trap of his stepbrothers. The second shirt was in the trap set by the wife of the egyptain Saint. It is the shirt that is evidence of the innocence of Yusuf. Prayers and shelters made againts these trapsa re discussed. The third shirt is a healing, miracle

and ultimate union shirt that is free from separation, trap, envy and chastity. Our third section deals with the events that took place around these three shirts.

As a result, the investigations carried out have supported the importance of issues such as hatred and enmity only harms the person himself, maintaining chastity is Allah's (swt) command, and the miracle of the shirt in opening the eyes.

Keywords: Yusuf, Story, Shirt, Trap, Prayer

ÖNSÖZ

Yeryüzündeki bütün insanlara hitap ederek, onların dünya ve ahiret hayatını tazim eden, kıyamet vaktine kadar hükümleri geçerli olan tek ve son kelamın adı Kur'an'ı Kerim'dir. İçerisinde bulundurduğu birçok kıssa Kur'an'ın muhtevası ve amacıyla paralellik gösterir. Bu kıssalardan biri olan Yûsuf Kıssası olayları tasvir ederek anlatması, surenin girişinde gelecekte haber vererek merak uyandırması ve karşılıklı kurulan diyalogların tümüyle Kur'an'ın nezih üslubunun sonucudur.

Yûsuf Suresi sosyal hayatın çok daha etkin ve verimli kullanılması adına birçok zengin ahlaki ilkeler sunmaktadır. Bu ilkeler; iffet, adalet, hayâ, ihlâs gibi birçok değeri bir arada barındırır. Saymış olduğumuz bu ilkelerin hayata geçmesi için surenin muhtevasının çok iyi anlaşılması gerekir. Çalışmamızda bahsi geçen ilkelerin yanında Hz. Yûsuf'un (a.s) hayatında dönüm noktası olarak nitelendirilen olayları ele alarak Kur'an üslubuna uygun olarak incelemeye çalıştık. Son bölümde Hz. Yûsuf'a (a.s) kurulan tuzaklar ve babasının gözlerinin açılmasındaki mucize ele alınmıştır.

Bu zorlu sürecin her aşamasında engin ilminden yararlandığım, bana yol gösteren, desteği ve yardımlarıyla çalışmamın nihayete ulaşmasında yardımcı olan kıymetli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Hasan Haliloğlu'na sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

İnsan olma bilincini, sorumluluk alma ve bu sorumlulukları yerine getirmenin önemini öğrendiğim ve haklarını hiçbir zaman ödeyemeyeceğim, Rabbimden onlardan razı olması için daima duacı olacağım çok değerli annem, babam ve kardeşlerime sonsuz şükranlarımı sunuyorum.

Bu çalışmaya başlamamda en büyük desteği sağlayan, yapabileceğime olan inancıyla beni ayakta tutan, sabrı, anlayışı, yardımı ve sıcak ilgisiyle çalışmamın tüm aşamalarında sürekli yanımda olan, sevgili nişanım Haşim Kara'ya teşekkürlerimi sunuyorum.

Semra

ÖRSHaziran-2021

KISALTMALAR

a.g.e : Adı geçen eser

a.s : Aleyhisselam

Bkz : Bakınız

C : Cilt

c.c : Celle Celaluhu

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı

İSAM : İslami Araştırmalar Merkezi

Md : Madde/maddesi

s : Sayfa numarası

Sav : Sallahâhu aleyhi vesellem

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

Trc : Tercüme eden

Ty : Tarih Yok

Vd : Ve devamı/ Ve diğerleri

GİRİŞ

Kıssalar tarihin her döneminde önemli yer edinmiş ve örneklik teşkil etmesi hasebiyle vazgeçilmez boyutta dikkat çekmiştir. Kur'an kıssalarını özüyle benimseyerek hayatın her anına yerleştirmiş şahsiyetler yaşadıkları döneme ve daha sonraki nesillere ışık olmuşlardır. Yapılan bu çalışmanın çerçevesinde incelediğimiz Yûsuf Kıssasında hayatın her aşamasında insanlık için önemli hususları barındırdığını müşahade etmekteyiz.

Çalışmamız Yûsuf Suresi ile alakalı olduğundan Hz. Yûsuf'un (a.s) hayatı ile ilgili bazı durumlara yakından tanık olma fırsatı bulduk. İnsanın olgunlaştığı ve en verimli olduğu çocukluk ve gençlik zamanı Hz. Yûsuf (a.s) için imtihanların başladığı dönemdir. Fakat bu durumların hiç biri onu isyana sürüklememiştir. Aksine Allah'a (c.c) sığınarak dua etmeyi tercih etmiştir.

Yakışıklılığı ile meşhur olan Yûsuf peygamber Rabbi tarafından imtihana tabi tutulan örnek şahsiyetlerdendir. Allah'ın (c.c)terbiyesinden geçip övülmeye layık gençler arasına girmiştir. Hz. Yûsuf'un (a.s) henüz çok genç yaşta nefsiyle terbiye olmasına sebep olan olay karşısında sergilediği tavır, ender rastlanan durumlar arasındadır. Günümüz dünyasında anlamını yitirmekte olan iffet kelimesinin en güzel temsili olmuştur.

1. Araştırmanın Konusu

Kur'an'ın insanlık üzerindeki etkileyici üslubu dikkat çekici niteliktedir. Dünya ve ahiret hayatının mutluluğuna zemin hazırlayan Kur'an; emirleri, uymamızı istediği kuralları ve kulluk görevini hakkıyla icra etmemizin yanında ahlaka dair konulara da yer vermektedir. Bu aşamada kıssalar anlatılanların insan üzerindeki tesirini arttırmayı hedeflemiştir. Bir toplumun tezahürü olan bu kıssalar peygamberlerinve ümmetlerinin hayatlarından kesitler sunarak diğer insanların bu olaylardan pay çıkarmalarını hedeflemiştir.

Çalışmamız Kur'an'da geçen kıssalardan biri olan Yûsuf Kıssası'nı incelemektedir. Bu kıssa Kur'an'ın tabiri ile "Ahsenü'l-kasas" kıssaların en

güzelidir. Kur'an'da kıssaları anlatılan peygamberler arasında tüm yaşamı tek bir surede anlatılan sadece Hz. Yûsuf'dur (a.s). Kıssa; üslubuyla, hitabıyla, geleceğe dair işaretler vererek, mesajlarını bir bütün halinde, anlaşılır bir tarzdamuhataplara ulaştırmaktadır. Kıssanın seyri Hz. Yûsuf'un (a.s) gördüğü bir rüya ile başlamaktadır. Devamında üvey kardeşlerinin hileli planları sonucunda düştüğü tuzak ve çektiği çilelerin yanında kuyudaki korkusu, oradan çıkarılarak bilmediği bir diyara köle olarak götürülmesi, babasından ve diyarından ayrılmasının verdiği acı ile karşı karşıya kaldığı bilinmektedir. Tüm bunların yanında götürüldüğü Mısır diyarında Aziz'in hanımı ve diğer kadınların tuzaklarına maruz kalmıştır. Uğradığı iftira, haksız yere yıllarca zindan hayatı yaşamasına sebep olmuştur.

Yaşanan bu musibetlerin hiçbiri onu Allah'a (c.c) olan bağlılığından koparmamış ve bu durumlara isyan etmeden sabretmiştir. Sabrın ve tevekkülün mükâfatını Allah'ın (c.c) izniyle sıkıntılarından kurtularak almıştır. Zindandan çıkarak devlet yönetiminde söz sahibi olmuş ve insanlar içerisinde tanınan, sevilen ve saygı duyulan bir şahsiyet olmuştur. Bilmekteyiz ki bu dünyadaki zorluk ve sıkıntılara sabır gösterenlerin eciri dünya ve ahirette verilir.¹

Geniş kitlelere farklı yönlerden hitap eden Yûsuf Suresi, Yûsuf peygamberin yaşadığı zorluklar karşısında gösterdiği iffet, tevekkül, sabır, hatayı bağışlama gibi özellikleriyle bireye ve topluma yönelik birçok mesajı bir arada barındırmaktadır. Üvey kardeşlerin kin, haset ve kıskançlıkları neticesinde insan tabiatı gereği kurmuş oldukları tuzaklar ise ele alınan bir diğer konudur. Devamında, duygularının esiri olan üvey kardeşlerin bu tuzağın ardındaki pişmanlıklarına yer verilir.

Yûsuf peygamberin Mısır Azizi'in hanımı Züleyha ile yaşadığı iffet sınavı da sonuçları itibariyle kişiye birçok mesaj vermektedir. Allah'ın (c.c) haram kıldığı bir hanımın ve erkeğin baş başa kalmasının doğuracağı kötü sonuçlara yer vermektedir. Bunun yanında olay bizlere zinanın tehlikeli olduğunu² zina ile baş başa kalan kişinin bu kötü eylemden Allah'a (c.c) sığınması ile kurtuluşa ereceğinin evrensel mesajını dile getirmektedir.

¹ 94. İnşirah: 5.

² 17. İsra: 32.

Kur'an'ın hikmetli prensiplerine uyan şahısların dünya ve ahiret saadeti kaçınılmazdır. Bu örneği yaşanan tüm sıkıntılara ve aradan geçen onca zamana rağmen babası Yakub'a (a.s) kavuşan Hz. Yûsuf'un (a.s) hayatında görmekteyiz. Hayatın çetin sınavlarını başarılı bir şekilde atlatan Yûsuf peygamberin mükâfatı önce öz kardeşi Bünyamin'e daha sonra babası Yakub'a (a.s) kavuşarak olmuştur. Bu süreçte babasının gözlerinin açılmasına vesile olan gömlek ise Hz. Yûsuf'un (a.s) mükâfatının tecellisidir. Bu çerçevede son bölümün ihtiva ettiği konu kavuşmalar ve gözlerin açılmasındaki hikmete dair hususları içermektedir.

2. Araştırmanın Amacı

Geçmişte peygamberlerin yaşadıkları zorlu hayatlar bizlere ibret ve öğüt alacağımız bölümleri, zihnimiz ve duygu dünyamıza ışık tutacak noktaları bulmamıza vesile olur. Yûsuf Suresi hikmetlerle dolu bir sure olması hasebiyle önemli hikmetleri bir araya getirmiştir. Onun hayat mücadelesi, kardeşlerinin hırsıve Züleyha ile yaşadığı çetin mücadeleler etrafında cereyan etmiştir. Bu mücadelede bireysel ve toplumsal olarak her insanın hayatından kendisi için büyük ibretler vardır. Bu mesajların etkin bir şekilde kişilere ve topluma iletilmesi hedeflenmiştir.

Yûsuf Suresi'nin başında ve sonundadeğinen ayetler çalışmamızın amacını en güzel şekilde özetlemektedir. Bu ayetler: *“Biz sana bu Kur'an'ı vahyetmekle geçmiş milletlerin haberlerini sana en güzel bir şekilde anlatıyoruz”*³ *“Andolsun onların kıssalarında akıl sahipleri için pek çok ibretler ve hikmetler vardır.”*⁴ Konumuzun amacını en iyi şekilde ifade eden ayetler kıssaların güzelliğini ve her insanın bu kıssalardan ibretler bulması gerektiğini dile getirilmektedir.

Biz bu çalışmada Yûsuf Suresi'ni daha iyi anlamak için sure içerisinde geçen bazı ıstılahların anlamını vererek amacın hâsıl olmasını sağlamaya çalıştık. Çünkü anlam kapalılığı konumuzu anlaşılır kılması yönünden engel teşkil edeceğinden böyle bir yol tercih ettik. İlerleyen bölümde kıssanın ne olduğu, kelimenin ihtiva ettiği anlama en yakın anlamın hangisi olduğuna dair bir çalışma yaptık. Bunun amacı da Kur'an Kıssaları'nın tarihsel birer hikâye olduğunu savunanların görüşlerini çürütmektir. Devamında konumuzun asıl bölümünü oluşturan Hz.

³ Yûsuf 12/3.

⁴ Yûsuf 12/111.

Yûsuf'un (a.s) hayatını ele aldık. Burada amacımız ibretler ve hikmetlerle dolu bu hayattan insanların pay çıkarmalarıdır.

Yapılan araştırmalarda Yûsuf suresi ile ilgili şu çalışmaların yapılmıştır: *“Zorlu yaşam olayları ve dini başa çıkma: Hz. Eyyüb, Hz. Yûsuf, Hz. Yûnus örneği”*, *“Kur'an'da iffet örnekleri: Hz. Meryem ve Hz. Yûsuf”*, *“Nüzul-siret bağlamında Hz. Yûsuf kıssası”*, *“İlmi, edebi ve eğitsel yönleriyle Hz. Yûsuf kıssası ve mesajlar”*, *“İlahi geleneğin idealindeki gençlik için rol model olarak Hz. Yûsuf”*, *“Yahudi ve İslam geleneğine göre Hz. Yûsuf”*, *“Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'de Hz. Yûsuf”* adlı çalışmaların yapıldığını görmekteyiz. Bizim kendi çalışmamızı diğer çalışmalardan ayıran nokta kıssada geçen kelimelerin manalarına yer vermemizdir. Devamında Hz. Yûsuf'a (a.s) kurulan tuzaklar ve bu tuzaklardan kurtulmak için yaptığı dualar önemli yer edinmektedir. Son olarak da Hz. Yakub'un (a.s) gözlerinin açılmasındaki mucizeyi ele almamız konumuzu farklı kılmaktadır.

3. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmamızı, konumuzla ilgili ayetleri tefsir kitapları ışığında inceleyip bu incelemeler neticesinde sonuca ulaşmayı hedefleyen bir metot ile sürdüreceğiz. Bu metodun etkinliği için konumuzla alakalı olan bilgileri tefsir kitaplarından derleyerek örnekleme yöntemiyle konunun daha açık ve net olmasını sağlayacağız. Ulaştığımız sonuçları analiz ve sentez süzgecinden geçirerek sonuca gitmeye çalışacağız.

BİRİNCİ BÖLÜM

YÛSUF SURESİ'NDE GEÇEN ISTILAHLAR VE KISSA

1. Yûsuf Suresi'nde Geçen Istilahların İzahı

1.1.Rüya (الرؤيا)

رَأَى kökünden türeyen ve görmek manasına gelen rüya, uykudayken görülen şekillerin ve olayların oluşturduğu bütüne verilen isimdir.⁵ ﴿وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا﴾ “Biz uykunuzu bir dinlenme kıldık”⁶ ayetin işaret ettiği manayı inceleyecek olursak; Allah’ın (c.c) insanların faydalanması için yarattığı sayısız nimetlerden biri de uykudur. Rüya âleminin ilk şartı olan uyku kişinin ruh ve beden olarak dinlenmeye geçtiği bir evredir. Bu evreden sonra kişi günlük hayatında yaşamış olduğu olay ve durumlar sonucu bilinçaltında kalan anları rüya sayesinde yeniden hatırlar. Aynı zamanda rüyalar yalnızca bilinçaltı ile alakalı olmayıp şeytanın insanları yanılttığı rüyalar ve Allah’ın (c.c) veli kullarına geçmiş ve gelecekle ilgili haberleri vermek için göstermiş olduğu rüyalar da mevcuttur. Uyku esnasında görülen rüyanın görülme sebepleri olduğu gibi rüyanın tasnif ve tahlili ile alakalı da farklı görüşlerin mevcut olduğu bilgisi araştırmaların neticesinde elde edilmiştir.

Ruhun bedenden geçici bir süreliğine ayrılıp yapmış olduğu yolculuk olarak adlandırılan rüya âlemi yalnız başına öznel bir olay değildir. Rüyanın görülmesi altında yatan gizli, açık manaların bulunduğu⁷ âlimler tarafından söylenmektedir. Rüya konusunda asıl dikkat çekilecek ve önem verilecek kısım sadık rüyalardır. Sadık rüyalar insanları gelecekte olabilecek olaylara karşı uyarmak için ya da herhangi bir konu ile alakalı ders verecek mahiyette öneme sahip rüyalar kategorisinde yer almaktadır. Sadık rüyalar her insanın uyuyup görebileceği bir rüya değildir. Bu tür rüyalar yalnızca peygamberler ve Allah’ın sevdiği dostlarına ilham

⁵Ebu’l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mukrim İbn-i Manzûr, *Lisanü’l-Arab*, Dâru’s-Sadr, Beyrut 1968, C 12, s. 324

⁶Nebe78/9.

⁷ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, “*Hak Dini Kur’an Dili*” Azim Yayınları, İstanbul 2011, C 5,s. 51

olmuştur.⁸ Allah (c.c) dostu bir peygamber olan Hz. Yûsuf (a.s) da sadık rüyaları ile bilinen bir peygamberdi. Hayatının dönüm noktası olan rüyalar ve bu rüyalar ile ilgili Allah'ın (c.c) peygamberine bahşetmiş olduğu rüya yorumu Yûsuf peygamberin hayatında önemli gelişmelere neden olmuştur.

Hayatı rüyalar etrafında şekillenen Yûsuf peygamber ilk olarak çocukluğunda gördüğü rüyayı babasına anlatması ile başlar: ﴿إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي﴾ *Bir zamanlar Yusuf babasına: Babacığım! Ben rüyamda on bir yıldızı güneş ve ayı gördüm; onların bana secde ettiğini gördüm*⁹ ﴿قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُؤْيَاكَ عَلَىٰ إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ مُّبِينٌ﴾ *“Yakup şöyle cevap verdi: “Yavrucuğum! Sakın rüyayı kardeşlerine anlatma! Olur ki kıskançlık yüzünden sana bir tuzak kurmaya kalkarlar. Çünkü şeytan insanın apaçık bir düşmanıdır.”*¹⁰ ﴿وَكَذَلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِن تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَيُمِيتُ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ آلِ يَعْقُوبَ كَمَا أَتَمَّهَا عَلَىٰ﴾ *Böylece Rabbin seni seçecek, sana rüyaların tabirini, eşya ve hadiselerin yorumunu öğretecek ve daha önce ataların İbrahim ve İshak'a nimetlerini tamamladığı gibi sana ve Yakup ailesine de nimetlerini tamamlayacaktır. Şüphesiz ki Rabbin, her şeyi hakkıyla bilen her işi ve hükmü hikmetli ve sağlam olandır.”*¹¹ Surenin başında Hz. Yûsuf'un (a.s) gördüğü rüya haberi veriliyor. Bir duruma veya olaya dikkat çekmek istenildiği zaman konuya işaret eden ayrıntılar ön planda verilir. Yûsuf Suresi'nde konuya rüya ile başlanması rüyaya verilen önemi gözler önüne sermektedir.

Ayetlerin devamında Yûsuf peygamberin zindana atıldıktan sonra orada bulunan arkadaşlarının gördükleri rüyayı anlatan ayet: ﴿وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانٍ قَالَ أَحَدُهُمَا إِنِّي﴾ *Onlarla beraber hapse iki genç daha girmişti. Bunlardan biri: “Ben rüyamda kendimi şarap*

⁸Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyner-Râzi, “Tefsir-i Kebir Büyük Kur'an Tefsiri Mefatihü'l-Gayb” trc. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru, Huzur yayınları, İstanbul 2013. C 2, s. 194.

⁹Yusuf12/4.

¹⁰Yusuf 12/5.

¹¹Yusuf12/6.

yapmak için üzüm sıkarken görüyorum” dedi. Diğeri de: “Ben de rüyada başımın üstünde ekmek taşıdığımı ve kuşların bunu gagalayıp yediğini görüyorum” dedi. Sonra ikisi birlikte ne olur! Bize bunun tabirini haber ver; doğrusu biz senin bu işi iyi bilen kimselerden olduğunu görüyoruz” dediler”¹² inmiştir. Ayetin devamında Yûsuf peygamber rüyayı şöyle yorumlamaktadır: ﴿يَا صَاحِبِي السِّجْنِ أَمَا أَحَدُكُمَا فَيَسْقِي رَبَّهُ خَمْرًا وَأَمَا﴾
﴿عَيَّ بَنِي هَاطِشَانِ﴾¹³ “Ey benim hapisshane arkadaşlarım! Rüyanızın tabirine gelince; biriniz eskiden olduğu gibi efendisine şarap taşımaya devam edecek; diğerinize ise asılacak ve kuşlar başından gagalayıp yiyecek. Açıklanmasını istediğiniz konu böylece cevaplandırılıp kesin sonuca bağlanmıştır.”¹³ Bu ayet Yûsuf peygamberin rüya yorumu konusunda güçlü bir şahsiyet olduğunu gösterir.

Zindan arkadaşının rüyasını yorumlayan Yûsuf peygamberin rüya yorumlama yeteneği kralın gördüğü rüyayı yorumlamasıyla zindan hayatının sonlandığını bildirmektedir. Konu ile alakalı ayet: ﴿وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ﴾
﴿سَبْعَ عَجَافٍ وَسَبْعَ سُنبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي رُؤْيَايَ إِن كُنْتُمْ لِلرُّؤْيَا تَعْبُرُونَ﴾¹⁴ “Bir gün Mısır kralı önde gelen bilgin ve kâhinleri toplayıp onlara: “Ben rüyamda yedi zayıf ineğin yedi besili ineği yediğini görüyorum. Bir de yedi yeşil başak ile bir o kadar kuru başak görüyorum. Efendiler! Eğer rüya tabirlerinden anlıyorsanız, bu rüyamın ne manaya geldiğini lütfen bana anlatın.”¹⁴ “Onlar da: “Bunlar karmakarışık düşlerdir. Biz böyle karışık düşlerin tabirini bilmeyiz” diye cevap verdiler.”¹⁵ ﴿وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا أُنَبِّئُكُمْ بِتَأْوِيلِهِ فَأَرْسِلُونِ﴾¹⁶ “Tam o sırada, iki mahkûmdan kurtulmuş olanı nice zaman sonra Yusuf’u hatırladı da: “ben size o rüyanın manasını söyleyebilirim. Hele siz beni bir hapisshaneye gönderiverin dedi”¹⁶ ayet Yûsuf peygamberin daha önce rüyasını yorumladığı gencin rüyasının gerçekleştiğine delil oluyor. Kralın yanında yer alacağını söylediği gencin aklına

¹²Yusuf12/36.

¹³ Yusuf12/41.

¹⁴Yusuf12/43.

¹⁵Yusuf12/44.

¹⁶Yusuf12/45.

rüya yorumu için zindanda kalan Yusuf (a.s) geliyor. Ve kralı Hz. Yûsuf'a (a.s) götüren zindandaki genç olmuştur.

Rüya kelimesinin anlamı ile alakalı âlimler her ne kadar farklı görüşlere sahip olmuş olsalar da rüyanın genel olarak uyku sırasında görülen olaylar ve şekiller bütünü olduğu anlayışı hâkimdir. Dinimizde önemli bir yeri olan rüyanın mahiyeti araştırılınca akla ilk gelen Yûsuf peygamber ve kıssasıdır. Bu kıssa rüyanın anlamından çok mahiyetine ve önemine dikkat çekmektedir.

1.2. Te'vil (التأويل)

تأويل kökünden olup tef'îl babından olan kelimesözlüktercü etmek, dönmek manasında kullanılmaktadır. Bir şeyin ilmi veya fiili olarak kastedilen manaya döndürülmesidir.¹⁷ İlk kullanımda te'vil: Kelimenin muhtemel anlamlarından birine çevirerek kullanmak demektir. İkinci ihtimali ele alanlar bu kelimeyi siyaset yapan manasında kullanıldığını söylemektedirler. Genel olarak bir sözün uygun bulunan güzel bir yere konulması olarak tanımlanmaktadır.¹⁸ Aynı şekilde te'vil, anlaşılması zor olan lafızların anlamlarında herhangi bir anlaşmazlığı bulunmayan açık anlaşılır ifadeler ile dile getirmektir. ﴿أَوَلَمْ يَأْمُرْكَ﴾ “Allah (c.c) işini bir araya getirip düzene koysun”¹⁹denilir. Farklı bir anlamda te'vil, cem ederek düzenlemek manasına da gelir.

“Kur'an'da Te'vil kelimesi on beş ayette, on yedi defa geçmektedir. Bu lafzın geçtiği sureler incelendiğinde en çok “Ahşelü'l-kasas” olarak isimlendirdiğimiz Yûsuf Suresinde geçmesi kelimenin sure için önemine dikkat çekmektedir.²⁰ Kur'an-ı Kerim'de on yedi defa²¹ geçen te'vil kelimesini Yûsuf suresi hariç dip notta verip Yûsuf Suresi'nde “te'vil” kelimesinin geçtiği ayetlerin detaylı izahı yapılacaktır.

¹⁷Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Rağıb el-İsfahanî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, trc. Abdulbaki Güneş, Mehmet yolcu, Çıra Yayınları, İstanbul 2010, s. 109.

¹⁸Abdulkerim Seber, *Ebu Bekr İbnu'l-Arabî'nin Kur'ân ilimlerindeki Yeri, Tefsîr ve Te'vil Metodu*, Tıbyan Yayıncılık, İzmir 2014, s. 195.

¹⁹Ebü Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *El-Camiu Li Ahkâmî'l-Kur'an*, trc. M. Beşir Ersoy, Buruc Yayınları, İstanbul 2015, C 5, s. 301.

²⁰Kılıç Aslan Mavil, *Maturidi Kelamında Tevil*, İSAM Yayınları, İstanbul 2017, s. 47.

²¹Mahmut çanga, *Mu'cemü'l Müfhehres*, Timaş yayınları, İstanbul 2016, s. 72

“İşte böylece rabbın seni seçecek, sana (rüyada görülen) olayların yorumunu (te’vil) öğretecek ve daha önce ataların İbrahim ve İshak’ın nimetlerini tamamladığı gibi sana ve ya’kûb soyuna nimetlerini tamamlayacaktır. Çünkü Rabbın en iyi bilendir, hikmet sahibidir.”²² Nesefî bu ayetin tefsiri ile alakalı şu ifadede bulunmuştur: “Sana rüyada görülen olayların yorumunu öğretecek” işaret edilen anlam te’vildir, yani rüyanın te’vili demektir. Rüyanın tevili ise: Uyku esnasında görülen şekil ve olayların manalarının izah edilmesidir. Bu konuda en yetkin kişi de Hz. Yûsuf’dur (a.s). Bir diğer mana da peygambere ilişkin olay ve durumları en iyi ifade ederek açıklayan, Kur’an’ın izahını en iyi şekilde yapan manasındadır.²³

“Mısırdaki onu satın alan adam, karısına dedi ki: ona değer ver ve güzel bak! Umulur ki bize faydası olur. Veya onu evlat ediniriz. İşte böylece (mısırdaki adaletle hükmetmesi) ve kendisine (rüyadaki) olayların te’vilini (yorumunu) öğretmemizi için “Yusuf’u, o yere yerleştirdik. Allah, emrini yerine getirmeye kadirdir. Fakat insanların çoğu bunu bilmez.”²⁴ Râzî şöyle der: Muhakkak ki âlimler şöyle demişlerdi: “Aziz, karısına, Yusuf’un kendisini değil de makamını şerefli yapmasını emretmiştir.” Bu, onun Hz. Yûsuf’a (a.s) saygı ve ihtiram yoluyla, saygı duyarak baktığına delalet etmektedir. Onu güç ve kuvvet bakımındankemale erdirmesine gelince; buna “Yusuf’u yeryüzüne yerleştirdik, ona kuvvet ve kudret verdik” buyruğu ile işaret edilmiştir. Allah’ın (c.c) onu, ilim sıfatı bakımından kemale erdirmesine de ﴿وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ﴾ “Ve ona rüyaların tabirini öğrettik” beyanı ile işaret edilmiştir.”²⁵ ﴿وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانٍ قَالَ أَحَدُهُمَا إِنِّي أَرَانِي أَعْصِرُ خَمْرًا وَقَالَ الْآخَرُ إِنِّي أَرَانِي أَحْمِلُ فَوْقَ رَأْسِي خُبْرًا﴾ “Onunla birlikte zindana iki delikanlı daha girdi. Onlardanbiri dediki: Ben (rüyada) şarap sıkığımı gördüm. Diğeri de: Ben de başımın üstündekuşların yemekte olduğu bir ekmek taşıdığımı gördüm. Bunun te’vilini(yorumunu) bize haber ve Çünkü biz seni güzel davrananlardan görüyoruz”²⁶ dedi. “Çünkü biz senin güzel davrananlardan (olduğunu) görüyoruz” cümlesi onların niçin Hz. Yûsuf’a (a.s) rüyalarını anlattıklarınınve ondan bu rüyanın açıklanmasını

²²Yusuf12/6.

²³Ebü’l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd Nesefî, *Medâriku’t-Tenzîl ve Hakikâtu’t-Te’vîl*, trc. Harun Ünal, Ravza Yayınları, İstanbul 2003, C 5, s. 422.

²⁴Yusuf12/21.

²⁵ Razi, *a.g.e*, C 12, s. 194.

²⁶Yusuf 12/36.

istediklerinin sebebidir. Görüyoruz yani inanıyoruz ki güzel davrananlardan, iyilik yapanlardansın. Güzel davranmak ile kastedilen rüyaları güzelce tabir etmektir.”²⁷ Hz. Yûsuf’un (a.s) bir özelliği de Allah (c.c) tarafından rüyayı yorumlama mucizesi verilmiştir. Bu ayeti kerimlerdeki te’vil sözcüğünün anlamı rüya tabiri, rüya yorumu olarak kullanılmıştır.

1.3. İnsan (الإنسان)

إنس kökünden türeyen insan kelimesinin manası şu şekilde verilmektedir: إنس kelimesi إنس ve إنسي kelimesinin zıt anlamlısıdır. إنس ise nefretin zıddıdır. إنسي insanlık türüne mensup olanlar için kullanılan bir tabirdir.²⁸ Bu kelime, çokça ünsiyeti olan ve çokça ünsiyet edilen kişi için kullanılır. İbnü’l-Arabî’ye göre insana insan denmesinin sebebi kemâl mertebesine yatkın olmasıdır (yani ünsiyet). O halde ünsiyet ve insan arasında bir bağ vardır.²⁹ İnsan neslinin birbiriyle uyumlu bir yaklaşıma girmekten başka şansı olmadığından bu ismi aldığı söylenmektedir. Bu yaklaşma insanı ayakta tutan ve yaratılışın gereği olan bir yaklaşımdır.³⁰ Ayrıca kişilere insan olarak hitapta bulunulmasının bir sebebi de insanların gördüğü tüm hayır ve şer olaylarına ünsiyet kurmasıdır. Ülfet etmek, sevgi göstermeyi daha çok celbeder...³¹

Beşer, insan topluluğu manasına gelen ins’in, unutmak manasındaki nesyden نسي insiyân ن olduğu da ileri sürülmüştür. Kur’an-ı Kerim’de 65 yerde insan, on sekiz yerde ins, bir yerde de insi geçmektedir.³² Ayrıca bir ayette enasi, 230 yerde nâs şeklinde çoğul olarak kullanılmıştır. Kur’an’da insan bütün yönleri ile ele alınmış olup konuyla ilgili ayetler onun yaratılışı, mahiyeti ve gayesini bir bütünlük içinde temellendirmiştir.³³

²⁷ Kurtubî, *a.g.e*, C 10, s. 284.

²⁸ Rağıb el-İsfahanî, “İnsan” md. *a.g.e*, s. 104

²⁹ Suad el Hakîm, *İbnü’l Arabî Sözlüğü*, trc. Ekrem Demirli, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 364.

³⁰ Rağıb el-İsfahanî, *a.g.e*, s. 104.

³¹ İsmail Hakkı Bursevi, *Kur’an-ı Kerim Tefsir ve Meal Rûhu’l-Beyan Tefsiri*, trc. Ömer Faruk Hilmi, İstanbul t.y. C 10, s. 121.

³² Mahmut çanga, *a.g.e*, s. 72

³³ İlhan Kutluer, “İnsan” md. *DİA*, İTĐV Yayınları, İstanbul 2010, C 20, s. 321.

İnsanın mahiyetine tefsirlerden bakacak olursak
﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً﴾ Ben yerde muhakkak bir halife yapacağım.”³⁴

İsmail Hakkı Bursevi bu ayeti ve içinde geçen insan kelimesini şöyle yorumlar: “Halife Hz. Âdem (a.s)’dır. Çünkü Âdem (a.s), cin’den sonra geldi. Hz. Âdem (a.s), yeryüzünde Allah’ın (c.c) halifesidir.³⁵ Onun topraktan, pişirilmiş ya da cıvık bir çamurdan yaratıldığını anlatan ayetler³⁶ ve bir su damlasından yaratıldığını anlatan ayetlerden³⁷ anlaşılacağı üzere Hz. Âdem (a.s) insan âleminin ve insan kavramının oluşum sürecinin başlangıcıdır.

Kelamcılar nazarında insanın mahiyetini inceleyecek olursak insanın ne olduğu hususunda, kelamcıların belki de en az ilgilendikleri bir alan olmasına karşın insanın mahiyeti ve hakikati üzerinde yaptıkları tartışmalardan bize ulaşılan bilgiler, onların insan anlayışını yansıtmaktadır. Kelamcıların bu konuda ortaya koydukları görüşleri toparlayacak olursak karşımıza üç ana unsur ortaya çıkmaktadır. Bunlar: 1- İnsan sadece bedendir. 2- İnsan, bedeni olmakla birlikte yalnızca ruhtur. 3- İnsan, beden ve ruhtan mürekkeptir.³⁸

Tüm bunların neticesinde insan kelimesi Kur’an-ı Kerim’de Hz. Âdem’den (a.s.) günümüze kadar gelmiş ünsiyet sahibi olan Arapça anlamına baktığımızda ise insan topluluğu anlamına gelen kelime kelamcılar tarafından da yalnızca beden, yalnızca ruh, ruh ve beden anlamında kullanıldıklarını da görmekteyiz.

1.4. Secde (السَّجْدُ)

سَجَدَ kökünden türeyen سُجُود kelimesinin asıl anlamı, boyun eğmektir.³⁹

Namaz esnasında eğilerek ayakları, dizleri, elleri ve yüzün bir kısmını Allah’a (cc) tâzim için yere koymak⁴⁰ anlamında kullanılır. Bir defa secde etmek anlamında kullanımı mevcut olan bu kelimenin son zamanlarda Türkçe’de yapmak, etmek kelimesiyle beraber kullanıldığını görmekteyiz. Bu yardımcı fiiller ile kullanımı

³⁴ Bakara 2/30.

³⁵ İsmail Hakkı Bursevi, *a.g.e*, C 1, s. 351.

³⁶ Secde32/7, Rahman55/14, Hicr 14/26, Mü’minün 23/12.

³⁷ Tarık 30/5, 6; Yasin 36/77; İnsan 76/2; Alak 92/2; Nahl16/4.

³⁸ Mert Muhit, *İnsan Nedir? İnsanın Tanınmasına Dair Kelamî Bir Yaklaşım*, Ankara Okulu Yayınları, 2004, s. 19.

³⁹ Rağıb el-İsfehanî, “Secde” md. *a.g.e*, s. 480-481.

⁴⁰ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar yayıncılık, İstanbul 2016, s. 498.

secde yapmak, secde etmek şeklinde Arap dilinde sücûd kelimesi gibi mastar olarak kullanılmaktadır.⁴¹Söz konusu kelimeyi Rağıb el-Isfehani insan, hayvan ve cansız varlıkların tümünün secdesi için kullanır. “Bu da iki kısma ayrılır:

1- İsteyerek yapılan secde: Bu sadece, insanlar için söz konusudur ve insan bu secdeyle sevabı hak eder. Şu ayet bu tür secdeyle alakalıdır ﴿لِلَّهِ وَاعْبُدُوا﴾ “Allah için secdeye kapanın, ona ibadet edin.”⁴²

2- İsteğe bağlı olmaksızın yapılan secde: Bu secde ise insan, hayvan ve bitkiler için söz konusudur: ﴿وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ “Göklerde ve yerde kim varsa gölgeleriyle birlikte ister istemez sabah akşam Allah’a secde ederler.”⁴³ Buradasecde kelimesinin Allah’ın (c.c) hayvan ve diğer canlı varlıkların içine koymuş olduğu içgüdü anlamında kullanıldığı açıkça bellidir.⁴⁴

Yûsuf suresinde geçen secde kelimesinin mahiyetine bakıp secdeden maksadın ne olduğunu inceleyecek olursak:

1. Rüyada güneş, ay ve on bir yıldızın Hz. Yûsuf’a (a.s.) secde etmesi: ﴿رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ﴾ “Hani bir zamanlar Yusuf Babacığım! Rüyamda on bir yıldızla, Güneş’in ve Ay’ın bana secde ettiklerini gördüm demişti.”⁴⁵ Vehbe Zühayli’ye göre bu ayetteki secdeden murat “hürmette mübalağa edilerek eğilmedir, yoksa ibadet secdesi değildir. Çünkü ibadet secdesi, normal hâkimiyetin üstünde gaybî bir hâkimiyetin olduğuna inanılan mabuda yaklaşmak niyetiyle olur.”⁴⁶ Bu ayetteki secde ile alakalı olarak Razi ise şu ifadede bulunmuştur: Hz. Yûsuf (a.s), rüyasında on bir yıldız ile güneş ve ayın kendisine secde ettiklerini görmüştü. Onun on bir erkek kardeşi vardı. Bundan dolayı yıldızlar, kardeşler olarak; güneş ile ay da babası ve annesi olarak; secde etmeleri, onların o’na yani Yûsuf (a.s)’a tevazû gösterip boyun eğmeleri ve

⁴¹ŞemseddinSâmî, *Kâmûs-u Türkî*, İkdâm Yayıncılık, İstanbul 1904, s. 709.

⁴² Necm 53/62

⁴³ Ra’d 13/15

⁴⁴Rağıb el-Isfehanî,“Secde” md. *a.g.e*, s. 480-481.

⁴⁵Yusuf12/4.

⁴⁶ Vehbe Zühayli, *Tefsirü’l –Münir*,trc. Hamdi Aslan vb.Risale Yayıncılık, İstanbul 2007, C 6, s.441

onun emri altına girmeleri olarak tefsir ve te'vil etmiştir.⁴⁷ Bu bakımdan Hz. Yûsuf'a (as) yapılan secde ibadet için değil tevazu ve saygı göstermek içindir.

2. Kardeşleri ve ana-babasının Yûsuf (a.s)'a secde etmeler ﴿وَرَفَعَ أَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا وَقَالَ يَا أَبَتِ هَذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا وَقَدْ أَحْسَنَ بِي إِذْ أَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ وَجَاءَ بِكُم مِّنَ الْبَدْوِ مِنْ سِجْدًا وَقَالَ يَا أَبَتِ هَذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا وَقَدْ أَحْسَنَ بِي إِذْ أَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ وَجَاءَ بِكُم مِّنَ الْبَدْوِ مِنْ سِجْدًا﴾ (Yusuf) babasını ve anasını tahtının üstüne çıkarıp oturttu. Hepsi onun için secdeye kapandılar. (Yusuf) dedi ki: 'Ey babam! İşte bu, evvelce gördüğüm rüyanın tahakkukudur. Gerçek Rabbim onu doğru çıkardı. Şeytan benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra da O, sizi çölden getirdi. Şüphesiz ki Rabbim, dileyeceği şeyleri çok güzel, çok ince tedbir edendir. Hakıyla bilen, tam hikmet sahibi olan O'dur.'⁴⁸ Mehmed Vehbi bu ayette geçen secde kelimesinin izahını şöyle yapmıştır: "Secdenin amacı Allah'a (c.c) secde-i şükürdür. Hz. Yûsuf'u (a.s) secdelerine kible ittihaz etmişlerdir diyenler olsa da o dönemde insanlar tazim edecekleri kişiyi secde ile selamlardı. O halde secde; selâm ve musafaha makamındadır, yoksa secde ile murad; ibadet değildir. Binaenaleyh; Hz. Yûsuf'u (a.s) tazim suretiyle secde etmişlerdir. Âyetin zahirde anlamı buna işaret ettiğinden te'vile ihtiyaç yoktur."⁴⁹

Netice itibariyle yukarıdaki izahlardan anlaşılmaktadır ki boyun eğmek, şükretmek, alını, yüzü, dizleri ve ayakları yere koyup Allah (c.c) için tazimde bulunmak manasına gelen secde kelimesi Yûsuf suresinde selamlamak, tevazu göstermek, hürmet etmek manalarında kullanılmıştır.

1.5. İlim(الْعِلْمُ)

عِلْم kökünden türeyen عِلْم: Bilmek, bilgi. Bir konudaki meselelerin tümüne ait bilgi ve melekedir.⁵⁰ Aynı şekilde عِلْم: Bir şeyi hakikatiyle anlamak ve idrak etmektir. Rağıb Isfehânî bunu da iki kısma ayırır: 1- Bir şeyin zatını/kendisini idrak etmek.2- Bir şeye, kendisi için var olan bir şeyin varlığıyla hükmetmek veya bir şeye kendisi

⁴⁷ Razi, a.g.e, C 13, s.159.

⁴⁸Yusuf12/100.

⁴⁹ Mehmed Vehbi, *Hulasat'ül Beyân Fi Tefsîr'il Kur'ân*, Üç Dal Neşriyat Yayınları, İstanbul 1968, C 7, s.2585

⁵⁰Mehmet Erdoğan, a.g.e, s. 246.

için var olmayan bir şeyin var olmamasıyla hükmetmek.⁵¹ “Bir şeyi gerçek yönüyle kavramak, gerçekle örtüşen kesin inanç (itikat), bir nesnenin şeklinin zahirde oluşması, nesneyi olduğu gibi bilmek, nesnedeki gizliliğin ortadan kalkması, tümel ve tikellerin kavranmasını sağlayan bir sıfat” gibi değişik şekillerde tarif edilmiştir. Bilgisizliğin (cehl) karşıtı biçiminde de tanımlanır.⁵² Kur’an’da bilgi kelimesi farklı anlamlara gelecek şekillerde ele alınmıştır. İlim kelimesinin Kur’an-ı Kerim’de özellikle bilim, Allah’ın (c.c) bilgisi ve vahiy anlamlarında kullanılması, bilgi ile alakalı bazı ayetleri ele almayı gerektirmiştir.

Kur’an ilmin hikmetini şöyle tarif etmektedir: ﴿قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾

﴿يَعْلَمُونَ﴾ “Hiç bilenle bilmeyen bir olur mu?”⁵³ Ebu’l-Leys Semerkandî ilim-âlim ilişkisini şöyle açıklar: Âlimle cahil asla bir değildir. Âlim gündüzün ışığına, cahil ise gecenin karanlığına benzer. Âlim hem Allah’ın (c.c) rızasını kazanmak için mücadele eder, hem de insanlığın kurtulması ve selamete ermesi için gayret gösterir.⁵⁴ “Allah’ın (c.c) vahdaniyetinin, kudretinin ve azametinin bilincinde olup vazife-i ubudiyeti ifâ etmek için gayret gösterenler ile bu denli kemâli hâiz olmayan şahısların, aynı mertebede, aynı fazilette bulunmuş olmaları düşünülür mü? Bu duruma imkân var mı? Yalnızca saf akıl sahipleri düşünerek bundan ibret alırlar.”⁵⁵ Zikredilen ayetlerde de⁵⁶ ilim kelimesi bilim anlamında kullanılmıştır.

Abdullah b. Ömer (r.a) Hz. Peygamberden (s.a.v) şu nakillerde bulunmuştur: Peygamber (s.a.v): “Gaybın kilitleri beştir”⁵⁷ buyurdu, sonra şu ayeti okudu ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ﴾ “Allah her şeyi bilir, her şeyden haberdardır.”⁵⁸ Külli ilim sahibi Allah Teâlâ’nın cüzi ilim sahibi insana bildirdikleri kadarını insanın bilmesi

⁵¹Rağıp el-Isehani, “İlim” md. *a.g.e.*, s. 719.

⁵²Yusuf Şefki Yavuz, “İlim” md. *D.İ.A.*, TDV Yayınları, İstanbul 2010, C 12, s.109

⁵³Zümer39/9

⁵⁴Ebü’l –Leys İmâmü’l-Hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm Semerkandî, *Tefsîru’l Kur’an*, Sad. Mehmet Karadeniz, Özgü Yayınları, İstanbul 1993, C 5, s. 290.

⁵⁵Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, Akpınar Yayınevi, İstanbul 1962-1966, C 6, s. 3067-3068.

⁵⁶Taha20/114; Kasas28/78; Fussilet41/47; Casiye45/24; Zuhuruf 43/20, 44, 85.

⁵⁷Ebü Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu’fî el- Buhârî, *Camîu’s Sahih*, Kitabu’t Tefsir, bab 2, C 4, Dimeşk, s. 4778

⁵⁸Lokmân 31/34.

Allah'ın (c.c.) yüceliğinin göstergesidir. Ayeti kerimede de değinildiği üzere burada ilimden maksat Allah'ın (c.c.) bilmesidir.

Âl-i İmran suresindeki ﴿فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ﴾ “sana gerçek bilgi geldikten sonra, kim seninle isa hakkında münakaşa ederse onlara de ki: İddianızda samimi iseniz gelin oğullarımızı ve oğullarınızı, hanımlarımızı ve hanımlarınızı, öz nefislerimizi ve öz nefislerinizi çağıralım, sonra gönülden dua edelim de Allah'ın lanetinin yalancılar üzerine inmesini dileyelim”⁵⁹ ayetindeki sana gerçek bilgi geldikten sonra cümlesinde zikredilen ilim Allah'ın peygamberine bildirdiği vahiydir. ﴿وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ﴾ “Yusuf olgunluk çağına erişince ona hüküm ve ilim verdik. İşte biz, iyilik eden ve işini güzel yapanları böyle mükâfatlandırırız”⁶⁰ ilim kelimesinin Yûsuf Suresi'ndeki anlamı ise peygamberlerin önemli özelliklerinden olan ilim sıfatıdır. Yüce yaratıcı yeryüzüne gönderdiği tüm peygamberlere Cebrail (a.s) aracılığı ile bazı bilgileri öğretmiştir. Örneğin konu ile alakalı olarak Efendimiz'e (s.a.v) geçmiş milletlerin durumları ile ilgili bilgi verilmesi gibi Hz. Yûsuf'a (a.s) da rüya tabirleri hakkında verilen bilgiler bu anlamda Allah'ın (c.c) peygamberlerine verdiği hikmeti gözler önüne sermektedir. Kur'an'a ait bir bakış açısı ile ayetler ışığında ele aldığımız ilim kelimesinin anlamının bilmek, Allah'ın bilgisi ve Peygamberine indirdiği vahiy anlamlarında kullanıldığını görmekteyiz.

1.6. Fuhş/Fahşa (الفُحْش)

فُحْش kökünden türeyen kelime anlam itibariyle çok fazla kötü ve çirkin sözler ve eylemler için kullanılan bir tabirdir.⁶¹ Ölçü dışı, çirkin ve insafsızca anlamındaki fuhuş isim sıfattır.⁶² İslam literatüründe fuhuş kelimesi sözlük anlamıyla da bağlantılı şekilde aşırı derecede büyük günaha verilen isimdir. Edebe ve ahlaka aykırı olarak

⁵⁹ Âl-i İmrân 3/61.

⁶⁰ Yûsuf 12/22

⁶¹ Rağıb el-İsfehâni, “Fuhuş” md.a.g.e, s. 782

⁶² Hasan Haliloğlu, *Kur'an'ı Kerim'de Talak-Boşanma Hükümleri*, Sonçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2020, s. 44.

dinen yasak kabul edilen her türlü kötü ve çirkin iş olarak tabir edilir.⁶³Fahişe ve fuhş, zina için âlem/özel isimdir. Her türlü zina fahişeliği ifade eden bir eylemdir, fakat fahişe olarak değerlendirilen her eylem zina değildir.⁶⁴ Yûsuf suresinde geçen fuhş kelimesi de zina manasında kullanılmıştır.

﴿وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهٖ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا اَنْ رَّا بُرْهَانَ رَبِّهٖ كَذٰلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهٗ السُّوْءَ وَالْفَحْشَآءَ اِنَّهٗ مِنْ عِبَادِنَا

﴿الْمُخْلِصِيْنَ﴾“Kadın onu kesinlikle arzulamıştı; Eğer Rabbinin işaret ve ikazını görmeseydi o da kadını arzuları. İşte biz,kötülük ve fuhşu ondan uzaklaştırmak için böyle yaptık.”⁶⁵ Râzî fuhşun büyük günahlardan olduğunu şu sözleriyle dile getirmektedir; büyük günahların en adileri tanımını zina, emanete ihanet ve yapılan iyiliğe rezil ve rüşvalıkla utanılacak bir durumda karşılık vermek şeklinde sıralamıştır.⁶⁶ Zina ve fuhş insan topluluğunun hayatını sarsan, düzenini bozan, manevi yaşamını zedeleyen bir kavramdır.

1.7. İhlâs (الإِخْلَاصُ)

إِخْلَاص kökünden türeyen إِيْخْلَاص: Lügatte ibadet esnasında riyayı terk etmek manasına gelmektedir. Istılahta ise kalbi, kişinin safiyetine mani olan herşeyden kurtarmak temizlemektir.⁶⁷ Aynı şekilde خَالِص kelimesi صَافِي kelimesi gibidir. Fakat خَالِص içindeki yabancı unsurlar temizlenen şeylerin adıdır. صَافِي ise خَالِص gibi yabancı unsurlardan temizlenmiş ve içinde herhangi bir yabancı unsur bulundurmayan şeyler için kullanılır.⁶⁸

A’raf suresinde ihlâs kelimesinin zikredildiği ayet şu şekildedir: ﴿قُلْ اَمَرَ رَبِّيْ

﴿بِالْقِسْطِ وَاَقِيْمُوا وُجُوْهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَاذْعُوْهُ مُخْلِصِيْنَ لَهُ الدِّيْنَ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُوْدُوْنَ﴾ “De ki Rabbim adaleti emretti. Her secde ettiğinizde yüzlerinizi O’na çevirin, kendisine içten bir inanç ve

⁶³ Nebi Bozkurt “Fuhş” md. D.İ.A, İstanbul 1996, C 13, s. 211-214.

⁶⁴M. Zeki Duman, *Beyânu’l-Hak Kur’ân-ı Kerim’in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri*, Fecr Yayınları, Ankara 2008, C 1, s. 313.

⁶⁵Yusuf12/24.

⁶⁶ Râzî, *a.g.e*, XIII,s. 204.

⁶⁷ Seyyid Şerîf Cürcânî, *Ta’rîfât: Tasavvuf İstilahları*, trc. Abdulaziz Mecdî Tolun, Lider Yayınları, İstanbul 2014, s. 68.

⁶⁸ Rağîb el- İsfehani, “İhlâs” md.*a.g.e*, s. 354.

bağlılıkla O'na yalvarın! İlkın sizi yarattığı gibi (yine O'na) döneceksiniz."⁶⁹ İbn Kesîr ayetle alakalı görüşü şöyledir: Allah'a (c.c) yönelerek ibadet eden kulların ibadetlerinde muhlis/samimi olmaları gerekmektedir. İhlâs ise; Allah'tan (c.c) aldıkları haberler/vahiy ile getirdikleri şeriatlarda mucizelerle desteklenen Râsullere uymaktan ibarettir. Allah (c.c) onlara, ibadetlerinde ihlâslı olmalarını emretmiştir.⁷⁰ İmam Kurtubi ayetin "ve dininizi yalnız o'na halis kılarak" kısmını: O'nu tesbih ederek ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmaksızın ibadet edin⁷¹ şeklinde ifade etmiştir. Aynı şekilde Ömer Nasuhi Bilmen ayeti kerimede geçen ihlâsın ibadet ve itaatin bağlılık ve tam bir samimiyet içerisinde olması gerektiğini, şirk ve gösteriş şüphesinden uzak durulması gerektiğini savunarak,⁷² ihlâstan maksadın samimiyet olduğunu vurgulamıştır.

Yûsuf Suresi'nde değinilen ayet ise ihlâs kelimesinin manası açısından önemlidir: ﴿وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهٖ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا اَنْ رَّاٰ رَبُّهَاَنْ رَبِّهٖ كَذٰلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهٗ السُّوْءَ وَالْفَحْشَآءَ اِنَّهٗ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِيْنَ﴾⁷³ "Kadın onu kesinlikle arzulamıştı; eğer Rabbinin ikaz ve işaretini görmeseydi o da kadını arzularđı. Böylece onu, kötülüklerden ve ahlaksız bir iş yapmaktan uzak tutmak istedik. Şüphesiz o samimi kullarımızdandı"⁷⁴ ayette "ihlâs" kelimesi Allah'a (c.c) ihlâsla itaat eden kimse anlamındadır. Esasen Hz. Yûsuf (a.s) da bu niteliğe sahiptir. Çünkü o hem Allah'a (c.c) itaat ederek hem de Allah'ın (c.c) irasaleti için ihlâsa erdirilmiş ve seçilmiştir.⁷⁴

Genel bir tabirle ihlâs kelimesinin Kur'an'da özel ve anlamlı bir yeri vardır. Şirkin ve riyanın zıddı olan bu kelime Allah'a (c.c) içten samimi bir bağ ile bağlanmak, Allah'a (c.c) güvenip yönü Allah'a (c.c) dönmek, taatte sırf Allah (c.c) rızası gözetilerek ibadet etmek anlamlarında kullanılmıştır.

⁶⁹ A'raf 7/29.

⁷⁰ İbn Kesir Ebü'l-Fidâ, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, VIII, trc. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner, Çağrı Yayınları, İstanbul 1993, C 8, s.2932.

⁷¹ Kurtubi, *a.g.e*, C 7, s. 314.

⁷² Ömer Nasuhi Bilmen, *a.g.e*, C 2, s. 454

⁷³ Yûsuf 12/24.

⁷⁴ Kurtubî, *a.g.e*, C 9, s. 247.

1.8. Rızık (الرِّزْقُ)

رِزْق kökünden türeyen رَزَقَ، أرزاق، rızık; “gıda, yiyecek; geçinme/maîşet; nimet, lütuf, Allah’ın (c.c) iyilikte bulunması; mal, mülk, servet; gelir ve ücret ahretteki bağış gibi anlamlarda kullanılmaktadır.⁷⁵ رِزْق Kimi zaman dünyada veya ahretteki bağışı; kimi zaman kısımeti/payı; kimi zaman da mideye ulaşan ve onunla beslenen şeyin adı olmuştur. Bu kelime, maddi veya manevi bir şey kazanmak anlamındadır. Kişinin nasiplenmesi, hisse anlamında kullanıldığı gibi genellikle yiyecek anlamında kullanımı da mevcuttur.⁷⁶

“Allah ﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ﴾ Âl’i İmran suresinde *yolunda öldürülenleri ölüler sanma; hayır, onlar diridirler Rableri katından rızıklandırılırlar*”⁷⁷ Allah (c.c) yolunda öldürülenlerle ilgili Seyyid Kutup; Allah (c.c) yolunda öldürülen, böylece hayattan ayrılıp gözlerden uzaklaşanların ölü sayılmasını yasaklamıştır. Çünkü onların Rableri katında diri olduklarına işaret eden durum rızıklandırılmalarıdır. Bu rızık da mükafatlandırılacaklarına işaret eden bir nasdır.⁷⁸ Ayrıca onların ruhlarının cennette istedikleri yere uçan kuşların kursaklarında olması da Allah (c.c) tarafından onlara verilen rızık gösterir.⁷⁹ Rızık kelimesi şehitlerin Allah katında aldıkları nimetlerdir. Çünkü onlar Allah (c.c) katında ölü değil diridirler.

﴿كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ﴾ “*Size rızık olarak verdiklerimizin temiz olanlarından yiyin.*”⁸⁰ Yüce Allah (c.c), Mümin kullarına rızık olarak verdiği temiz şeyleri yemelerini ve eğer Allah’ın (c.c) kulları iseler, kendisine şükretmelerini emrediyor. Helal yemek; duanın ve ibadetin kabulünün sebebidir. Kezâ haram yemek de duanın

⁷⁵ Rağıb Isfehanî, “Rızık” md. a.g.e, s. 424.

⁷⁶ Muhammed Reşid Rızâ, *Menâr Tefsiri*, trc. Mehmet Erdoğan, Ali Rıza Temel, İbrahim Tüfekçi, Harun Ünal, Rahmi Yaran, Ekin yayınları, İstanbul 2011, C 4, s. 444.

⁷⁷ Â-li İmran 3/169

⁷⁸ Seyyid Kutup, *Fî Zılâl-il Kur’an*, trc. Salih Uçan, Vahdettin İnce, Mehmet Yolcu, İstanbul, 2003, C 22, s. 252.

⁷⁹ Celaleddin el-Mahallî, Suyûtî Abdurrahman b. Ebubekir b. Muhammed, *Celâleyn Tefsîri Kur’an-ı Kerîm Meâli ve Tefsîri* | trc. Ali Rıza Kaşeli, Sağlam Yayınları, İstanbul 2012, C 1, s. 212.

⁸⁰ Bakara 2/172.

ve ibadetin kabul edilmesine engel olur.⁸¹ Ayet-i kerimedeki rızık Allah Teâlâ'nın canlı varlıkların yaşamını idame edebilmeleri için gönderdiği nimetlerin adıdır.

﴿قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِ إِلَّا نَبَأُكُمَا بِتَأْوِيلِهِ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَكُمَا ذَلِكُمَا مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّي إِنِّي تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ

﴿يُؤْمِنُونَ﴾ “Yûsuf şöyle cevap verdi: “size rızık olarak verilecek yemek gelmeden önce, onun yorumunu mutlaka size haber vereceğim. Bu, Rabbimin bana öğrettiklerindendir. Şüphesiz ben, Allah’a inanamayan, ahreti de inkâr eden bir kavmin dininden uzak durdum”⁸² Surede kullanılan rızık ise Hz. Yûsuf’un (a.s) hergun gelen yemeklerin ne olduğunu bilmesinden dolayıdır. Yemekler gelmeden önce hangi yemeğin geleceğini arkadaşlarına haber verirdi ve dediği yemekler çıkardı. Böylece arkadaşlarının güvenini kazanmış oluyordu bu güven duygusu da tevhidi aşlamak isteyen Hz. Yûsuf’un (a.s) amacına ulaşmasında yardımcı olmuştur.

Genel anlamdaKur’an’da geçen rızık kelimesi beşere dünyada ve ahirette maddi ve manevi bolca verilen nimet anlamında kullanıldığı görülür. Manevi anlamda kullanılan rızık kelimesinden muratın uhrevi anlamda kazanılan rızıktır. Maddi anlamda ise dünyadaki yiyecek içecek anlamında kullanılmıştır. Genel olarak kendisinden faydalanılan her türlü şey olarak ifade edilir.

1.9. Şükür(الشُّكْرُ)

شُكْر kökünden türeyen شُكْرُجَشْكُر şükür, şükran borcu, teşekkür manasına gelmektedir.⁸³ شُكْر Nimet üzerinde tasavvur ettiğini göstermektir. شُكْر kelimesinin, keşif etmek/ortaya çıkarmak manasına gelen كَشْر’dan dönüştüğünü söylenmektedir. Şükrün karşıtı, nimeti unutarak ve onu gizlemek anlamındaki كُفْر kavramıdır.⁸⁴ Kur’an’da şükür kelimesi ve türevleri ile beraber yetmişbeş yerde zikredilmektedir. Bunların çoğu Allah’ın(c.c) nimetlerinden ve ihsanından bahsetmekte, dolayısıyla

⁸¹ İbn-i Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsiri Kur’an-ı Kerim’in Hadislerle Tefsiri*, trc. Arif Erkan, İstanbul 2009, C 1, s. 129.

⁸² Yûsuf 12/37.

⁸³ Mehmet Erdoğan, “Şükür” md. a.g.e, s. 531.

⁸⁴ Rağıb el-İsfahani, “Şükür” md. a.g.e, s.560.

insanların Allah’a (c.c) şükretmesi gerektiğini bildirmekte ve şükredenlere verilecek mükâfatlar anlatılmaktadır.⁸⁵

Allah’ın (c.c) kendisine şükredenler üzerinde nimetini esirgemeyeceğini anlattığı ayet şu şekildedir: ﴿وَسَنَجْزِي الشَّاكِرِينَ﴾ “Biz şükredenleri mükâfatlandıracağız”⁸⁶İslam’ın nimetlerine sabır göstermek, Allâh’ın (c.c) kendisine vermiş olduğu kuvvet ve kudreti ölçüsünde, kendisi için yaratılan nimetleri Allâh’a (c.c) itaat ederek, ibadet ve cihat yolunda sarfedenler muhakkak ki mükâfatını alacaklardır. Bu çabadan dolayı onlar asla kınanmazlar.⁸⁷

Özetle şükür, kulun Hakk’ın kendisine bahsetmiş olduğu göz, kulak gibi bedeni uzuvlar ile para gibi çeşitli nimetleri yerinde sarf etmesidir. Mesela, zenginliğe şükür, fakirliği infak etmekle, sıhhate şükür, hastaları gözetip onları ziyaret etmekle, ilme şükür, bir başkasına ilim öğretmekle, tokluğa şükür, açtı doyurmakla yerine getirilmiş olur.⁸⁸

1.10. Din (الدِّين)

دِّن kökünden türeyen kelime tıpkı مِلَّة gibidir; ancak itaat ve boyun eğmek noktasında şeriata din denir.⁸⁹ İnanç; يَوْمَ الدِّين kıyamet günü dünya ve ahiret mutluluğunu temin amacıyla konulmuş olan ilâhî kurallar bütünü ve Allah Teâlâ’ya kulluk etme yoluna verilen addır.⁹⁰Kur’an’da din kelimesinin doksan iki yerde geçtiği bilinmektedir.⁹¹Doksan iki yerde geçen din kelimesinin Kur’an’da dört anlamı vardır:

1.İtaat ve kulluk: Zümer suresinde﴿إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ فَاعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ﴾ “Biz bu kitabı sana gerçeğin bilgisi olarak indirdik; öyleyse içten bir inanç ve bağlılık

⁸⁵ Mustafa Çağrı, “Şükür” md. D.İ.A, TDV Yayınları, İstanbul 2010, C 39, s. 260.

⁸⁶ 3. Âl-i İmrân: 145.

⁸⁷ İsmail Hakkı Bursevi, a.g.e, C 4, s. 127

⁸⁸ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatler*, MÜİF Yayınları, İstanbul 2010, s. 193.

⁸⁹ Rağıb Isfehanî, “Din” md. a.g.e, s. 393.

⁹⁰ Mehmet Erdoğan, “Din” md.a.g.e, s.103

⁹¹ Günay Tümer, “Din” md. D.İ.A, TDV Yayınları, İstanbul 2010, C 9, s.312.

göstererek sadece Allah'a ibadet et.”⁹² İtaat ve kulluk anlamında kullanılan din kelimesi Nahl suresinde de aynı anlama gelecek şekilde kullanılmıştır.⁹³

2. Bir inanç sistemi veya kabaca din: Âl-i İmran suresinde ﴿أَفَغَيْرَ دِينِ اللَّهِ يَبِغُونَ وَ لَهُ﴾ “Onlar Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar! Oysa göklerdeki ve yeryüzündekiler isteyerek veya istemeyerek hep O'na boyun eğmişlerdir ve O'na döndürüleceklerdir”⁹⁴ ayetinde bir inanç sisteminin var olduğunu ve buna boyun eğmenin isteğe dayalı ya da istek dışında olduğuna değinilmiştir. İnsanların isteyerek ya da istemeyerek bir düşünce sistemi oluşturdukları ve bu inanca/dine karşı insanların tutumları ele alınmıştır.

3. Kanun: Yûsuf suresinde geçen ﴿فَبَدَأَ بِأَوْعِيَّتِهِمْ قَبْلَ وِعَاءِ أَخِيهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِعَاءِ أَخِيهِ كَذَلِكَ﴾ “Bunun üzerine Yusuf, kardeşinin yükünden önce onların yükünü aramaya başladı. Sonra da su kabını kardeşinin yükünden çıkardı. İşte biz Yûsuf'a böyle bir tedbiri öğrettik, yoksa Allah dileyip bunu göstermeseydi kralın kanununa göre kardeşini alıkoyamazdı. Biz dilediğimizi derecelerle yükseltiriz. Her ilim sahibinin daha iyi bilen birisi vardır.”⁹⁵ Ayettekralın kanununa göre kardeşini alıkoyamazdı cümlesi de göstermektedir ki din kelimesi kanun hüküm anlamında kullanılmıştır.

4. Ceza: Zâriyat suresinde değinildiği üzere ﴿وَإِنَّ الدِّينَ لَوَاقِعٌ﴾ “Ve ceza da muhakkak olacaktır”⁹⁶ mevcut kullanıma göre din kelimesi ceza anlamında ele alınmaktadır.⁹⁷ Bu tariflerde Kur'an'ı Kerim'de geçen din kavramının genel olarak itaat edip Allah'a (c.c) bağlanmak, kanun, ceza ve inanç sistemi şeklinde izahı yapılmaktadır.

⁹² Zümer 39/2.

⁹³ Nâhl16/52.

⁹⁴ Âl-i İmran 3/83.

⁹⁵ Yûsuf 12/76.

⁹⁶ Zariyat 51/6.

⁹⁷ Mîr Muntasır, “Din” md. Kur'ânî Terimler ve Kavramlar Sözlüğü, İnkılap Yayınları, İstanbul 1996, s. 48.

1. 11. Melik (المَلِك)

مَلِك kökünden türeyen kelimemutlak mâlik, Allah'ü Teâlâ hazretleri; mülk sahibi, bir millete veya kabileye amir olan, padişah, hükümdar manasındadır.⁹⁸ Yine halk üzerinde emretme ve yasak koyma yetkisine sahip olan kişi demektir.⁹⁹ Kelime hem bir şeye sahip olmayı, hem de kuvvetli olmayı çağırıştırır.¹⁰⁰ hükümdarlık iki çeşittir: 1- Sahiplik etmek ve üstlenmek: ﴿قَالَتْ إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعْرَاجَ أَهْلِهَا آذِلَّةً وَكَذَلِكَ يَفْعَلُونَ﴾ *“Melike(Belkisa) dedi ki: Gerçek şu ki, hükümdarlar bu ülkeye girdikleri zaman oranın düzenini alt üst ederler; halkın onurlu ve şerefli insanlarını zelil hale getirirler. Herhalde bunlar da böyle yapacaklardır.”*¹⁰¹ Bir hükümdarın yönettiği beldeye sahip olması orada söz sahibi bir lider olması manasına gelecek biçimde bir kullanım hâkimdir. 2- Sahiplik ve üstlenme olmazsa bile, bunları yapabilecek güce sahip olmaktır: ﴿وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ﴾ *“Bir zamanlar Musa kavmine şöyle demişti: ey kavmim! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın: O, içinizden peygamberler gönderdi; sizi hükümdarlar yapıp daha önce köle iken hür insanlar haline getirdi. Dünyada hiç kimseyevermediği şeyleri size verdi”*¹⁰² ayetinde “melik” kelimesi ikinci manaya örneklik teşkil etmekte.¹⁰³

Yûsuf Suresi'nde zikredilmekte olan “melik” kelimesinin ayeti ise: ﴿وَقَالَ الْمَلِكُ﴾ *“Ben rüyâmda yedi zayıf ineğin yedi besili ineği yediğini görüyorum. Bir de yedi yeşil başak ile bir o kadar da kuru başak görüyorum. Efendiler! Eğer rüyâ tâbirinden anlıyorsanız, bu rüyânın ne mânaya geldiğini lütfen bana anlatın”*

⁹⁸ Beyzâvî, a.g.e, C 1, s. 26.

⁹⁹ Rağıb el-Isfehâni, “Melik” md. a.g.e, s.1010

¹⁰⁰ “Melik” md. Ş.İ.A, İstanbul 1990, C 5, s. 133.

¹⁰¹ Neml27/34.

¹⁰² Maide5/20.

¹⁰³ Rağıb el-Isfehâni, “Melik” md. a.g.e, s.1010

dedi¹⁰⁴şeklindedir. İsmi zikredilmekte olan “melik” ayete göre o dönemin mısır kralıdır. Yukarıda ayetler nazarında manasını incelemiş olduğumuz “melik” kavramı bir şeye sahip olup bunlar üzerinde tasarrufta bulunma hakkına sahip bir kimse, güç kuvvet sahibi ve kural koyucu lider olarak tanımlandığı görülmekte.

1.12. Vekil (وکیل)

وکیل kökünden gelmektedir. Birine güvenmek, onu kendi yerine vekil tayin etmek anlamındadır. Vekil tutulma anlamını taşıyan وکیل sözcüğü, فَعِيل formunda olmasına rağmen مَوْكُولُ/مَفْعُول formu anlamındadır.¹⁰⁵ Terim anlamına bakıldığında vekil kelimesinin bütün yaratılan varlıklarınışlerinin görülmesinde güvenilerek dayanılan, bu konuda tam yetkiye sahip olan varlık manasındadır. Mana olarak on dört yerde zat-ı ilâhiyeyi nitelendirerek, O’nun güvenilecek en güzel varlık olduğunu, kendisine güvenen kimseleri koruduğunu ve her şeyi gördüğünü ifade etmektedir. Vekil kelimesi on civarı ayette Resûlallah’a (as) nisbet edilmiştir. Allah Resulü’nün (s.a.v) insanlara karşı zor kullanan ya da insanların kötü davranışlarına kefil olan bir karakterde yaratılmadığı anlatılmaktadır.¹⁰⁶

Kur’an’ı Kerim ayetleri bağlamında vekil kelimesinin farklı manalara gelecek şekilde kullanımının mevcuttur. Bunlar;

1- Görev ve sorumluluk anlamında kullanıldığını örnek ayetler ile inceleyecek olursak: ﴿قُلْ يَتَوَفَّيْكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ﴾ “De ki sizin için görevlendirilmiş bulunan ölüm meleği canınızı alacak sonra Rabbinize döndürüleceksiniz”¹⁰⁷ ayetinde görmekteyiz.

2-Tanık manasında: ﴿قُلْ لَنْ أُرْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتَّىٰ تُؤْتُوا مَوْثِقًا مِنَ اللَّهِ لَتَأْتُنَّنِي بِهِ إِلَّا أَنْ يُحَاطَ بِكُمْ فَلَمَّا آتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ قَالَ اللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكِيلٌ﴾ “Aşılabilir engellerle kuşatılmanız hariç, onu bana mutlaka getireceğinize dair Allah adına yeminle kesin söz vermediğiniz takdirde onu sizinle beraber göndermem! Ona hepsi de kesin söz verince, “söylediklerinize Allah

¹⁰⁴Yusuf12/43.

¹⁰⁵ Rağib el-İsfahani, “Vekil” md. a.g.e, s. 1177

¹⁰⁶ Bekir Topaloğlu, “Vekil” md. DİA, İstanbul 2013, C 43, s. 9

¹⁰⁷Secde 32/11

tanıktır/şahittir”¹⁰⁸ dedi. Allah’ın (c.c) şahit olarak gösterilmesi ayetin tanıklık manasında kullanıldığını göstermektedir.

3-Muhâfaza etmek, korumak anlamında: ﴿وَكَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ قُلْ لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ﴾

“O (Kur’an) hak olduğu halde kavmin onu asılsız saydı. De ki, ben size kefil değilim.”¹⁰⁹

4-Bir şeye dayanmak itimat etmek: ﴿وَأَتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِّبَنِي إِسْرَءِيلَ أَلَّا تَتَّخِذُوا

﴿وَكِيلًا﴾ “Musa’ya kitabı verdik ve benden başkasına güvenip dayanmayın diyerek o kitabı İsrailoğulları’na bir hidayet rehberi kıldık¹¹⁰ manalarına gelecek şekilde “vekil” kelimesinin kullanıldığını görmekteyiz. Surede kullanılan “vekil” son manaya işaret etmektedir. Farklı manalara gelecek bir biçimde kullanımı mevcut olan “vekil” kelimesinin Kur’an’da altmış beş defa¹¹¹ zikredildiği bildirilmektedir.¹¹² Bu tür farklı kullanımlar Kur’an ayetlerinin zenginliğini göstermektedir.

1.13. Ceza (الجزاء)

جَزَاء kökünden türeyen kelimeninsözlükte isim olarak karşılığı bir şeyin bedeli veya yaptırımıdır. Mastar olarak da iyi veya kötü olan bir fiil ve davranışın tam ve yeterli karşılığını vermek anlamına gelir.¹¹³ Türkçede ukba/son anlamında kullanılan kelime daha çok suçlunun suçuna istinaden karşılaşmış olduğu yaptırımdır.¹¹⁴ İslam literatüründe cezanın terim anlamda genel ve özel olmak üzere başlıca iki manada kullanıldığı görülür. Sözlük anlamıyla da bağlantılı olan ceza, genel anlamda dünyevi veya uhrevi mahiyette özendirici veya caydırıcı müeyyideden ibarettir. Özel anlamda ise dünyada hukuk düzeni tarafından suçluya uygulanacak maddi ve manevi müeyyideyi ifade eder.¹¹⁵

¹⁰⁸Yusuf12/66.

¹⁰⁹Enam6/66, 107 Ayrıca bkz. Zümer39/41.

¹¹⁰ İsrâ17/2. Ayrıca bkz. Enam6/102.

¹¹¹Mahmut Çanga, *a.g.e*, s. 561. Al-i İmran3/173; En’am6/66, 89, 102, 107; Nisa4/81,109, 132, 171, 173, İsrâ17/54, 65, 68, 86. Vd.

¹¹² Harun Çağlayan, “Elçi ve Vekil Bağlamında Nübüvvet” *Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 8/2, Kırıkkale 2015, s. 67-95

¹¹³ Adil Bebek, “Ceza” md. *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1993, C 7, s. 478.

¹¹⁴ Mehmet Erdoğan, “Ceza”md. *a.g.e*, s. 72-73.

¹¹⁵ M. Akif Aydın, “Ceza” md. *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1993, C 7, s. 469

Ceza hususuna örnek ayet şu şekildedir: ﴿قَالُوا فَمَا جَزَاؤُهُ إِنْ كُنْتُمْ كَاذِبِينَ﴾ قَالُوا جَزَاؤُهُ مَنْ وَجَدَ فِي كRALIN ADAMLARI: “Peki, yalan söylüyorsanız, bu yaptığınızın cezası nedir?” diye sordular. Onlarda: “Bizim kanunlarımıza göre bunun cezası, çalınan su kabı kimin yükünde bulunursa, o kişinin köle olarak alıkonmasıdır. İşte hırsızlık yapan zâlimleri biz böyle cezalandırırız” diye cevap verdiler.¹¹⁶ Yusuf Suresi’nin de değinildiği üzere ceza toplumun düzen içerisinde devamını sağlamak amacı ile suç karşısında caydırıcı nitelikteki yaptırımdır.

1.14. Şahit (الشاهد)

Şahit, bir olayın veya durumun meydana gelişini gören kimsenin veya tanığın¹¹⁷ bilgisinden kaynaklanan sözdür.¹¹⁸ Hukuk ile ilgili davalarda gördüğü ve bildiği olaylar hakkında şahit olan kişilerin ve şahısların hukuka karşı üç sorumluluğu bulunmaktadır: İsbat-ı vücud, şehâdet etmek ve yemin.¹¹⁹ Tanık göstermek, olayın doğruluğunu ispat için mücadele etmek anlamlarına gelen şahit kelimesinin tefsirlerdeki anlamları incelendiğinde:

﴿قَالَ هِيَ رَاوَدَتْنِي عَنْ نَفْسِي وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ أَهْلِهَا إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ﴾ “Yusuf: Asıl o benim nefsimden murat almak istedi diyerek kendini savundu. Kadının yakınlarından o anda orada bulunan biri şöyle şahitlik etti: Eğer Yusuf’un gömleği önden yırtılmışsa kadın doğru, o yalan söylüyor demektir”¹²⁰ şahit olarak gösterilen kişi olaya tanıklık etmiş değildir. Bu şahsın şahitliği bilirkişi olarak durumun çözümüyle alakalı fikir sunmasından kaynaklanmaktadır. Ayette ismi zikredilen şahid görgü tanığı anlamında değil olayı ispat ederek hükmün doğru verilmesine katkı sağlayan bilirkişidir.¹²¹

﴿شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ “Allah, melekler ve adaleti yerine getiren ilim sahipleri, O’ndan başka ilah olmadığına

¹¹⁶Yûsuf12/74-75.

¹¹⁷ Salahattin Polat, “Şahid” md. *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2010, C 38, s. 273

¹¹⁸ Rağıb el-İsfehani, “Şahid” md. *a.g.e.*, s. 565

¹¹⁹ Mehmet Erdoğan, “Şahid” md. *a.g.e.*, s. 517

¹²⁰Yusuf12/26.

¹²¹ Ali Arslan, *a.g.e.*, VIII, s.309

şahitlik etmişlerdir. O'ndan başka ilah yoktur, O güçlüdür, Hâkim'dir"¹²² ayette şahitlik; sözün önemine dikkat çekmek için tekrar etmek, söylemek, dile getirmek, hükmetmek anlamında kullanılmıştır.¹²³

Nûr Suresi'nde mülaane olayının anlatıldığı ayetler şahitlik olayının mahiyeti ile ilgili fikir sunmaktadır: **﴿وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ وَالْخَامِسَةُ أَنَّ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ وَيَدْرُؤُا عَنْهَا الْعَذَابَ أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ﴾** “Eşlerine suçlamasında bulunup da kendilerinden başka *şahitleri* olmayanların her birinin *şahitliği*, dört kere, doğru söylediğine Allah'ı *şahid* göstermesi; beşinci olarak da eğer yalan söyleyenlerden ise Allah'ın lanetine uğramasını söylemesidir. İftiraya uğrayan kadının dört kere, kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna *Allah'ı şahit* göstermesi kendisini ceza görmekten kurtarır. Kadının beşinci *şahitlik* ifadesi, eğer kocası doğru söyleyenlerden ise kendisinin Allah'ın gazabına uğramayı dilemesi olacaktır”¹²⁴ şahit kelimesinin ayette kasem/yemin anlamında da kullanılabileceği görülmektedir.¹²⁵

1.15. Sadaka (الصَّدَقَةُ)

الصَّدَقَةُ kökünden türeyen kelime الصَّدَقَاتِ sadakalar kelimesi sadaka kelimesinin cemidir. Farz, vacip ve nafie olan bütün eylemler sadakalar için kullanılmaktadır.¹²⁶ Aynı şekilde sadaka da zekât gibi, insanın Allah'a (c.c) yaklaşabilmesi adına malından çıkardığı/verdiği şeye de denir. Ancak asıl anlamıyla صَدَقَةٌ/ sadaka, tetâvvu/gönüllü; زَكَاةٌ/ zekât ise zorunlu olarak verilen malın adıdır.¹²⁷

Farz olan sadakanın dinimizde zekât ismi ile anıldığı yukarıda belirtilmiştir. Bu anlamda farz sadakası hususuna şu örnek verilebilir: **﴿إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ﴾**

¹²² Âl-i İmrân 3/18.

¹²³ Neseî, a.g.e, C 2, s. 229

¹²⁴ Nur 24/6-9.

¹²⁵ İsa Topuz, *İslam Muhâkeme Hukukunda Şâhitte Aranan Şartlar*, (Yüksek Lisans), Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2008, s. 10

¹²⁶ İsmail Hakkı Bursevî, a.g.e, C 11, s. 86

¹²⁷ Rağîb el-İsfehânî, “Sadaka” md. a.g.e, s. 585.

“وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةَ قُلُوبَهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ”

“Sadakalar ancak fakirlere, yoksullara, zekâtların toplanmasında görevli memurlara, kalpleri İslâm’a ısındırılacak olanlara, kölelere, borçlulara, Allah yolunda cihâd edenlere ve yolda kalmışlara verilir. Allah’ın bu konudaki kesin emri ve taksimi böyledir. Allah her şeyi hakkiyle bilen, her işi ve hükmü hikmetli ve sağlam olandır”¹²⁸ ayet kul ile Allah (c.c) arasındaki bağdan biri olan farz sadakasının kimlere verileceğini kesin bir şekilde açıklamıştır. Yûsuf Suresi’nde ise “sadaka” kelimesi bağışta bulunmak ve bağışta bulunanların mükâfatlandırılacağı anlamında kullanılmıştır.¹²⁹

1.16. Sâlih (الصالح)

صَلَح Kökünden türeyen kelimesözlükte, doğruluk ve dürüstlük anlamlarındaki salâh (sulûh) kökünden türeyen sâlih kelimesi faydalı, iyi doğru ve güzel olan fayda sağlayan, her türlü bozukluk ve yanlışlıktan arınan; barışçı, uyumlu anlamlarına gelmektedir.¹³⁰ Sâlih fesadın zıddıdır. Bu iki kavramın kullanımları genellikle fiillerle ilgilidir. Kur’an’da صَلَح kelimesi kimi zaman yalan/فَسَاد, kimi zaman dakötülüğünve suçun/سَيِّئَةٍ karşıtı şeklinde kullanılır.¹³¹ Sâlih kelimesindeki dil farklılığı anlam farkını doğurmaktadır. İki anlamda kullanımı mevcut olan sâlih kelimesi insanların fiillerine isim olarak kullanıldığı gibi kişinin yaptığı iyilikler karşılığında lakap olarak kullanımı da söz konusudur. Kur’an’da iki manaya gelecek şekilde kullanılan sâlih kelimesi Allah’ın (c.c) razı olacağı işler yapmak için çaba gösteren şahsa verilen isim olduğu gibi Allah’ın (c.c) rızası amacı ile yapılan işe de sâlih amel ismi verilmektedir.

“Başka ﴿وَأَخْرَجَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا عَسَى اللَّهُ أَن يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾”

bir kısmı da günahlarını itiraf ettiler. İyi iş ile kötü işi birbirine karıştırdılar. Belki Allah bunların tevbesini kabul eder. Çünkü Allah Gafûr’dur, Rahim’dir”¹³² bir kısım

¹²⁸ Tevbe9/60.

¹²⁹ Yûsuf 12/88.

¹³⁰ Mustafa Çağrırcı, “Sâlih” md.DİA, TDV Yayınları, İstanbul 2009, C 36, s. 31

¹³¹ Rağib el-İsfahani, “Sâlih” md. a.g.e, s. 597

¹³² Tevbe 9/102

insanın savaştan geri durduklarını,¹³³ sâlih amel ile kötü olan davranışları birbirinden ayırt edemediklerinden inmiştir. Ayet sâlih amelin Allah (c.c) ve peygamberinin hoşuna giden davranışlara verilen isim olarak tanımlandığını görmekteyiz.¹³⁴

﴿ رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيِّي فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوَفَّنِي ۖ ﴾

﴿ Ey Rabbim! Bana iktidar verdin ve bana rüyaların yorumunu da öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Dünyada da ahirette de beni yönetip himaye eden sensin. Müslüman olarak canımı al ve beni iyi kulların arasına kat!”¹³⁵ yani atalarımın salih olanlara veya genel manasıyla salih olan herkesin arasına kat demektir.¹³⁶

1.17. Vahiy (الوحي)

وَحْي: vahiy kelimesinin aslı, hızlı gösterilen işarettir. Bu anlamda أَمْرٌ وَحِيّ hızlı bir iş, denmektedir. Bu işaretin manası da ima etmek, kinayeli veya üstü kapalı söylemek şeklinde olabilir. Herhangi bir cümle oluşturmada salt bir ses tonuyla, bazı organlara işaret yoluyla veya yazarak da olabilir.¹³⁷ Kullanım alanları vahyin birçok manaya geldiğini bildirmektedir.

Vahiy kelimesinin kök ve türevlerine bakılacak olursa “وحي” kelimesi, Kur’an’da fiil olarak hep “أَوْحَى” şeklinde sülasi mezid I. bab olarak kullanılmaktadır. “وَحَى” kelimesi “فَعَلَ” babında, “أَفْعَلَ” vezninde “أَوْحَى” şeklinde otuz üç yerde,¹³⁸ “نُوحِي” şeklinde yedi yerde,¹³⁹ “لِيُوحُونَ” şeklinde bir yerde,¹⁴⁰ ma’lum muzari olarak “يُوحِي” şeklinde beş

¹³³ Ayet, Tebûk seferi sırasında savaşmak yerine Medinede kalan ve bu davranışları neticesinde pişman olup tevbe eden Müslümanlardan bahseden ayettir.

¹³⁴ İbn Cerir et-Taberi, *Taberi Tefsiri*, Mehmet Keskin, Hikmet Neşriyat Yayıncılık, İstanbul 2006, C 5s.415

¹³⁵ Yûsuf 12/101.

¹³⁶ Nesefi, *a.g.e*, C 5, s. 548.

¹³⁷ Rağıb el-İsfehani, “Vahiy” md. *a.g.e*, s. 1140

¹³⁸ İbrahim 14/13; Nahl 16/68-123; İsrâ 17/39-73-86; Meryem 19/11; Fussilet 41/12; Necm 53/10; Zilzal 99/5; Maide 111/5; Nisa 4/163; A’râf: 7/117-160; Yunus 10/2-87; Yûsuf 12/3-15; Ra’d 13/30; Tâhâ 20/38-77; Enbiyâ 21/73; Mü’minûn: 23/27; Şuâra 26/52-63; Kasas 28/7; Fâtır 35/31; Şûrâ 42/7-13-52.

¹³⁹ Yûsuf 12/109; Nahl 16/43; Enbiyâ 21/7-25; Âl’i İmran 3/44; Yûsuf 12/102; Hûd 11/49.

¹⁴⁰ En’âm 6/121.

yerde,¹⁴¹ meçhul mazi olarak “اَوْحَى” şeklinde on bir yerde,¹⁴² meçhul mûzari olarak “يُوحَى” şeklinde on dört yerde,¹⁴³ “فَعَلَ” kalıbında mastar olarak “وَحَى” şeklinde altı yerde¹⁴⁴ olmak üzere toplam yetmiş yedi yerde geçmektedir.¹⁴⁵

Reşîd Rızâ Menar Tefsirinde vahyin 5 farklı manada kullanıldığını bildirmektedir.¹⁴⁶ Bunlar:

1. İşaret ve imâ: ﴿فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ مِنَ الْمِحْرَابِ فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ أَنْ سَبِّحُوا بُكْرَةً وَعَشِيًّا﴾ “Nihayet (bir gün konuşamayınca) mihraptan kavmine karşı çıktı da onlara sabah ve akşam (Rabbinizi) tesbih edin, diye işaret etti.”¹⁴⁷ Ayeti kerimedeki “işaret” kelimesinden maksadın ne olduğuna Razi şu şekilde açıklama getirmiştir: أَوْحَى إِلَيْهِمْ Hz. Zekeriya (a.s) ile konuşma manasında kullanımı uygun görülmeyip burada “Onlara ya işaretle yahut hususi bir rumuzla, yahutta yazmak sureti ile anlatmasıdır.” Bu yolların tümüyle de sadece birinin kullanılmasıyla da amaca ulaşılır demiştir.¹⁴⁸

2.Nefiste meydana gelen ilham:¹⁴⁹ ilham, ima ve işarete göre anlamı daha gizli bir kelimedir. ﴿وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّ مُوسَىٰ أَنْ أَرْضِعِيهِ فَإِذَا خَفَتْ عَلَيْهِ فَأَلْقَيْهِ فِي الْيَمِّ وَلَا تَخَافِي وَلَا تَحْزَنِي إِنَّا رَادُّوهُ إِلَيْكَ﴾ “Mûsâ’yı doğurduğunda annesine: “Onu emzir. Kendisine bir zarar geleceğinden korkarsan onu denize bırak; boğulmasından korkma ve ayrılığına üzülmeye. Çünkü biz onu sana tekrar kavuşturacağız ve onu peygamberlerden biri kılacağız” diye vahyettik.”¹⁵⁰ Kurtubi tefsirinde ayettegeçmekte olan vahyettik kelimesinde vahyin mahiyeti ile ilgili farklı görüşlerin olduğunu, âlimlerin bazıları vahiyden maksadın rüyada söylenmiş bir söz yahut ilham veya Hz. Musâ’nın (a.s)

¹⁴¹ En’âm6/112; Enfal8/12; Sebe34/50; Şûârâ42/3-51.

¹⁴² En’âm 6/19-93-106-145; Hûd11/36; Kehf18/27; Tâhâ20/48; Ankebût29/45; Zümer39/65; Zuhuruf43/43; Cin72/1.

¹⁴³ En’âm6/50; A’raf7/203; Yunus10/15; Hûd11/12; Kehf 18/110; Tâhâ 20/ 13,38; Enbiyâ21/108; Ahzâp33/2; Sâd38/70; Fussilet41/6; Ahkaf46/9; Necm53/4.

¹⁴⁴ Enbiyâ21/45; Necm53/4; Şûârâ42/51; Hûd11/37; Mü’minûn23/27; Tâhâ20/114.

¹⁴⁵ Muhammed Yamaç, *Arap Dilinde Vahiy-Dua ve Dünya-Ahiret Kelimelerinin Semantik Analizi* (Yüksek Lisans) Sakarya Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2012, s. 35.

¹⁴⁶ Reşîd Rızâ, *a.g.e*, C 6, s. 90-91

¹⁴⁷ Meryem: 19. 11.

¹⁴⁸ Razi, *a.g.e*, C 15, s. 297

¹⁴⁹ Reşîd Rızâ, *a.g.e*, C 6, s. 90-91

¹⁵⁰ Kasas28/7.

annesini ile görüşen bir meleğin konuşması olduğunu söyleyerek âlimler arasında görüş farklılıklarının olduğunu dile getirmektedir.¹⁵¹

3. Devamlılık isteyen içgüdüsel durumların tanımında kullanımı¹⁵² bu anlama örnek ayettir: ﴿وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ﴾ “Rabbin bal arısına şöyle vahyetti: “Dağlarda, ağaçlarda ve insanların kurdukları çardaklarda kendine göz göz kovan edin.”¹⁵³ Arapçadaki kullanımı itibariyle ilham etmek manasında وحي ve أوحى fiillerinin de kullanıldığını da bildirmektedir. Bu fiil Allah’ın (c.c), bal arısına ilham etmesi ve arıların da kendi içinde bütün insanların akıllarının anlamaktan aciz kaldığı bal üretme işini yerleştirmesidir.¹⁵⁴

4. Gizlice olan herhangi bir durumun bildirilmesi, insanlardan gizlenenin açığa çıkarılması anlamında:¹⁵⁵ ﴿وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ﴾ “İşte biz her peygamberin karşısında insan ve cin şeytanlarından oluşan bir düşman şebeke var etmişizdir. Bunlar, aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler fısıldayıp dururlar. Şayet Rabbin dileseydi böyle yapamazlardı. Bu bakımdan onları, uydurdukları yalanlarla başbaşa bırak.” Râzi konuyu şu şekilde değerlendirmektedir; her türlü günahın yalnızca insandan çıkması beklenmez çünkü günah, bir şeytanın vesvesesi sebebiyle de çıkar. Aksi durumda şeytanlar için bir teselsül ve devr-i fasid söz konusu olur. Binaenaleyh bu kötülüğün ve günahın şeytanın vesvesesi ile meydana gelmeyen ilk günahı ve çirkin fiilde nihayete ermesi gerekir.¹⁵⁶ Yûsuf Suresi’nde vahiy kelimesi¹⁵⁷ bu manaya işaret etmektedir.

5. Kitabet/yazmak ve risalet (mektup yazmak, mesaj göndermek) manasına gelecek şekilde kullanımı da mevcuttur.¹⁵⁸ Vahiy kelimesinin İslam dini ve diğer dinlerdeki tanımına bakıldığında yüce yaratıcının yarattığı varlıklar ile kurduğu

¹⁵¹ Kurtubi, a.g.e, C 13, s. 257

¹⁵² Reşîd Rızâ, a.g.e, C 6, s. 90-91

¹⁵³ Nahl 16/68.

¹⁵⁴ Râzî, a.g.e, C 14, s. 275

¹⁵⁵ Reşîd Rızâ, a.g.e, C 6, s. 90-91

¹⁵⁶ Râzî, a.g.e, C 10, s. 128

¹⁵⁷ Yûsuf 12/15.

¹⁵⁸ Reşîd Rızâ, a.g.e, C 6, s. 90-91

iletişim bağı olarak isimlendirmektedir. Bu iletişim bağı Allah'ın (c.c) beşerin hayatına bir peygamber vasıtasıyla müdahalede bulunarak kişiye sırat-ı müstakime ulaştırmada kullanılan en etkili yoludur.¹⁵⁹

1.18. Nefis(النفس)

﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ﴾ kökünden türeyen ve ruh manasında yaşam, solunan hava, rahatlık, ferahlık, insanın kendisi, yeni doğan bebek gibi insanın dünyaya gelişinden başlayıp ömrü el verinceye kadar dünya hayatında kişinin tüm yaşamı anlamında kullanılmaktadır. Aynı zamanda gönül ve heves manalarında da gelmektedir.¹⁶⁰

Kur'an'da nefis kelimesi insanın özü, ruhu anlamına geldiği gibi ﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ﴾ افتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ وَمَنْ قَالَ سَأُنْزِلُ مِثْلَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَوْ تَرَى إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُوا أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُوا أَنْفُسَكُمْ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ﴾¹⁶¹ A“ İlah hakkında yalan uyduran veya kendisine hiçbir şey vahyedilmediği halde “Bana vahiy geliyor” iddiasında bulunan kimseden, bir de: “Allah'ın indirdiğinin benzerini ben de indiririm” diyenden daha zâlim kim olabilir? Sen o zâlimlerin ölümün şiddetli sıkıntıları içinde can çekiştikleri ve meleklerin onlara pençelerini uzatarak: “Haydi çıkarın canlarınızı! Allah hakkında gerçek dışı sözleriniz ve O'nun âyetlerini büyüklük taslayıp kabul etmeyişiniz yüzünden bugün aşağılayıcı bir azapla cezalandırılacaksınız” dedikleri zaman onların hâlini bir görsen”Allah'a nisbet edilerek öz varlık şahsiyet ve zat anlamında لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقْيَةً وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ وَاللَّهُ الْمَصِيرُ قُلْ إِنْ تَحْقُقُوا مَا فِي صُدُورِكُمْ أَوْ تُبْدُوهُ يُعْلِمَهُ اللَّهُ وَيَعْلَمَ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَرًا وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَدًا بَعِيدًا وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ وَاللَّهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ“Müminler, sakın müminleri bırakıp da kâfirleri dost edinmesinler. Kim böyle yaparsa, artık onun Allah ile irtibatı tamamen kopmuş olur. Ancak kâfirlerden gelebilecek tehlikelerden korkarsanız ölçülü bir şekilde onlara dostluk

¹⁵⁹ Şaban Ali Düzgün, *Varlık ve Bilgi*, Beyaz Kule Yayınları, Ankara 2008, s. 160.

¹⁶⁰ Rağib el-İsfahani, “Nefis” md. a.g.e, s. 1076-1077

¹⁶¹En'am6/93.

gösterebilirsiniz. Yine de Allah sizi azabından sakındırıyor. Çünkü sonunda dönüş, yalnız Allah'adır.” “De ki: “İçinizdekini gizleseniz de açığa vursanız da Allah onu bilir. O, göklerde ve yerde olan her şeyi bilir. Allah'ın her şeye gücü yeter.” “Kıyamet günü herkes dünyada iken yaptığı iyilik ve kötülükleri önünde hazır bulacak; ama kendisi ile günahları arasında çok uzun bir mesafe olmasını isteyecek. Allah sizi azabından sakındırıyor. Çünkü Allah, kullarına çok şefkatlidir”¹⁶² da kullanılmıştır. Aynı şekilde insanı ilahi hitaba muhatap kılarak onun sorumlu tutulmasına sebep olan nefse kötülüğü emretme¹⁶³ nefsi ve yaptığı kötülükleri kınama¹⁶⁴ daha ileri bir aşamada huzura erme¹⁶⁵ gibi farklı anlamlara gelecek şekilde kullanımı da mevcuttur.¹⁶⁶

﴿وَمَا أُبَرِّئُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ “Yine de ben nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis, Rabbimin acıyıp koruması dışında, daima kötülüğü emreder; şüphesiz Rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir”¹⁶⁷ burada nefisten kasıt bütün nefisler anlamındaki cins murat olunmaktadır. Yani bu türden bütün nefisler kötülüğü emreder ve insanı içinde şehvi olan şeylerin yer aldığı olaylara sürükler. Hz. Yûsuf'un (a.s) ayette kastettiği durum yanlış düşmekten kendini büsbütün aklamadığıdır. Bu konuda nefsi lehine tanıklıkta bulunmadığını dile getirmektedir.

1.19. Hüküm (الْحُكْمُ)

حَكْم kökünden türeyen hüküm; iyileştirmek amacıyla uzak tutmak, düzelterek karar vermek manalarında mastar olarak kullanılmasının yanında; ilim, derin bir anlayış, siyasi hâkimiyet, karar ve yargı anlamlarında kullanılmaktadır. Kur'an'da hükümün otuz yerde zikredildiği; fiil kalıbındaki kullanımlar ve diğer türevleriyle

¹⁶² Âl-i İmrân3/28-30

¹⁶³ Yusuf12/53

¹⁶⁴ Kıyâmet75/2

¹⁶⁵ Fecr89/27

¹⁶⁶ Süleyman Uludağ, “Nefis” md. D.İ.A, TDV Yayınları, İstanbul 2008, C 32, s. 526

¹⁶⁷ Yûsuf 12/53.

birlikte bu sayının iki misline çıktığı ve yaygın olarak yargılama, karar verme anlamı taşıdığı bilinir.¹⁶⁸

Reşîd Rızâ Menar tefsirinde hüküm kelimesinin Kur'an'da farklı anlamlara gelecek şekilde kullanımı hususuna bazı ayetleri örnek göstermektedir: ﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ ٱلْكِتَآبَ وَٱلْحَكْمَ وَٱلتَّوْبَةَ فَإِنْ يُكَفِّرْ بِهَا هَؤُلَاءِ فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَّيْسُوا بِمُكَافِرِينَ﴾ *“İşte onlar kendilerine kitap, hüküm ve peygamberlik verdiğimiz kimselerdir”*¹⁶⁹ ayetinde hüküm kelimesinin kesin bilgi, olaylar hakkında kişinin derinlemesine bir anlayışa sahip olması manasına geldiğini savunmaktadır. ﴿يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِى ٱلْأَرْضِ فَٱخْكُمْ بَيْنَ ٱلنَّاسِ بِٱلْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ ٱلْهُوَىٰ فَيُضِلَّكَ﴾ *“Ey Davud! Biz seni yeryüzünde halife yaptık. O halde insanlar arasında adaletle hükmet”*¹⁷⁰ ayetinde ise Hz. Davud'un (a.s) adaletle hükmetmesini ve adil bir yargılama yapması istenir. خُذْ ﴿يَا يَحْيَىٰ ٱلْكِتَآبَ بِقُوَّةٍ وَآتَيْنَاهُ ٱلْحِكْمَ صَبِيًّا﴾ *“Ey Yahya! Kitabın hükümlerine kuvvetle sarıl. Daha çocukken ona hikmeti biz verdik”*¹⁷¹ ayeti Allah'ın (c.c) Hz. Yahya'ya (a.s) verdiği hikmetten kasıt ilim ve kalbin derin bir anlayışa sahip olması şeklinde yorumlanmaktadır.¹⁷² Kelimenin Yûsuf Suresi ile ilişkisi ise şöyledir: ﴿مَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِهِ إِلَّا أَسْمَاءٌ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَا أَنزَلَ ٱللَّهُ بِهَا مِن سُلْطَٰنٍ إِنِ ٱلْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ذَٰلِكَ ٱلدِّينُ ٱلْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾ *“Allah'ı bırakıp taptıklarınız, sizin ve atalarınızın taktığı birtakım isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlar hakkında herhangi bir delil indirmemiştir. Hüküm sadece Allah'a aittir. O size kendisinden başkasına ibadet etmemenizi emretmiştir. İşte doğrusu din budur. Fakat insanların çoğu bunu bilmezler.”*¹⁷³ “İbadet meselesinde hüküm ancak Allah'ındır. Çünkü, Vacibu'l-vücut olması, her şeyi icad etmesi ve her şeyin işine malik olmasıyla ibadete bizzat layık olma O'dur.”

¹⁶⁸Rağîb İsfahanî, “Hüküm” md. a.g.e, s. 300; İlyas Üzümlü, “Hüküm” md. D.İ.A, TDV Yayınları İstanbul 2008, C 18, s. 464

¹⁶⁹En'am 6/89

¹⁷⁰Sâd 38/26.

¹⁷¹Meryem 19/12.

¹⁷² Reşîd Rızâ, a.g.e, C 8, s. 206-207

¹⁷³ Yûsuf 12/40.

1.20. Burhan (البُرْهَانُ)

بُرْهَانْ kökünden türeyen kelimenin Arapçadaki kullanımını saflaştırmak, berrak bir hale getirip delil sunmak anlamlarına geldiği b-r-h (بره) kökünden türediği anlaşılmaktadır. Kur'an'ı Kerim'de doğruyu yanlıştan ayıran mutlak delil¹⁷⁴ anlamında kullanımı mevcuttur. Kur'an'ı Kerim'de Hz. Muhammed'e (s.a.v) işaret edilerek Allah Teâlâ'nın en açık delili olduğunu ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ بُرْهَانٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ﴾ “Ey insanlar! Rabbinizden size kesin bir delil geldi ve size yolunuzu aydınlatan apaçık bir nur indirdik”¹⁷⁵ aynı şekilde Hz. Musa'nın (a.s) asa mucizesi ve yed-i beyzâ¹⁷⁶ olayları burhan olarak isimlendirildiğini görmekteyiz.¹⁷⁷

﴿وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهٍ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا أَنْ رَأَىٰ بُرْهَانَ رَبِّهِ كَذَلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ﴾

“Andolsun, kadın ona istek duymuştu. Eğer Rabbinin delilini (burhan) görmemiş olsaydı, Yusuf da ona istek duyacaktı. Biz ondan fuhşu ve kötülüğü uzaklaştırmak için böyle yaptık”¹⁷⁸ Yûsuf Suresi'nde geçen burhan kelimesinin nispet ettiği manaların izahı şöyle yapılmaktadır:

1. Hz. Yûsuf'un (a.s) kadından uzaklaşmasına delil olarak evin çevresinde bulunan “zinaya yaklaşmayın” yazısı üzerine uzaklaştığı söylenmekte ve bu yazının da kadından uzaklaşmasına bir delili oluşturduğu görüşündedir.

2. Hz. Yakub (a.s) Hz. Yûsuf'u (a.s) çocukken hata yaptığında elini ısırarak uyarıyordu. Âlimlere göre de oğlunu zinadan uzaklaştıran delil, evin tavanı yarılarak babasının elini ısırıldığını görmesi üzerine zinadan kaçtığı görüşü mevcut.

3. Bir başka görüşe göre ise Hz. Yûsuf (a.s) karışığında bir adam gördü ve bu adam onun sağına bakmasını istedi. Hz. Yûsuf (a.s) sağına baktığında bir yılan gördü ve dönüp adama yılanı neden gördüğünü sordu. Adam yılanın zina yapanların

¹⁷⁴Bakara2/111; Enbiyâ21/24; Mü'minûn23/117.

¹⁷⁵Nisa4/174.

¹⁷⁶Kasas28/32.

¹⁷⁷Yusuf Şevki Yavuz, “Burhan” md. D.İ.A, İstanbul 2008, TDV Yayınları, C 6, s. 429

¹⁷⁸Yusuf12/24.

kabirde karnında olacağını söyleyince Hz. Yûsuf (a.s) oradan uzaklaştı demişlerdir.¹⁷⁹

Burhan kelimesi ile alakalı genel bir değerlendirmede bulunmak gerekirse; kelimenin herhangi bir olay için o olayı savunacak, olay ile alakalı ileri sürülebilecek her türlü kanıt ve delillerin tümüne burhan isminin verildiği anlaşılmaktadır.

1.21. Rabb(الرَّب)

رَب kökünden türeyen kelime, terbiye edip yetiştirmek/terbiye etmek manasına gelen “Rabb” kelimesinin mastarıdır. Bir şeyi perdeypey, kemale ulaştırmaya da terbiye denir. “Rabb kelimesi de “ziyadesiyle terbiye eden” manasında Allah (c.c) için kullanılmıştır. Allah (c.c) için Adil yerine kullanılan Adl kelimesi de bu tarz kullanıma örnektir. Adl “son derece adalet sahibi” manasındadır.¹⁸⁰ Suad el-Hakîm’in kelimeyle alakalı izahı şu şekildedir: Rabb melik/Hükümdar, hâlık/yaratan ve sahip manalarına gelmektedir. Bir şeyi ıslah eden “Rabb”dır. Öyleyse Allah (c.c) da “Rabb”dır. Çünkü o Yaratığı varlıkların işini düzene koyar.¹⁸¹

İsm-i fail için istiare edilen “Rabb” kelimesi bir mastardır ve yalnız başına mutlak olarak sadece varlıkların maslahatını üstlenen Allah (c.c) için kullanılmaktadır.“Rab” kelimesi ismi mutlak olarak kullanıldığında başkasına nispet edilerek kullanılmaz. Fakat Yûsuf Sures’inde geçen “Rabbine git”¹⁸² ifadesi gibi kayıtlı olarak başkasına nispet edilmesi mümkündür.¹⁸³ Rab kelimesine örnek olarak: ﴿وَلَا يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّنَ أَرْبَابًا أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾ “Ve onun size melekleri ve peygamberleri Rab edinmenizi emretmesi de düşünülmez. Müslüman

¹⁷⁹ İsmail Hakkı Bursevî, *a.g.e*, C 12, s. 698.

¹⁸⁰ Kadı Beyzavi, *Muhtasar Beydâvî Tefsiri, Envau't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vîl*, trc. Şadi Eren, Selsebil Yayınları, II. Baskı, İstanbul 2011, C 2, s. 25

¹⁸¹ Suad el-Hakîm, “Rab” md. *a.g.e*, s.515

¹⁸² 12. Yûsuf: 50. Bu ifadeyi Hz. Yûsuf (as) zindanda belli bir dönem beraber yaşadığı arkadaşına söylemiştir. “Efendin olan hükümdara git” manasında kullanmıştır.

¹⁸³ Beydavi, *a.g.e*, C 1, s. 25.

*olmanızdan sonra size inkârcılığı emreder mi hiç?”*¹⁸⁴ Yani Allah’tan (c.c) başka ilahlar edinmemizi emretmez.”¹⁸⁵

1.22. Keyd (الكَيْد)

كَيْد kökünden türeyen كَيْد kelimesi tuzak kurmak, kurnazlık yapmak ve hileli davranışlar sergilemekve plan yapmak anlamlarına gelen bir çeşit kandırmadır.¹⁸⁶ Kelime iki manaya işaret eder: مُذْوَج kötü görünen ve مُذْوَج iyi görünen şeklindedir. Fakat bunlarla beraber kelimenin anlamının daha çok kötü görünen meselelerin tabirinde kullanıldığı bilinmektedir.¹⁸⁷ ﴿فَلَمَّا رَأَىٰ قَمِيصَهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ قَالَ إِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّ إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ﴾

“Aziz gömleğin arkadan yırtıldığını görünce; Anlaşıldı, bu siz kadınların tuzaklarından biridir. Gerçekten sizin tuzağınız çok büyüktür”¹⁸⁸ ayette geçen keyd hile ve tuzak kurmak için tüm gayretini sarf eden ve bunun en ileri boyutu da kişinin farkına varmadan ve savunmasına fırsat tanımadan kötü duruma düşürülmeye çalışılmasıdır. İşte Allah (c.c) katında keyd bu anlamı ifade eder.¹⁸⁹

1.23. Ayet (الآية)

أُي kökünden türeyen kelimenin sözlük anlamı bir amacın mevcudiyetini gösteren işarettir. Bu bağlamda açık alamet, işaret, ibret ve delil gibi anlamlarda da kullanılmıştır.¹⁹⁰ İstilahî manası ise ister hakiki, ister takdiri olsun, Kur’an’da belli bir başlangıcı ve amacı olan, sure içerisinde bulunan bir cümlelerin ya da surenin içerisinde başlangıcı ve sonu bulunan bir veya birden fazla cümleden meydana gelen kelamın adıdır. Başka bir anlayış da Kur’an’ı Kerim’deki surelerin belli bölümlerinden her birine verile addır.¹⁹¹ Ayet Allah’ın (c.c) varlığına delil olacak şeylere denir. Bu deliller de üç türdür. İlki kâinattır. İnsanı Allah’a (c.c) ulaştıran

¹⁸⁴ Al-i İmrân3/80.

¹⁸⁵ Rağıb el-İsfahani, “Rabb” md. a.g.e, s. 407.

¹⁸⁶ Seyyid Kutub, a.g.e, C 6, s.301; Muhammed Ali Sâbûnî, a.g.e, C 3, s. 153; Mevdûdî, a.g.e, C 2, s. 486.

¹⁸⁷ Rağıb el-İsfahani, a.g.e, “Keyd” md. s. 940.

¹⁸⁸ Yusuf 12/76.

¹⁸⁹ Razi, a.g.e, XIII, s. 301.

¹⁹⁰ Rağıb el-İsfahani, “Ayet” md. a.g.e, s. 40-41; Yusuf Şevki Yavuz, “Ayet” md. D.İ.A, TDV Yayınları, İstanbul 2008, C 4, s. 242.

¹⁹¹ Mahmut Sönmez, “Ayet Kavramının Semantik Tahlili”, I.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 6, Ekim 2015, s. 135-170.

bu anlamda delillerin somutlaşmış hali olan kâinat Allah’a (c.c) ulaşmada en güzel delillerdendir. Haricen ikinci delil ise mucizelerin en büyüğü olan insandır. Bu anlamda Allah’a (c.c) ulaştıracak en büyük ayetlerden olan insan Kur’an’da ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا﴾ *“muhaakkak biz insanı en güzel biçimde yarattık”*¹⁹² yaratılanların en güzeli şeklinde bir tabir ile anlatılmaktadır. Bu bağlamda insan yaratılışını incelediğinde mükemmel bir şekilde yaratıldığını; görmesi, işitmesi, bilmesi, hissetmesi, nefes alması gibi her yönüyle mucizevi bir yaratılışa sahiptir. Bu mucizeler düşünen ve aklını kullananları Allah’a (c.c) ulaştırır. Üçüncü anlamda mucize ise Allah’ın (c.c) insanlara doğru ile yanlışı, hak ile batılı birbirinden ayırmaları için bir öğüt ve nasihat kitabı olarak gönderdiği Kur’an’ı Kerim ayet adını almaktadır. Kur’an’da tekil ve çoğul şeklinde 382 defa geçen ayet kelimesi farklı anlamlar ifade etmektedir. Şöyle ki:

1. Delil: Yüce yaratıcının varlığını ispat için ortaya konan delillerin genel adına ayet denilmektedir.¹⁹³ Yûsuf Suresi’nde ayet bu anlamda kullanılmaktadır. ﴿فَم﴾ *“Sonra onlara, bu kadar delil gördükleri halde derhal onu bir süre zindana atma fikri uygun geldi.”*¹⁹⁴

2. Mucize: Allah’ın (c.c) emri ile hareket edip insanların hakkı batıldan ayırma rehberi olarak gönderilen peygamberlerin göstermiş olduğu olağanüstü mucizelerin Kur’an’ı Kerimde ayet olarak isimlendirildiği görülmektedir.¹⁹⁵

3. Kıyametin alameti: Allah’a (c.c) ve peygamberine inanmayan topluluklara uyarı niteliğinde gönderilen ayetlerden sonra kavimlerin iman ettiği fakat son anda yapılan imanın kabul olunmayacağı bildiren “âyât”¹⁹⁶ kelimesi kıyametin alameti manasında kullanılmıştır.

4. Kur’an’ı Kerimin tümü ya da belirli bir bölümü: Sureler içerisindeki alanların her birinin birbiri ile olan mükemmel uyumu ve benzerinin hiçbir canlı

¹⁹² Tin95/4.

¹⁹³ Rum 30/20-26.

¹⁹⁴ Yûsuf 12/35.

¹⁹⁵ Bakara 2/248.

¹⁹⁶ En’am6/158.

tarafından meydana getirilememesi, ifadeleri birbirinden ayıran ya da harflerin oluşturduğu topluluk ayet olarak isimlendirilmiştir.¹⁹⁷

1.24. Ahiret (الْآخِرَةِ)

أَخَرٌ kökünden türeyenevvelin zıddı olan ahiret, ikinci dünya ya da yurt anlamında da kullanılmaktadır.¹⁹⁸ Dünya hayatını takip eden, ona benzer fakat daha değişik ve ölümsüz bir hayattan, ebediyet âlemine ait çeşitli merhaleler ve hallerden bir âlemin adıdır.¹⁹⁹ Evvelin mukabili ve son anlamında ahirin müennesi olacak bir biçimde Kur'an'da 110 yerde geçmektedir. Yirmi altı yerde müzekker olarak el-yevm kelimesine sıfat şeklinde “el-yevmü'l-ahir” (son gün) , dokuz yerde dâr ile sıfat veya isim tamlaması halinde “ed-dârü'l-âhire” (ikinci yaratılış, son hilkat) tarzında, elli yerde de dünya ile ilişkili zikredilmiştir. “El-Ahirenin” yalın olarak kullanıldığı yerlerde de “ed-dârü'l âhire”²⁰⁰ tamlaması manasında olduğu söylenir. Kullanım şekillerine bakıldığında dünya ile ahiret hayatı arasında sıkı bir bağın olduğu anlaşılmaktadır.²⁰¹ Bir silsile halinde süregelen insanın varlığı, benliği ve kişiliği zamanla olgunlaşarak eyleme dönüşür. Belli bir zaman ve mekân mefhumu içerisinde geçirdiği ve tecrübelerle olgunlaşıp geliştirdiği hayatının bir sonu vardır. Bu son insanların farklı bir canlılık tasavvuru ile karşılaştığı ebedi hayat²⁰²ölüm ve geçim sıkıntısının olmadığı yurdun adıdır.²⁰³

Yûsuf suresinde ahiret kelimesi şu şekildedir: ﴿قَالَ لَا يَأْتِيَكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِ إِلَّا نَبَأُكُمَا

﴿Dedi ki size “بِتَأْوِيلِهِ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَكُمَا ذَلِكُمَا مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّي إِنِّي تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ﴾
rızıklandırılacağınız bir yemek gelecek ya, o gelmeden önce ben size bunun yorumunu mutlaka haber vermiş olurum. Bu bana Rabbimin öğrettiklerindendir. Çünkü ben, Allah’a İnanmayan ve ahreti inkâr edenlerden meydana gelmiş bir topluluğun dinini

¹⁹⁷ Abdurrahman Çetin, “Ayet” md. *D.İ.A.*, TDV Yayınları, İstanbul 2008, C 4, s. 242.

¹⁹⁸ Ragb el-Isfehani, “Ahir” md.a.g.e, s.73.

¹⁹⁹ Bekir Topaloğlu, “Ahiret” md. *D.İ.A.*, TDV Yayınları, İstanbul 2008,C 1, s. 543.

²⁰⁰ Ankebut 29/64.

²⁰¹ Bekir Topaloğlu, “Ahiret” md. *D.İ.A.*, TDV Yayınları, İstanbul 2008, C 1, s. 543.

²⁰² Ömer Faruk Yavuz, Kur'an Perspektifinde Dünya-Ahiret Bütünlüğü, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, sayı:3, C 6, Rize 2006, s. 167.

²⁰³ Sabuni, a.g.e, C 4, s. 496.

bıraktım”²⁰⁴ “ahreti inkâr edenler” ifadesi husuen ahreti inkar edenlere işaret ederken diğerleri İbrahim’in (a.s) dinine tabi olan ve iman edenlere işaret etmektedir. “uhrevi karşılık” düşüncesini inkâr etmiş olduklarını vurgulamak, böylece onların işlediği zulümlerin ve büyük günahların ancak nihaî karşılık yurdunu (yani ahreti) inkar eden kimseler tarafından işleneceğine dikkat çekmek içindir. Yine burada Yûsuf’un (a.s) başına onlar yüzünden gelmiş olan şeylere, yani o kadar delil gördükleri halde yine de onu hapse atmalarına bir gönderme de söz konusudur ki, böylece bu durumun ancak “nihayî karşılık yurdunu” işaretle inkâr eden kimselerin sergileyeceği bir davranış olduğu ifade edilmektedir.”²⁰⁵

1.25. Tevekkül (التَّوَكَّلُ)

Sözlükte Allah’a (c.c) güvenmek anlamındaki *وَكَلَّ* kökünden türeyen ve *تَفَعَّلَ* babından gelen tevekkül birinin işini üstüne alma, birine güvence verme; birine işini havale etme, ona güvenme manasına gelir.²⁰⁶ İrade ve azmin son halkası olan tevekkülün ıstılâhi manası ise sadece Allah’a (cc) itimat edip güvenmek anlamına gelmektedir.²⁰⁷ Tevkil kelimesi de bu manaya yakın anlamı olan bir kelimedir. Vekâlet verme anlamında kullanılmaktadır.

﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ﴾

“Gerçekten müminler, ancak o müminlerdir ki, Allah anıldığı zaman yürekleri ürperir, karşılarında onun ayetleri okunduğu zaman imanlarını arttırır ve Rablarına tevekkül ederler”²⁰⁸ İsmail Hakkı Bursevî ayeti kerimenin tefsirinde maliklerine ve işlerini idare edip düzene koyan Allah’a (c.c) tevekkül ederler ayetinde tevekkülü:

1. İşlerini Allah Teâlâ’ya havale ederler,

2. İşlerini Allah’a (c.c) ısmarlarlar,

3. Başkasından korkuları yoktur,

²⁰⁴ Yûsuf 12/37.

²⁰⁵ Zemahşeri, a.g.e, C 3, s. 600.

²⁰⁶ Süleyman Uludağ, “Tevekkül” md. *D.İ.A.*, TDV Yayınları, İstanbul 2008, C 41, s.1.

²⁰⁷ Hayati Aydın, Kur’an’da İrade-Azm ve Tevekkül, *Tasavvuf İlim ve Akademik Araştırma Dergisi*, yıl:9 sayı:22, Van 2008, s. 59-79

²⁰⁸ Enfal8/2.

4. Allah'tan (c.c) başkasına ümit beslemezler...²⁰⁹ şeklinde anlamlandırmıştır.

Yûsuf Suresi'nde "tevekkül" şu şekilde ele alınmıştır: ﴿وَقَالَ يَا بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ وَمَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِنْ أَحْكُمُ إِلَّا لِلَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ﴾

*"Babaları; Ey yavrularım, aynı kapıdan girmeyin; ayrı ayrı kapılardan girin. Bununla beraber ne yaparsam yapayım, Alla'tan gelecek bir takdiri sizden uzaklaştırmam. Hüküm ancak Allah'ındır. Ben O'na tevekkül ettim ve bütün tevekkül edenler de ona tevekkül etsinler dedi"*²¹⁰ surede geçen anlamıyla da "tevekkül" Allah'a (c.c) güvenip bağlanmadır.²¹¹

Tevekkül çoğu zaman yanlış anlaşıldığı üzere tembellik, miskinlik ve ihmalkâr olmak değildir. Aksine kişinin öncelikle üzerine düşen görevleri hakkıyla yapıp neticeyi Allah'a (c.c) havale etmesidir. Konuya örnek teşkil eden ayet ise şu şekildedir: ﴿فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ﴾ *"kesin karar verince de, yalnız Allah'a güvenip dayan! Çünkü Allah kendisine güvenip dayananları sever"*²¹² Allah'a (c.c) güvenerek sırtını ona dayayan ve işlerini O'na ısmarlayan mümin bunun sonucunu sabırla beklemelidir. Verirse lütfundan vermezse de imtihanındandır. Genel manada tevekkül gerekli gayret gösterip üzerine düşen tüm görevleri yerine getirdikten sonra yalnızca Allah'a (c.c) inanıp güvenerek sırtını ona yaslayıp beklemektir.

1.26. Fesad (الفساد)

فَسَاد kökünden türeyen kelime ister az olsun ister çok olsun bir şeyin itidalden/ölçülülükten çıkmasıdır. Onun zıddı صَلَاح dır. Bu kelime nefis, beden ve istikamet dışına çıkan eşya manasındadır.²¹³ İbadete ve hukuka dair iş ve işlemlerde kabul olma şartlarında herhangi bir bozukluk ya da eksiklik olması durumunda hükümsüz sayılan her türlü işe verilen addır. Belli bir tertil üzerinde olan fayda

²⁰⁹ İsmail Hakkı Bursevî, a.g.e, C 9, s.677.

²¹⁰ Yûsuf 12/67.

²¹¹ Kurtubî, a.g.e, C 9, s. 343.

²¹² Al'i İmran3/159.

²¹³ Rağıb el-İsfahani, "Fesad" md. a.g.e, s. 795.

sağlayan her türlü eylemin zamanla bozulması anlamına gelmektedir.²¹⁴ Nu'mân ibn Beşir Peygamber Efendimiz'den (s.a.v) şöyle bir hadis nakletmektedir. ﴿إِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضْغَةً إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ أَلَا وَهِيَ الْقَلْبُ﴾ “Haberiniz olsun ki kalbin içinde bir lokmacık et parçası vardır ki o iyi olursa bütün beden iyi olur; bozuk olursa bütün beden bozulur. İşte o (et parçası) kalptir.”²¹⁵ Hadis bozulma eyleminin kalpten başlaması durumunda bütün vücudun bozulacağını anlatmaktadır. Bedenin sultanı olarak kalbi nitelendirmek yerinde bir tabirdir. Fesadı büyük küçük olarak nitelememek gerekir. Mühim olan bozulmaya başlamamaktır.

Fesad kelimesinin Kur'an'ı Kerim'deki kullanımı ve anlamları incelenecek olursa: ﴿لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا فَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ﴾ “Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka ilahlar olsaydı her ikisi de (yeryüzü ve gökyüzü) fesada uğrardı”²¹⁶ ayeti kerimesinde fesad zulmetmek, haksızlık yapıp başkasının malını gasp etme anlamlarında kullanılmıştır.

﴿وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِنُفْسِهِ فِيهَا وَبُهِلَكَ الْحَرْتُ وَالتَّسْلُ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ﴾ “Hâkimiyeti aldığı anda ise ülkede bozgunculuk çıkarıp ürünleri ve nesilleri yok etmeye çalışır. Allah bozgunculuğu sevmez”²¹⁷ Razi ayeti kerimenin tefsinde fesadın iki manaya tekabül ettiğini birincisinin: Tahrip etme, yakma ve yağmalama gibi yollarla malları telef etmek ikincisinin: Kalplere şüphe tohumu atarak bozgunculuk çıkarmaya çalışan kişi anlamında kullanıldığını söylemektedir.²¹⁸ Yûsuf Suresi'nde “fesad” kelimesi şöyle geçmektedir: ﴿قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ﴾ “Onlar, Allah'a yemin ederiz, siz de kesin olarak bilirsiniz ki, biz bu yere bozgunculuk çıkarmak için gelmedik”²¹⁹ kelime surede bozgunculuk çıkarmak manasında kullanılmıştır. Genel olarak incelendiğinde ise bozulma, kötüye gitme, tahrip ederek hükümsüz hale getirilmiş her türlü eyleme isim olarak kullanılmıştır.

²¹⁴ H.Yunus Apaydın, “Fesad” md. D.İ.A, TDV Yayınları, İstanbul 1995, C 12, s. 421.

²¹⁵ Buhârî, a.g.e, İman/39. C 5, s. 127.

²¹⁶ Enbiya 21/22.

²¹⁷ Bakara2/205.

²¹⁸ Razi, a.g.e, C 6, s. 11-12.

²¹⁹ Yûsuf12/73.

1.27. Gayb (الْغَيْب)

غَيْب kelimesi غَابَتِ الشَّمْسُ و duyularla görülmeyen ve insan bilgisinin kapsamına girmeyen her şey için kullanılır.²²⁰ Gayb kelimesinin gaybet ve gıyabgöz önünde bulunmama anlamında masdar veya gâib göz önünde bulunmayan manasında isim ve sıfat olduğunu belirtmektedir. Bu kavram duyularla görülmeyen ve insan bilgisinin kapsamına girmeyen her şey için kullanılır.²²¹ Kimi zaman Allah (c.c) değil, insan nokta-i nazarından bir şey için غَيْب ve غَائِب denir. Göklerde ve yerde zerre ağırlığınca hiçbir şey Allah'tan (c.c) uzak olmadığı gibi hiçbir şey O'na gizli de kalmaz.²²² Reşid Rıza, gaybı hakiki ve izafi olmak üzere ikiye ayırmıştır:

1. Hakiki gayb; yalnızca Allah'ın (c.c) bilgisi dâhilinde olanlar, hiç kimsenin bilmeye gücünün yetmediği bilgi,
2. İzafi gayb: ki onu farklı fitri kabiliyet ve çalışmalara bağlı farklı sebeplere binaen bazı kimseler bilir, bazıları ise bilmez.”²²³ Necati Kara da izafi gaybı ise ikiye ayırarak şöyle açıklamaktadır:

a. Şuûr-i intikâli (zihnimiz ve duyularımızla bilinenler) Örneğin, evde oturur vaziyette çalan kapı sesi duyulur ve hissedilir varlığı bilinir fakat kapı arkasında kimin olduğu bilgisi hala gaybi bilgi niteliğindedir

b. Peygamberin haber vermesiyle bilinenler; bu tür bilgiler duyular ve akılla bilinmez peygamber aracılığı ile bilinebilir. Bu bilgileri inkâr etmek küfre götürür. Allah'ın (c.c) sıfatları, nübüvvet, ahiret...²²⁴

“Gayb” kelimesi Yûsuf Suresinde şöyle geçmektedir: ﴿ارْجِعُوا إِلَىٰ آبَائِكُمْ فَقُولُوا يَا أَبَانَا إِنَّ﴾

﴿ارْجِعُوا إِلَىٰ آبَائِكُمْ فَقُولُوا يَا أَبَانَا إِنَّ﴾ “Siz de babanıza dönün ve deyin ki: Ey bizim babamız! İnanki oğlun hırsızlık yaptı. Biz sadece bildiğimiz şeye şahitlik ediyoruz. Yoksa gaybın muhafızları değiliz”²²⁵ burada üç anlam çıkmaktadır: “1- O mu çaldı,

²²⁰ Rağıb el-İsfehani, “Gayb” md. a.g.e, s. 767.

²²¹ Elamlılı Muhammed Hamdi Yazır, a.g.e, C 1, s. 209.

²²² Rağıb el-İsfehani, “Gayb” md. a.g.e, s. 767.

²²³ Reşid Rızâ, a.g.e, C 13, s. 100.

²²⁴ Necati Kara, Kur'an'da Gayb, YYÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 1 Cilt: 1, Van 1994, s. 60-61.

²²⁵ Yûsuf 12/81.

2. Hâfî (Gizli) Şirk; bu şirkte havassın Allah (c.c) rızası için değil kulun rızası ve hoşnutluğunu kazanmak amacı ile yaptığı ibadetlerdir.

3. Ahfa (Çok Gizli Şirk); Ehassın şirki olan bu şirk mertebesi enaniyet ile bezenmiş kişilerin oluşturduğu şirktir.²³¹

Surede “şirk” şu şekildedir: ﴿وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ آبَائِي إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ مَا كَانَ لَنَا أَنْ نُشْرِكَ بِاللَّهِ مِنْ شَيْءٍ ذَلِكَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ عَلَيْنَا وَعَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ﴾ *“Atalarım İbrahim, İshak ve Yakub’un dinine uydum. Bizim Allah’a herhengi bir şey ortak koşmamız olmaz. Bu bize ve insanlara Allah’ın bir lütfudur, fakat insanların çoğu şükretmezler.”*²³² Sure peygamberlerin her ne sebeple olursa olsun bir şeyi Allah’a (c.c) şerik kılmalarının söz konusu olmadığını anlatmaktadır.²³³

1.29. Kıssa

Kıssa kelimesi bir sonraki bölümde detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

²³¹ İsmail Hakkı Bursevî, *a.g.e*, C 5, s. 220-221.

²³² Yûsuf 12/38.

²³³ Beyzavî, *a.g.e*, C 3, s. 413.

2. Kıssanın Tanımı

2.1. Kıssa Nedir?

Yeryüzüne gelen ilk insan olarak bildiğimiz Hz. Âdem'den (a.s) bu yana birçok peygamber tevhit mücadelesi ile mücadele etmişlerdir. Bu mücadelede birçok peygamberin başından geçen hadiseler Kur'an'ı Kerim'de kıssa olarak isimlendirilmiştir. Bu kıssalar Peygamber Efendimiz'e Allah'ın (c.c) tebliğ ettiği şekilde inmiş, Peygamber Efendimiz (s.a.v) tarafından da insanlara ulaşmıştır. İnsanlık tarihinin temsili olan قِصَّة ج قِصَصْ kelimeleri, Kur'an kelimesiyle terkihi/tamlama yapılarak Türkçe'de "Kur'an Kıssaları" Arapça'daise "Kasasu'l-Kur'an" şeklinde kullanılmaktadır. Hemen hemen aynı anlamı ifade edebilecek şekilde, kasas kelimesi Enbiya veya Rusul kelimeleriyle de terkipleri yapılarak, "Kasasu'l-Enbiya" ya da "Kasasu'l-Resul" şeklinde de kullanımı mevcuttur. Osmanlıca'da ise, bu terkipler biraz şekil değiştirerek, "Kasasu'l-Enbiya" şeklinde telaffuz edilmiştir.²³⁴

Bu şekillerde terkipleri yapılan kıssa kelimesinin lügat anlamı ile ilgili Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tefsirinde şu görüşü nakletmektedir: "Kâf'ın fethiyle kasas esasen mastardır, aslı lügatte bir şeyin izini takip ederek arkasına düşmektir. Saniyen, bundan me'hûz olarak takibe şayan bir haberi, nakl-ü hikâye etmek manasına gelir ki, Türkçede ayıtmak ve bazı lehçelerde ayırtmak tabir olunur. Salisen, o anlatılan haber veya hikâyede masdar bir ma'na mef'ûl, yani maksûs manasına kasas yahut kıssa denilir ki, kâf'ın kesriyle kisas bunun cemidir. "K-i-s-s" da esasen izi takip olunmaya şâyân hâl-ü şân manasındadır... Anlaşılmaktadır ki, bir haber veya hikâyenin kıssa olabilmesi, şâyân-ı takip ve tahrir bir haysiyeti ile müteâreftir."²³⁵ Said Havva ise, kıssayı hakiki anlamda doğru anlatan kişiye "el-kâssas" denildiğine değinmiştir. Kasas ise hikâye etmek veya anlatılacak olayın adıdır. İz sürerek takip etmek anlamında kullanılan kassa fiilinin diğer anlamları da bu kökten türemektedir.²³⁶

²³⁴ Ahmet Cevdet, *Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefâ*, I-II, Bedir Yayıncılık, İstanbul 1981, s. 235.

²³⁵ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *a.g.e*, C 4, s. 2846

²³⁶ Said Havva, *el-Esâs fi't-Tefsir*, trc. Beşir Ersoy, İstanbul 1990, C 16, s. 115.

Bu anlatımlar neticesinde İdris Şengül kıssa kelimesinden çıkarılacak anlamları dört başlık altında ele almaktadır.²³⁷ Biz de bu başlıklarla alakalı ayetleri vererek kullanıldıkları anlamlara delil oluşturacak ayetlere örnek göstermeye çalışacağız.

1. Bir kimsenin izini sürüp ardınca takip etmek: ﴿وَقَالَتْ لِأُخْتِهِ قُصِّيه فَبَصُرَتْ بِهِ عَنْ جُنُبٍ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾ “Annesi, Musa’nın kız kardeşine, “Onu takip et” dedi. O da Musa’yı farkına varmadan uzaktan gözledi.”²³⁸ Ayetinde kullanılan kıssanın takip etmek²³⁹ iz sürmek ardınca gitmek manasında kullanıldığını görmekteyiz.

2. Bir kimseye bir haber veya sözü beyan edip bildirmek: ﴿نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِمْ﴾ “Sana bu Kur’an’ı vahyetmekle kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Hâlbuki daha önce sen bunlardan habersizdin”²⁴⁰ verilen ayette kıssa kelimesini oluşturan harflerin hem mastar hem de isim olarak kullanıldığı görülmektedir.²⁴¹ Kur’an’da isim olarak hikâye mastar olarak da “hikâye etmek” anlamında kasas²⁴² ileaynı kökten türeyen fiiller kullanılır.²⁴³

3. Kıssa kelimesinin bir başka anlamı ise, “Bir şeyi makasla kesmek, kırmak”tır: ﴿لَكُمْ فِالْقِصَاصِ حَيَوةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ “Kısasta sizin için hayır vardır, ey akıl sahipleri, umulur ki sakınırsınız.”²⁴⁴ Her insanın dünyada yaptıklarının karşılığının verilmesi bu anlamda kullanılmıştır.

4. Göğüs, sadr, alın, göğüs başı, ortası ve göğüs kemiği anlamında: Bu son mana Araplardaki Kusâsu’s-şâ’r tabirinde alın kısmında saçların bitim noktası, ön cephede başın ortası, alın gibi anlamları ihtiva ettiğini görmekteyiz.²⁴⁵

²³⁷ İdris Şengül, *Kur’an Kıssaları Üzerine*, Işık Yayınları, İzmir 1994, s. 44.

²³⁸ Kasas 28/11.

²³⁹ Kehf 18/64.

²⁴⁰ Yusuf 12/3.

²⁴¹ Abdullah Acar, *Bir İctihad Kaynağı Olarak Kur’an Kıssaları*, (Doktora Tezi) Konya 2005, s. 98.

²⁴² Âl-i İmrân 3/62; A’raf 7/176; Yûsuf 12/3; Kasas 28/25.

²⁴³ İdris Şengül, “Kıssa” md. *D.İ.A.*, TDV Yayınları, İstanbul 2002, C 25, s. 498.

²⁴⁴ Bakara 2/179.

²⁴⁵ İdris Şengül, *a.g.e.* s. 45.

İstilahî anlamına baktığımızda kasas veya kıssa denildiğinde: uydurma ihtimali olmayan ve hayali olayların karışması mümkün olmayacak bir şekilde tarihin derinliğinde hafızalardan silinerek unutulmuş veya bazı izleri insanın zihninde varlığını koruyan olayların/hadiselerin, muhataplarına; olayın yeniden yaşıyormuşçasına canlılıkla anlatılmasıdır.²⁴⁶Tefsirler bağlamında kıssanın istilahî anlamına bakıldığında kıssa, Kur'an'ın esas olan dini gayesini gerçekleştirme vasıtalarından biridir. Esas gayesi ise, Allah'ı (c.c) ve ahireti tanıtmak, adaleti tahakkuk ettirmektir. Bunlarda sanat gayesi güdülmez. Fakat kıssalar, esas dini gayeye hizmet ederek olayların anlatılışında dini gaye ile edebî gayeyi birleştirir ve insanın ruhuna sanat güzelliği ile hitap eder.²⁴⁷

2.2. Kur'an'ı Kerim'de Kıssanın Tanımı

Kur'an'ı Kerim'in yaklaşık dörtte üçünü oluşturan (oluşturduğu belirtilen) kıssalar onun muhtevası içinde önemli bir yekûn teşkil etmektedir. Müfessirlere göre ise kıssalar Kur'an'ın üçte birini, üçte ikisini veya dörtte üçünü teşkil etmektedir.²⁴⁸ Bu, müfessirlerin kendi aralarında yaşamış olduğu görüş farklılıklarıdır. Kur'an'da kıssanın ne kadar yer aldığının önemi yoktur. Burada önem azr eden husus kur'an'ın büyük bir kısmını kıssanın oluşturmasıdır.

Kıssa kelimesi Kur'an'ı Kerimde direk “kıssa” şeklinde geçmemekte, kıssa ile aynı kökten türemiş olan mazi, muzari, emir, nehy, mastar, mastar-isim gibi fiil sigalarıyla geçmektedir.“K-s-s” kökünden türeyen kıssa kelimesinin Kur'an'ı Kerim'de kullanılan anlamlarını inceleyecek olursak: “anlatmak, haber vermek, açıklamak” anlamlarında kassa,²⁴⁹ kasasna²⁵⁰şeklinde mazi fiil biçimiyle dört yerde; yekussu,²⁵¹ yekussune,²⁵²naksus,²⁵³ nekussanne,²⁵⁴ nekussu²⁵⁵ şeklinde muzari fiil şekliyle onüç yerde olmak üzere toplam on yedi defa; emir ve nehy olarak “anlat,

²⁴⁶ İdris Şengül, *a.g.e*, s. 46.

²⁴⁷ Suat Yıldırım, *Kur'an İlimleri ve Kur'an'ı Kerime Giriş*, Ensar Neşriyat Yayınları, İstanbul 1989, s. 106.

²⁴⁸ Necati Kara, *Kur'an'a Göre Hz. Musa, Firavun ve Yahudiler*, Seha Neşriyat Yayınları, İstanbul 1991, s.11

²⁴⁹Kasas28/25.

²⁵⁰ Nisa 4/164; Nahl 16/118; Mü'min40/78.

²⁵¹ En'am 6/57; Neml 27/76.

²⁵²En'am 6/130, A'raf 7/35.

²⁵³Nisa4/164;Mü'min40/78.

²⁵⁴A'raf 7/7.

²⁵⁵A'raf 7/101;Hûd 11/100, 120; Yûsuf 12/3; Kehf 18/13; Tâhâ 20/99.

anlatma” anlamında uksus,²⁵⁶ la taksus²⁵⁷ şeklinde iki yerde kullanılmaktadır. İsim olarak ise “kıssa, kıssalar” anlamında kasas²⁵⁸ kelimesi beş yerde bulunmaktadır. Kehf suresi 64. ayetteki kasasan kelimesi ile kasas 11. ayetteki kussî emri “izini takip etmek, bir kimsenin izini sürüp ardınca gitmek” anlamında kullanılmaktadır.²⁵⁹

İnsanın yaratılışı kuru fikirleri dinlemekten ziyade müşahhas fikirlerle mütemayildir. İnsanın yaratılışını göz önünde tutan Kur’an’ı Kerim en güzel kıssaları adeta gözümüzün önünde cereyan ediyormuşçasına anlatır. İnsanlık tarihini bir sinema şeridi gibi seyircilerine ibret alacakları noktaları vermek suretiyle, bizlere hayatımızı tanzim etme yollarını gösterir.²⁶⁰ Kur’an’ı Kerim’deki kullanımları kıssanın beşere yol gösteren, ışık tutan bir rehber olduğu idrakine vardır.

2.3. Kıssanın Tefsire Yansımaları

Niteliği bakımından Kur’an kıssaları, tarihi gerçeğin bir yansıması olurken, diğer edebiyat türlerinden de farklı olduğu anlaşılır. Kaynaklarda bunların türleriyle ilgili olarak, tarih, tarih felsefesi, ahlaki hikâyeler, edebiyat ve sosyolojik anlatımlar zikredilmektedir.²⁶¹ Bu bakımdan kıssalar, ibret alabilene ibreti, düşünebilene öğüdü, nasihat kabul eden ve söz dinleyene basireti, İslam’ı yaşamayı isteyen en güzel örneği, hakikatten ötürü zulme uğrayana teselliyi sağlamış olur. Ayrıca Kur’an’da yer alan kıssalar incelenip düşünüldüğünde, güzel nasihat ve yol göstericiliğinin yanında, ilim, güzel ahlak, hidayet için akli ve ilmi deliller, insanın basiretini açacak özellikler taşıdığı anlaşılır.²⁶² Tefsir kaynaklarında yukarıda zikredilen kavramlardan birini veya birçoğunu bulmak mümkündür.

2.4. Kur’an Kıssalarının Özellikleri

Kur’an kıssalarının belli başlı özellikleri vardır. Bu özelliklerden biri de kıssaların olayları sıralı zincir şeklinde vermemiş olmasıdır. Genel olarak kıssalar olayların önemli kısımlarını tasvir etmiştir. Roman ve hikâye gibi belli bir başlangıç

²⁵⁶ Â’raf 7/176.

²⁵⁷ Yûsuf:12/5.

²⁵⁸ Âl-i İmrân 3/62; Â’raf 7/176; Yûsuf12/ 3,111; Kasas 28/25.

²⁵⁹ Mustafa Kara, “Kur’an Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli bir Analiz”, *İslami İlimler Dergisi* yıl 9, cilt 9, sayı 1, Van 2014, s. 73

²⁶⁰ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, Elit Yayınları, Ankara 1979, s. 172

²⁶¹ Remzi Kaya, “Kur’an Kıssalarının Tefsir ve Teşrideki Yeri” *Kur’an ve Tefsir Araştırmaları- III*, Dizi 36, 14-15 Ekim, İstanbul 2000, s.513

²⁶² Necati Kara, *a.g.e*, s. 20

ve bitiş noktası yoktur. Hz. Musa (as) ve Firavun kıssasında asa mucizesi, Firavun'un imanı, dönemin önemli sihir ve büyücülerinin durumları, hak batıl şeklinde ele alarak işlenmiş konular²⁶³ Kur'an kıssalarında tasvirlerle verilen önemi açıkça ortaya sermektedir.²⁶⁴

Bir diğer özelliği de kıssaların her birinin aynı yoğunlukta ele alınmamış olmasıdır. Bazıları birden fazla yerde anlatılırken bazıları ise yalnızca topluluk adı veya peygamber adı anılarak geçilmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, bir kıssanın tamamıyla aynı şekilde bir başka yerde tekrar edilmediğidir. Kıssalar, her tekrarında detaylara ilişkin farklılıklar arz etmektedir. Kıssaların pek çok konuyu ihtiva etmesinin bir sonucu olarak, her tekrarda kıssanın farklı yönleri ön plana çıkarılmakta, farklı amaçlara yönelik vurgular yapılmaktadır.²⁶⁵ Tekrar edilen kıssalarla ilgili göz ardı edilmemesi gereken bir diğer husus ise; tekrar edilen konunun çok önemli oluşudur. Bu kıssalar genel itibariyle tevhid eksenlidir. Ve konunun önemine binaen tekrar edilmektedir. Aynı zamanda kıssaların tekrar edilmesinin insan psikolojisi üzerinde büyük etkileri olduğu bir gerçektir. İnsan fitrat itibariyle unutmaya meyillidir. Tekrar sayesinde insan kendisine verilen mesajı unutmayıp; daima canlı tutmakta ve hafızasına iyice yerleştirme imkânı bulabilmektedir.²⁶⁶

2.5. Kur'an Kıssalarının Amaçları

Kur'an kıssalarının amacını anlatmadan önce bu konuya dikkatleri çeken ayeti vermek konuyu daha anlaşılır kılacaktır: ﴿لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةً لِأُولِي الْأَلْبَابِ﴾ *Yemin olsun ki, önceki peygamberlerin, özellikle Yûsuf ve kardeşlerinin kıssalarında selim akıl sahiplerinin çıkaracağı nice dersler ve ibretler vardır.*²⁶⁷ Kur'an'daki anlatımına baktığımız zaman kıssaların en önemli amacı ders ve ibretlerle dolu olmasıdır. Her insanın kendi hayatında pay çıkaracağı olayların anlatılması kıssaları özel kılmaktır. Allah (cc) insanoğlunun saadeti ve mutluluğunun devamı amacı ile

²⁶³ A'raf 7/103, 104, 105, 106, 107

²⁶⁴ Remzi Kaya, *a.g.e.*, s. 510

²⁶⁵ Şehmus Demir, Şehmus Demir, *Mitoloji Kur'an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik*, Beyan Yayınları, İstanbul 2003, s. 133

²⁶⁶ Şehmus Demir, *a.g.e.*, s. 134

²⁶⁷ Kasas 28/3

birden fazla ilahi kitap göndermiştir. ﴿ذَٰلِكَ الْكِتَٰبُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ﴾ “Bu kitap hiç şüphesiz yok, sakınanlar için bir rehberdir.”²⁶⁸ doğru yol kitabı olan ilahi kitapların emirlerine karşı iki gurup oluşmuştur. Bunlar; iman edip inanan ve inanmayıp inkâr eden insanlar olarak iki guruptur.²⁶⁹ Kur’an’ın gayesi, en genel ifadeyle insanlara rehberlik etmektir. Kapsamı en geniş olan bu gayeyi açıklayan, yine genel niteliklere sahip başka gayeler vardır. Bu gayelerin, insanın canını, dinini, malını, neslini ve aklını korumak olduğu söylenebilir. Kur’an’ın insanın hayatında gerçekleştirmek istediği bu beş temel amaç makasıdu’s-şeria veya zaruriyat olarak ifade edilir. Kur’an’daki her ayet makasıdu’s-şeriayı oluşturan beş tümel amaçtan bir veya birkaçını gerçekleştirmek üzere indirilmiştir. Kıssa tekniği ile de Kur’an’ın beş tümel amacının muhataba etkili bir biçimde ulaştırılması hedeflenmektedir.²⁷⁰ Bu hedefler doğrultusunda Kur’an kıssalarının amaçlarını dört başlıkla ele almak mümkündür.²⁷¹ Bunlar:

1. İman esaslarını ispat edip açıklamak; Kur’an’ı Kerim gerek tebliğ edildiği asırdaki ortamın insanlarını şirk ve inkâr bataklıklarından kurtarmak, gerekse kıyamete dek evrensel ilahi kitap oluşu sebebiyle her zaman inananların imanlarını sağlam ve zinde tutmak gayesiyle, bütünüyle olduğu gibi kıssalar üslubuyla imanla ilgili hususları önemle açıklayıp ispat etmektedir.²⁷²

2. Resulullah’a (s.a.v) ve bütün müminlere teselli verip gönüllerini pekiştirmek; Kur’an kıssalarının gayelerinden biri de Resulullah’ın (s.a.v), daha sonra da ona iman eden bütün müminlerin tebliğ vazifesinde karşılaştıkları veya kıyamete kadar karşılaştıkları her türlü eziyet ve meşakkatler karşısında teselli edilmesidir. Kıssalar diliyle, din yolunda karşılaşılan güçlükleri her devirdeki peygamber ve onlara tabi olanların değişmez kaderi olduğunu ancak bunların geçici olup sonunda mutlaka iman ehlinin kurtulacağı bilinir.²⁷³

²⁶⁸ Bakara 2/2

²⁶⁹ Remzi Kaya, “Kur’an’ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri” *U.Ü.İ.F Dergisi*, Cilt 11, Sayı 2, 2002, s. 36

²⁷⁰ Kevser Kasaboğlu, *Tefhimü’l Kur’an’da Kur’an Kıssaları*, (Yüksek Lisans) SCÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Sivas 2019, s. 34

²⁷¹ İdris Şengül, *a.g.e*, s. 281

²⁷² İdris Şengül, *a.g.e*, s. 281

²⁷³ İdris Şengül, *a.g.e*, s. 293

3. Her devirdeki peygamberlerin ve tebliğ etkinlikleri dinlerin birliğini açıklamak; Kur'an kıssalarının önemli gayesinden birisi de, Hz. Âdem'den (a.s) Nuh'a (a.s), Nuh'tan (a.s) Hz. Peygamber'e (s.a.v) kadar gelen bütün dinlerin ve şeriatların birliğini, aynı kaynaktan geldiğini ispat etmektedir. Her devirde peygamberler aracılığıyla gönderilen dinler bir olunca, bunlara iman edenler tek bir ümmeti teşkil etmiş, inkâr edenler de aynı inkâr ve cahiliyeyi temsil etmişlerdir.²⁷⁴

4. İnsanoğlunun ezeli düşmanı şeytan'a karşı uyarmak; Kur'an insanlığı, kıssalar vesilesiyle kıyamete kadar her an kendisini doğru yoldan çıkarma eylemi içinde olan şeytana karşı uyarmakta, onun tuzağına düşmemeleri için insanın yaratılışından itibaren şeytanın nasıl insan nevine düşman kesildiğini defalarca hatırlatıp öğütlemektedir. Böylece İblis'in hile ve tuzakları karşısında vahye iman edenleri teyakkuz durumuna geçirmektedir.²⁷⁵ Tüm bunlar göstermektedir ki gönderilen hiçbir kıssa amaçsız olmamıştır. Her kıssanın insana ulaşmasının belli bir amacı vardır.

2.6. Kur'an Kıssalarının Mitolojik Oluşuna İlişkin Beyanlar

Kıssa, Kur'an'ın esas hedefini gerçekleştirme vesilelerinden biridir. Kur'an'ı Kerim her şeyden önce, bir dini davet ve tebliğ kitabıdır. Kıssa da bu daveti duyurma ve benimseme araçlarından biridir.²⁷⁶ Kıssada esas önemli olan, hadisenin hiçbir zaman değişmeyen insani çerçevede bir vak'a olması ve her çağda insanlara ders ve ibret verecek mahiyette olmasıdır.²⁷⁷ Kur'an'da zikredilen kıssalar, Hz. Peygamberin nübüvvetini ispat etmek, bütün peygamberlerin aynı mesajı tebliğ ettiklerini göstermek, muhatabın ibretalmasını sağlamak, sabır ve sebat ile müminlerin gönülleri pekiştirmek ve Allah'ın (c.c) nimetlerini bildirip hatırlatmak içindir.²⁷⁸

Kur'an kıssalarının gerçek olup olmadığına dair birçok beyan söz konusudur.²⁷⁹ Bu konunun detayına girmeden önce anlatılan olayların gerçek olduğunu ispatlayan bir duruma göz atmak yerinde olacaktır. Geçmişte yaşanmış olayların genel adına hikâye dendiğini biliyoruz fakat geçmişte yaşanan olayların

²⁷⁴ İdris Şengül, *a.g.e*, s. 298

²⁷⁵ İdris Şengül, *a.g.e*, s. 309

²⁷⁶ Suat Yıldırım, "Kur'an'ı Kerim'de Kıssalar" *Atatürk Üniv. İ.İ.F Dergisi*, Sayı 3, Ankara 1979, s. 38

²⁷⁷ Muhammed Çelik, *Kur'an'ın İkna Hususiyeti*, Çağlayan Yayınları, Sayı 8, İzmir 1996, s. 344

²⁷⁸ Suat Yıldırım, *a.g.e*, s.40-46

²⁷⁹ Bu iddaların sahipleri Mustafa Öztürk ve M. Hanefullah'tır.

Kur'an'da hikâye olarak isimlendirilmemesi konuya dikkat çekmektedir. Çünkü hikâye umumiyetle gerçekleşmemiş, hayal ürünü olayları anlatırken kıssa ise geçmişte vuku bulan olayları haber verip bu durumların insanların gözünde canlanmasını sağlayan mükemmel üsluba sahip anlatım biçimidir.²⁸⁰ Netice olarak sadece kelimenin manası bile geçmiş ve gelecekte haberdar olan Allah'ın (c.c) bildirdiği kıssaların gerçek olduğunu ve hayali olmadığını vurgulamaktadır. Eğer Kur'an'da anlatılan olaylar gerçek dışı olsa bu anlatılan olaylara Kur'an'da kıssa değil, hikâye adı verilirdi.

Kıssaların anlatımında tarih ilminin gerektirdiği kronolojik sıralama söz konusu değildir. Kur'an'da birçok kıssanın tek bir yerde sıralanmaksızın anlatıldığı görülmektedir.²⁸¹ Kur'an'ı Kerim, kıssaların anlatımında geçmişteki insanlar ve toplumlara ait tüm haberlere yer vermez. O, insanlık tarihindeki belli olay ve şahısları seçerek; muhatabın zihninde uyandırmak istediği mefhuma ve vermek istediği mesajın amacına en uygun olan kısımlarına yer verir. Tüm bunlar, Kur'an'ın kıssalarla tarih bilgisi verme amacı taşımadığının bir göstergesidir.²⁸² Sözelimi, Kur'an'ın Ashab-ı Kehf olarak nitelendirdiği kimseler iman eden gençler olarak anlatılmakta; bunların kim oldukları, isimleri, hangi dönemde ve nerede yaşadıkları hakkında bilgi verilmemektedir.²⁸³ Çünkü Kur'an mantığına göre bu detayların bir anlamı ve faydası yoktur.

Kur'an'dan bir cüz olan kıssaların gerçekliğine ilişkin bir diğer delil ise Allah'ın (cc) buyurduğu ayet: “*İşte bunlar gerçek haberlerdir*”²⁸⁴ bunlar gerçek haberlerdir diye işaret edilen Kur'an ve Kur'an'daki kıssalardır. Buna kasas denmesinin sebebi de kıssadaki anlamların ard arda gelmesidir. Bu mana ise Arapların “*filan kişi filan kişinin izini kas eder*” yani takip eder demelerinden alınmıştır.²⁸⁵ Dolayısıyla Kur'an kıssaları geçmişte yaşanmış olayları süslü sanatlı bir biçimde anlatan esatir-i evvelin (geçmişte yaşamış kişilerin masalları) değildir. Bu

²⁸⁰ Sadık Taşdemir, Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans), *İlmi, Edebi ve Eğitsel Yönleriyle Hz. Yûsuf Kıssası ve Mesajlar*, Iğdır 2019, s. 29.

²⁸¹ Şehmus Demir, *a.g.e*, s. 129,130

²⁸² Şehmus Demir, *a.g.e*, s. 131,132

²⁸³ Hüseyin Çelik, “Ashab-ı Kehf Kıssası ve İçerdiği Mesajlar” *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, 2017, s. 193

²⁸⁴ Âl-i İmran/62.

²⁸⁵ Kurtubi, *a.g.e*, C 4, s. 232.

yönüyle Kur'an kıssalarının en önemli özelliği hayal ürünü değil geçmişte yaşanmış olaylar olmasıdır.²⁸⁶ Şüphesiz en güzel kıssalar, hakiki olanlardır,²⁸⁷ çünkü hayal ürünü bir olay ile gerçekte yaşanmış olayın insan üzerindeki tesiri aynı ölçüde etkili olmaz. Şayet gerçekte yaşanmış olaylar kişinin ibret alması ve olaydan ders çıkarması için çok daha etkilidir.

2.7. Kıssa ile İlişkili Kavramlar

2.7.1. Haber

Lügatte bir nesneyi gereği gibi bilmek için yoklayıp sınamak, bir şeyin iç yüzünden haberdar olmak manasına gelen “خَبَرَ” kökünden türemiş bir isimdir.²⁸⁸

Terim olarak bakıldığında geçmişte meydana gelen veya gelecekte vuku bulacak bir olayı bildiren söz, mahiyeti itibariyle doğru veya yanlış olma ihtimali bulunan söz gibi farklı anlamlara gelmektedir.²⁸⁹ Vuku itibariyle; yakın olan, yakın zamanda meydana gelen ve henüz izleri tamamen kaybolmayıp görünen olayları anlatmak, ibret maksadıyla hatırlatmak için kullanılır. Kur'an'ı Kerim özellikle haber kökü ve müştakıyla Asr-ı Saadet'teki önemli bazı olayları haber verip anlatmaktadır. Bunlardan ifk hadisesi, Bedir, Uhud ve Huneyn harpleri günümüze kadar ulaşmış bazı haberlerdendir.²⁹⁰

Kur'an'ı Kerim'de hubr mastarı iki ayette, haber de iki ayette, cemi olan ahbar ise üç ayette geçmektedir.²⁹¹ “Haber” hususuna şu ayet örnek olarak verilebilir: ﴿يَعْتَذِرُونَ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ قُلْ لَا تَعْتَذِرُوا لَنْ تُؤْمِنَ لَكُمْ قَدْ نَبَأْنَا اللَّهَ مِنْ أَخْبَارِكُمْ﴾ “Onlara döndüğünüzde, size mazeret beyan edeceklerdir. De ki: Mazeret beyan etmeyin. Size kesinlikle inanmayız. Çünkü Allah bize sizin durumunuzu bildirdi.”²⁹² Hz. Peygamber'in (s.a.v)Allah'tan (c.c) vahiy yoluyla aldığı haberlerden oluşan Kur'an, insanların işlediği bütün fiillerin kaydedildiğini ve bunlarınahirette kendilerine bildirileceğini açıklayarak haberin gerçeğe uygun olması gerektiğine işaret etmiştir.

²⁸⁶ Necati Kara, *a.g.e*, s. 20.

²⁸⁷ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *a.g.e*, C 5, s. 33.

²⁸⁸ Rağıb Isfehani, *a.g.e*, s. 141

²⁸⁹ Rağıb Isfehani, *a.g.e*, s. 142

²⁹⁰ İdris Şengül, *a.g.e*, s. 54

²⁹¹ Yusuf Şefki Yavuz, “Haber” md. *D.İ.A*, TDV Yayınları, İstanbul 1996, C 14, s. 346.

²⁹² Tevbe 9/94

İnsanın ibret alması için geçmiş milletlerden ilahi emirlere uyanların veya uymayanların akıbetlerine dair haberleri nakletmek suretiyle hakikatin keşfedilmesinde haberin oynadığı role dikkat çekmiştir. Böylece onu önemli bir bilgi kaynağı kabul etmiş, özellikle gabya dair haberlerin sağlam bir kaynağa dayandırılması gerektiğini vurgulamıştır.²⁹³ Kıssanın ilişkili olarak kullanıldığı kavramdan biri olan haber; yalan üzerine birleşen bir topluluğun bildirdiği haberlere karşı, yalan söylemesi düşünülemeyen peygamberin Allah'tan (c.c) vahiy ile aldığı haberleri insanlara açıklamasıdır.

2.7.2. Hikâye

Sözlükte anlatmak, nakletmek, aktarmak, tekrar etmek; benzerlik, taklit etmek anlamlarında mastar olan hikâye isim olarak da kullanılır.²⁹⁴ Kıssa kelimesi ile yakın anlamlar içeren hikâyenin kıssa ile ayrıldığı belli başlı noktalar vardır. ﴿إِنَّ هَذَا﴾

﴿هُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ وَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ “Şüphesiz bu (İsa hakkındaki) gerçek kıssadır. Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Şüphesiz Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir”²⁹⁵ ayetinden de anlaşıldığı üzere kıssanın hikâyeden ayrılan yönü, kıssanın gerçek hayatta yaşanmış olaylar ve bu olayların Kur'an'ı Kerim ile kayıt altına alınmasıdır. Sözlük anlamından da anlaşılacağı üzere hikâye ise olabilecek olayları taklit edilerek anlatan bir edebiyat türüdür. “Kur'an'da özellikle peygamberlerin hayatlarını anlatan olaylar için kıssa yerine hikâye anlamındaki kasas ile hadis/söz ve nebe/haber kelimeleri kullanılmıştır.”²⁹⁶ Edebiyat metinlerinde ele alınan hikâyelerin kıssa olarak nitelendirildiği bilinmektedir. Fakat Kur'an'da anlatılan kıssalara hikâyedir diye bir atıfta bulunmak doğru bir tabir olamaz. Çünkü hikâyenin tanımında yaşanmış olaylar anlatıldığı gibi yaşanmamış olayların da anlatıldığını görmekteyiz. Anlaşıldığı üzere hikâye gerçek de düzmece de olabilir. Fakat kıssa, geçmişte vuku bulmuş ama insanlar tarafında hatıra gelmeyen olayların gerçeğe uygun bir şekilde ele alınarak insanların bu kıssadan

²⁹³ Yusuf Şefki Yavuz, “Haber” md. *D.İ.A.*, TDV Yayınları, İstanbul 1996, C 14, s. 346.

²⁹⁴ Hüseyin Yazıcı, “Hikâye” md. *D.İ.A.*, TDV Yayınları, İstanbul 1998, C 17, s. 485

²⁹⁵ A'li İmran 3/62

²⁹⁶ Kerim Şükrü Ünlü, *Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an'da Yusuf Kıssası*, (Yüksek Lisans), Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri, Eskişehir 2015, s. 11

öğüt alması amaçlanmıştır.²⁹⁷ Aynı şekilde bir başka özellik olarak ise Kur'an'da geçen kıssalar tezli kıssalardır yani yönlendirme ile oluşturulan hikâyeler değildir.²⁹⁸ Çünkü kıssaların gerçek dışı bir anlatım sergilemesi düşünülemez, müşriklerin de dediği gibi kıssayı hikâye olarak değerlendirmek doğru bir yaklaşım değildir. Müşrikler Kur'an'da da değinildiği üzere “*Ayetlerimiz kendisine okunduğu zaman öncekilerin masallarıdır*” der.²⁹⁹ Kur'an'da kıssa ile ilgili ayetlerde³⁰⁰ geçen ibareler ise Mekkeli müşriklere, Kur'an'ın ümmî ve okuma-yazma bilmeyen Hz. Muhammed'e (s.a.v) indirilmesi en açık bir cevaptır. Zira kıssalar geçmişin gerçek haberini anlatır.³⁰¹ Konumuz olan Yusuf kıssasına da bakacak olursak kıssa insanlara bir hikâye gibi anlatılıp unutulmasından çok Kur'an'ı Kerim'de insanlara Hz. Yûsuf'un (a.s) ahlakı, hayâsı ve iffeti ile erdemli birer insan olarak hayatlarını idame etmelerini isteyen mesajlara yer verilmektedir.

2.7.3. Hadis

Kur'an'ı Kerim'de kıssa ile yakın anlamli olarak bildiğimiz kelimelerden biri de حَدِيث ج أَحَادِيث hadîs kelimesidir. Hadîs kelimesi tahdis mastarından isim olup “haber” manasına geldiği bilinmektedir. Aynı şekilde hadis kelimesinin hadis ilmi terminolojisinde; “Hz. Muhammed'din (s.a.v) günümüze ulaşan hal, hareket, söz ve davranışı”³⁰² tabiri de kullanılmaktadır. İnsana uyanırken veya uykuda duyurulmak yahut vahiyedilmek suretiyle iletilen her söze, ayrıca anlatılan kıssaya hadîsü Mûsa³⁰³ hadîsü'l-cünûd³⁰⁴ ve yapılan konuşmaya da hadîs denilmektedir.³⁰⁵ Bazı ayetlerde³⁰⁶ hadîs kelimesinin yaşanan olay, söz, haber, sonradan oluşan anlamına geldiği görülmektedir. Kur'an'ı Kerim'de geçmiş ümmetin vuku bulan olayların bu kelimeler ile adlandırılması, eski kavimlerin peygamberlerine karşı sergilemiş oldukları olumsuz hal ve hareketlerin gerçekten yaşandığını, elçileri davalarından

²⁹⁷ Suat Yıldırım, *a.g.e*, s. 38-67.

²⁹⁸ Suat Yıldırım, *a.g.e*, s. 38.

²⁹⁹ Kalem; 68/15

³⁰⁰ Tâhâ 20/99, Khaf;18/13

³⁰¹ İdris Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, s. 48

³⁰² Mennâ'ul-Kattân, *Mebahis fi Ulumil Hadis*, Mektebeu'l Vehbe Yayınları, Kahire 1412/1992, II. Baskı, s.7.

³⁰³ Taha 20/9; Naziyat 79/15

³⁰⁴ Buruc 85/17

³⁰⁵ M. Yaşar Kandemir, “Hadîs” md. *D.İ.A.*, TDV Yayınları, İstanbul 1997, C 15, s. 27

³⁰⁶ Taha 20/9; Naziyat 79/15; Zariyat 51/24

döndürmek için sarf edilen cümlelerin, hadis niteliği taşıdığına bilgisini vermek için kullanılmış olabilir. Nisaburi'nin naklettiğine göre, “Peygamberimiz’in (s.a.v) ashabı, “Ya Rasulallah, bize keşke en güzel bir kıssa anlatsan *لو قصصت*” *نَحْنُ*” *“Biz bu kur’an’ı sana* *نَقْصُ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ وَ إِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الْغَافِلِينَ*” *vahyetmekle (başka konular yanında) en güzel kıssayı da anlatıyoruz. Gerçek şu ki sen daha önce bunları bilmiyordun*”³⁰⁷ şeklindeki ayetin indiğini, başka bir zaman yine “keşke bize güzel sözler anlatsan” anlamındaki... *لوحدثنا* dediler. Bunun üzerine *﴿اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَابًا تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ﴾* *“Allah, kendi içinde uyumlu, gerçekleri tekrar tekrar dile getiren bir kitap olarak sözlerin en güzelini indirdi. Rablerinden korkanlar onun etkisiyle ürperir*”³⁰⁸ diye başlayan ayetin indiği söylenmektedir.³⁰⁹

Kur’an’ı Kerim’de çeşitli peygamberlerin hayatlarının anlatıldığını bilmekteyiz. Ayetler ekseninde anlatılan peygamber hayatlarının “hadis” olarak isimlendirildiğini kıssalarda görmekteyiz. Örneğin Hz. İbrahim (a.s) ve Hz. Mûsa (a.s) kıssalarını ele alacak olursak kıssanın en detaylı anlatılan kıssalardan olduğunu iki peygamberin kıssalarının anlatımında da hadis tabirinin kullanıldığını görmekteyiz.³¹⁰ Bu anlatımdan elde edilen sonuca göre kıssa; anlatılan olayların tümüne denirken, hadis ise: söz, ayet, kelam gibi anlamların ismi olmuştur. *﴿هل أتاك﴾* *﴿حديث ضيف إبراهيم المكرمين﴾* *“İbrahim’in değerli konuklarıyla ilgili kıssa/hadis sana ulaştı mı?”*³¹¹ bu anlamıyla ayetteki hadis kullanımının güzel söz ve öncekilerin haberi manasında ele alındığını ve hadisten maksadın geçmişin haberi olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca hadis kelimesi öğreti şeklinde de tercüme edilmiştir.³¹²

³⁰⁷ Yusuf 12/3

³⁰⁸ Zümer 39/23

³⁰⁹ Nisâbü’rî, Ebu’l-Hasen Ali b.Ahmed el-Vâhidî. *Esbâbü’n-Nüzûl*, Beyrut ts, s. 203, Abdullah Acar, a.g.e, s. 108

³¹⁰ Musa (as) Kıssası ile alakalı, Taha 20/9; İbrahim(as) kıssası ile alakalı olarak, Zariyat; 51/24 detaylı açıklama için Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı, Meal-Tefsir*, trc. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İstanbul 1999, s. 625

³¹¹ Zariyat51/24.

³¹² Muhammed Esed, a.g.e, s. 941.

2.7.4. Nebe

Kıssa ile ilişkili olan kavramlardan biri de nebedir. Kelimenin anlamına bakacak olursak “Kur’an’da, kıssalar siyahında nebe نَبَا جِ انْبَاء kelimeleri, genel olarak zaman ve mekân itibariyle tarihin derinliklerinde meydana gelmiş ve tarih sayfaları arasında gizlenmiş, kaybolmuş olayları haber vermede kullanılmaktadır. Binaenaleyh, Kur’an’da kıssalar kategorisinde mütalaa edilen bir kısım geçmişe ait olaylar nebe ve ğayb haberi ifadeleriyle zikredilmiştir.”³¹³ Elmalılı, nebe kelimesini kendisi ile alakalı bir bilgi veya en azından sandan elde edilen, büyük öneme haiz olan haber³¹⁴ şeklindetanımlamıştır. Aynı şekilde Ragıp Isfehani nebe kelimesini şu şekilde kullanılmaktadır:نَبَا kavramı, büyük yarar elde edip kendisinden bilim veya san galip olanhaberdir. Aslında bu üç niteliği barındırmayan habere نَبَا verilmaz. نَبَا diye tanımı yapılan haberin asıl hakkı yalanlardan arınmış olmasıdır.³¹⁵ Tüm bu tanımlar neticesinde Kur’an’da geçmekte olan nebe kelimesinin haber ve bilgi anlamlarında kullanıldığının bu bilgi ve haberin de yalan barındırmaması gibi özellikler nebenin kıssa ile benzer özellikler taşıdığının göstergesidir. Bu özellikler çerçevesinde incelendiği zaman Kur’an’dan bazı kıssaların nebe ismini aldığını görmekteyiz.³¹⁶

³¹³ İdris Şengül, *a.g.e*, s. 53.

³¹⁴ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *a.g.e*, C 6, s.333.

³¹⁵ Rağib el- Isfehani *a.g.e*, “Nebe” md. s. 1030

³¹⁶ İdris Şengül, *a.g.e*, s. 52; Nebe kelimesinin yukarıdaki zikredilen manalar için kullanımının olduğu ayetler için bkz. Âl-i İmrân3/44; Mâide 5/27; En’âm: 6/34; Â’raf 7/101; Tevbe 9/70

İKİNCİ BÖLÜM

YÛSUF SURESİ BAĞLAMINDA HZ. YÛSUF'UN (AS) HAYATI VE AHLAKİ DEĞERLER

1. Yûsuf Suresi'ne Genel Bir Bakış

1. 1. Surenin İsmi ve Etimolojisi

Kur'an'ı Kerim'de yirmi yedi defa ismi zikredilen Hz. Yûsuf'un (a.s) bazı meziyetleri sayılmaktadır. Bunlar; bazı olaylara ve rüyalara getirmiş olduğu yorumlar,³¹⁷ güçlü bir muhakeme yeteneği ve ilim sahibi olması,³¹⁸ ihlâsı,³¹⁹ hâkimiyet ve kudreti³²⁰ ile bilinen özelliklerdir. Surenin ismine Yûsuf denmesinin sebebi; Hz. Yûsuf'un (a.s) hayatının bu surede genişçe anlatılmış olmasındandır.³²¹ Yûsuf isminin İbranice karşılığı "Yosef" veya "Yuzarsif"dir. Bu şekilde kullanılan ismin İbrani dilinde "*Allah arttırsın*" manasına gelmektedir.³²² Sure 111 ayetten oluşmaktadır. Mushaf'daki tertip sırası itibariyle 12. iniş sırasına göre ise 53. suredir. Nübüvetin 8-10. yılları arasında nazil olmuştur.³²³ Sure ilk ayetinden 101. Ayetine kadar Hz. Yûsuf'tan (a.s) bahsedip devamında ise müjde ve öğüt içerikli ayetlere yer vermektedir.³²⁴ Tek bir surede toplanması ayrıca tüm tafsilatıyla anlatılması yönünden Yûsuf Kıssası Kur'an'da anlatılan diğer peygamber kıssalarından farklılık göstermektedir. Kur'an'ı Kerimde diğer peygamber kıssaları aynı anlamda fakat değişik şekilde belagat dereceleri de birbirinden farklı olacak bir biçimde farklı surelerde tekrarlanmıştır. Yûsuf Suresi bir bütün şeklinde tek bir surede ele alınması hasebi ile diğer peygamber kıssalarından farklıdır.³²⁵ Yûsuf Suresindeki bu ayette "*Biz bu Kur'an'ı sana vahyetmekle (başka konular yanında) en güzel kıssayı da anlatıyoruz. Gerçek şu ki, sen daha önce bunları bilmiyordun.*"³²⁶ Hz. Muhammed'e

³¹⁷Yûsuf 12/21.

³¹⁸Yûsuf 12/22.

³¹⁹Yûsuf 12/24.

³²⁰Yûsuf 12/56.

³²¹ Ömer Nasuhi Bilmen, *a.g.e*, C 3, s. 360.

³²² Yusuf Suresi, ErişimTarihi: 04.05.2020, http://tr.wikishia.net/view/Yusuf_Suresi#Hz._Yusuf

³²³ Elamalı Muhammed Hamdi Yazır, *a.g.e*, V, s. 29; Hayrettin Kahraman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, D.İ.A Yayınları, Ankara 2012, C 3, s. 209, Süleyman Ateş, *Kur'an'ı KerimTefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat Yayınları, İstanbul1995, C 3, s. 1317.

³²⁴ Süleyman Ateş, *a.g.e*, C 3, s.1317.

³²⁵ Kurtubi, *a.g.e*, C 9, s. 183.

³²⁶Yûsuf 12/3

(s.a.v) hitapta bulunularak kendisinin daha önce bilgisinin dışında olan en güzel kıssanın anlatılacağı ifade edilir.³²⁷ Sure adını Hz. Yûsuf'dan (a.s) almasının yanı sıra en güzel anlatış, öykü, menkıbe anlamına gelen “Ahsenu'l kasas” adını da almaktadır.³²⁸ Yûsuf Kıssası insanlara birçok mesaj vermenin yanı sıra Hz. Yûsuf'un (a.s) ibret dolu hayat hikâyesi ile de insana rehber bir sure olarak da karşımıza çıkmaktadır.

1.2. Yusuf Suresi'nin Ahsenu'l Kasas İsmi Almasında Tefsircilerin Yorumu

Konuyu daha anlaşılır kılması adına şu ayet örnek olarak gösterilebilir: ﴿نَحْنُ﴾
“Biz bu Kur'an'ı sana *ahsenu'l kasas* (başka konular yanında) en güzel kıssayı anlatıyoruz. Gerçek şu ki, sen daha önce bunları bilmiyordun”³²⁹ mef'ul-i mutlak veya mef'ul-i bih şeklinde olan ve ahsenu'l kasas anlatılışların en güzeli, en güzel kıssa, menkıbe ve öykü ismiyle anılmaktadır. Yûsuf Suresi'nin bu ismi almasını Elmalılı Muhammed Hamdi şöyle değerlendirmiştir: Hz.Yûsuf'un (a.s) rüyası, onun saf ve temiz güzelliğinin gelecekte yaşanacak olaylara ve mukadderatına ilahi gayb âleminde oluşturduğu misal ve şekil olmuştur. Bu misal bütün detayı ile Yûsuf Kıssası'nda Muhammedi güzelliğin en üstün anlamına bir başlangıç simgesi şeklinde nazil olmuş olan gaybi bir gerçek olduğunu belirttiğinden bilhassa bu açısı ve güzelliğinden ötürü bu ismi almıştır.³³⁰

Ayetin açıklamasına binaen Said Nusri, “İşte bu maksatla avamdan olan kişilere yapılan irşadlarda, belagat ve irşadın gereği, avamın anlama kapasitesini gözetmek, hissiyatına saygı duymak, fikirlerine ve akıllarına göre yürümek lazımdır. Nasıl ki bir çocukla konuşan, kendisini çocuklaştırır ve çocuklar gibi çat-pat ederek konuşur ki çocuk anlayabilsin. Avâm-ı nâsın fehimlerine göre ifade edilen Kur'an'ı Kerim'in ince hakikatleri de, Cenab-ı Hakkın insanların fehimlerine göre hitap ederek yaptığı bu tenezzülât-ı ilahiye, onların zihinlerini hakikatlerden nefret ettirip kaçırmamak için ilahi bir okşama sayılır. Demek ki Kur'an'ı Kerim'in müteşabihat denilen üslupları, hakikatlere nüfuz edip en derin incelikleri görmekiçin avâm-ı nâsın

³²⁷ Muhammed Bin Ceriri et-Taberi, *Câmi'u'l-Beyân ve Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî, Salih Ahmed Rıza, Sağlam Yayıncılık, İstanbul 2019, C 5, s. 71.

³²⁸ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *a.g.e*, C 5, s. 32.

³²⁹ Yûsuf12/3.

³³⁰ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *a.g.e*, C 5, s.34-35

gözüne bir dürbün veya numaralı birer gözlük mesabesindedir. Bu sırra binaen, belağat ustaları, ince hakikatleri tasavvur ve dağınık manaları tasvir ve ifade için büyük bir ölçüde istiare ve teşbihlere mürâcaat ederler.”³³¹ Bu ince hakikatlerin tasavvuru için de Yusuf Suresi’ne “Ahsenu’l kasas” ismi verilerek teşbih sanatına başvurulmuştur.

Taberi, ahsenü’l kasas kelimesinin anlamına yapılan yoruma; geçmiş ümmetlerin durumunu haber veren kıssa olduğu ve aradan uzunzaman geçmesine rağmen geçmişi tüm gerçekliğiyle anlatan mucize bir kıssa olması bakımından bu isimle anıldığı görüşündedir.³³²

Kurtubi, surenin en güzel sure olmasının sebebini farklı görüşler ile açıklamaktadır. Ona göre ilim erbabının bir görüşündeYûsuf Suresi’nin kıssaların en güzeli olarak isimlendirilmesinin önemli bir sebebi de surenin ihtiva etmiş olduğu ibret ve hikmet dolu olayların diğer kıssalarda olmamasıdır. Bir diğer görüş ise Hz. Yûsuf’a (a.s) yapılan her ne eziyet olursa olsun sonunda Hz. Yûsuf’un (a.s) onları affetmesi ve bu affedişin büyük bir erdem olarak görülmesi bu ismi almasına sebep olmuştur. Bir başka görüşe göre kıssada hayata dair en detaylı bilgilerin verildiği, peygamberlerin ve hükümdar olan kişilerin cinden insana ve yaratılmış diğer canlı varlıklar olan hayvanlara kadar her zümreye hitap eden bir kıssa olması itibariyle bu ismi aldığını savunan görüşler de mevcuttur.³³³“Sureye “Ahsenu’l kasas” denmesinin bazı hikmetlerinin olduğunu düşünen İsmail Hakkı Bursevî, surenin ihtiva ettiği konuları da zikrederek şöyle sıralar;³³⁴

1. İbret,
2. Hikmet,
3. Nükte,
4. Dini ıslah eden faydalar,
5. Dünyayı ıslah eden faydalar,

³³¹ Bedüzzaman Said Nursi, *İşaratü'l-İcâz*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 1993, s. 170

³³² Taberi, *a.g.e*, C 3, s. 70. Neseferi, *a.g.e*, C 5, s. 418.

³³³ Kurtubi, *a.g.e*, C 9, s. 186.

³³⁴ İsmail Hakkı Bursevî, *a.g.e*, C 12, s. 569-570.

6. Meliklerin ahlakı,
7. Memalikin (vatandaşların) ahlakı,
8. Kadınların mekir ve hileleri,
9. Düşmanların eziyetlerine sabretmek,
10. İktidara geldiğinde de düşmanları bağışlamak manalarına geldiğini vurgulamaktadır.

Vehbe Zuhayli, ahsenül kassas ibaresinin Kur'an'ın en ilgi uyandıracak üslupla yazılan kıssası olduğu için her kelimesinin mucizevî bir değerinin olduğu düşüncesi ile bu ismin verildiğini savunmaktadır.³³⁵

1.3. Surenin Nüzul Sebebi

Kur'an'ı Kerim her suresi ile insanoğluna ders verecek mahiyette bir kitaptır. Kur'an'da yer alan ve kıssaların en güzeli olarak tabir edilen Yûsuf Suresi'nin nüzul sebebi ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Bu görüşlerden kuvvetli görünen sebebe göre Yahudi halkı Hz. Muhammed'in (s.a.v) gerçek bir peygamber olup olmadığını sınamak amacıyla bazı planlar yapmışlardır. Bu planlardan birine göre "Muhammed bize geçmişte yaşanmış olan kıssalar ile alakalı bilgiler verirse onun peygamberliğine inanırız deyip müşriklerin Reisini Efendimiz'in (s.a.v) yanına gönderdiler. O'na Yakub (a.s) kavminin Şamdan göç edip Mısır'a neden yerleştikleri hakkında sorun ve Yusuf Kıssası ile alakalı malumat alın" deyip gönderdiklerini ve bunun neticesinde surenin nazil olduğu görüşü mevcuttur.³³⁶

Zemahşeri surenin nüzulu ile alakalı, Cabir b. Abdullah'ın bir rivayetini şu şekilde aktarmaktadır: Yahudi halkından bir kesim Peygamber Efendimiz'e (s.a.v) gelip Hz. Yûsuf'un (a.s) rüyasında görmüş olduğu yıldızlarla alakalı malumat vermesini istemiştir. Bu durum karşısında peygamberimiz bir müddet sükûnetini korumuş ve daha sonra Cebrail'in (a.s) yıldızlarla alakalı öğrettiklerini bildirmiştir. Hz. Muhammed (s.a.v) Yahudi adama şöyle bir soru yöneltmiştir: "Sana bunları bildirirsem Müslüman olacak mısın? "Evet" cevabını aldıktan sonra söze şöyle

³³⁵ Fahrüddin Razî, *a.g.e*, C 13, s. 158; Vehbe Zuhaylî, *a.g.e*, C 6, s. 438.

³³⁶ İsmail Hakkı Bursevi, *a.g.e*, C 12, s. 559.

devam etti: “Bu yıldızlar; Târik, Zeyyâl, Kâbis, Amûdan, Fûleyk, Musbih, Darûh, Ferğ, Vessâb, Zü’l-ketifayn yıldızlarıdır. Hz. Yûsuf (a.s) bu yıldızların, güneş ve ayın semadan inip secdeye kapandıklarını görmüştür.” Yahudi asıllı adam şaşkınlıkla “Evet vallahi bu o yıldızların ismidir” demiştir.³³⁷ Peygamberimizin (s.a.v) okuma yazma bilmemesi ayrıca o dönemde teknolojinin gelişmemesi olaylar ile alakalı elde edinilen bilgilerin sınırlı kalmasına neden olmuştur. Bu bakımdan Hz. Muhammed’e (s.a.v) geçmişle alakalı sorular sorarak peygamberliğini sınamaya çalışmışlardır. Böylece surenin nüzul olduğu savunulmaktadır.

Taberi, surenin Peygamber Efendimiz’e (s.a.v) gönül ferahlığı, teselli ve unutulmadığı Allah tarafından haber verilmek maksadı ile gönderildiği görüşündedir. Şöyle ki; hüznün yılı olarak adlandırılan Hz. Muhammed’in (s.a.v) şefkat ve merhamet timsali eşi Hz. Hatice’nin ve en çok güvendiği limanı amcası Ebu Talib’in vefatı Peygamberimizi derinden üzmüş bu sebeple hüznün yılı adını alan dönemde Peygamber Efendimiz’e (s.a.v) diğer peygamberlerin kıssaları anlatılarak teselli bulması istenmiş. Böylece Yusuf suresi nazil olmuştur demektedir.³³⁸

Zühaylî, ise sahabenin Peygamberimize “*Ey Allah’ın Resulü bize kıssalardan haber versene*” diye sorulunca bunun üzerine Yûsuf Suresi’ndeki “*Biz sana kıssaların en güzelini anlatıyoruz*”³³⁹ ayeti kerimesi nazil olduğunu aktarır.³⁴⁰ Surenin nüzulü ile alakalı her ne kadar farklı görüşler mevcut olsa da sure insanlara her anlamda ders verecek nitelikte olması ve birçok konuya açıklık getirmesi bakımından mucizeler ile doludur.

1.4. Surenin Mekki Oluşu

Peygamber kıssalarının anlatıldığı surelerden olan Yûsuf Suresi Mekke’de indirilmiştir. Bu sure Peygamber Efendimiz’in (s.a.v) en zor ve meşakatli zamanlarını yaşadığı dönemde Hud Suresi’nden sonra nazil oldu.³⁴¹ Hz. Yusuf’un

³³⁷ Zemahşeri, Ebu’l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşeri, *el-Keşşaf’an Haka’iki Gavamidi’t-Tenzil Ve ‘Uyuni’l-Ekâvil Fî Vucûhhi’t-Te’vil*, trc. Muhammed Coşkun, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, I. Baskı, İstanbul 2017, C 3, s. 526

³³⁸ Taberi, *a.g.e*, C 3, s. 69.

³³⁹ Yusuf 12/3.

³⁴⁰ Vehbe Zuhaylî, *a.g.e*, C 6, s. 437.

³⁴¹ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, trc. Saderttin Gümüş, Nedim Yılmaz, Ensar Yayınları, 135. İstanbul 2010, C 3, s. 258.

(as) başına gelen sıkıntılardan bahsederek Peygamber Efendimiz'in (sav) "hüzün yılı" adı verilen dönemde çektiği sıkıntılara karşı teselli olarak inen ayetlerdir.

Bazı âlimler³⁴² Yusuf Suresi'ndeki 1, 2, 3 ve 7. ayetlerinin Medine'de indiğine dair birkaç görüş beyan etmektedirler.³⁴³ Medine döneminde indiği söylenen bu ayetler tam aksine, Mekke döneminde inmiştir. Konu ile alakalı ilk üç ayete göz atalım: *"Elif, Lam, Ra, bunlar gerçeği açık açık anlatan kitabın ayetleridir."*³⁴⁴ *"Biz o kitabı Arapça bir Kur'an olarak indirdik ki anlayabilesiniz."*³⁴⁵ *"Biz bu Kur'an'ı vahyetmekle sana kıssaların, en eski milletlerle ilgili hikâyelerin en güzelini anlatıyoruz. Oysa daha önce bu hikâyeleri hiç bilmiyordun."*³⁴⁶ Kıssanın anlatılmaya başlandığı ilk ayetler incelendiğinde gayet açık ve anlaşılır bir üslubunun olduğu son derece uygun bir giriş niteliği taşıdığı görülmektedir. Ayetin huruf-u mukatta harfleri ile başlaması ve devamında da *"biz bu kitabı Arapça indirdik"* diyerek baskı yapması da Mekke döneminde inen ayetlerin atmosferine uyum sağlamaktadır.³⁴⁷ Yedinci ayete geldiğimizde *"Ey Muhammed, bu anlatılanlar gaybe ilişkin haberlerdir, onları sana vahiy yoluyla bildiriyoruz. Yoksa Yakub'un oğulları, bir araya gelerek kardeşlerine tuzak kurmayı kararlaştırdıkları sırada sen yanlarında değildin."*³⁴⁸ Dikkat ettiğimiz takdirde görmekteyiz ki ayetin orada bulunmaması durumunda anlamda düşüklük meydana gelmektedir. Ayrıca Mekke'de inen ayetin kıssada geçmeyip daha sonra Medine'de inmesi mümkün görülmemektedir. Sekizinci ayet de yedinci ayetin Mekke'de indiğini kanıtlar niteliktedir. Ayette Hz. Yusuf'a (as) ve kardeşlerine ilişkin zamirin bulunması sekizinci ayetin yedinci ayet ile olan bütünlüğünü ve bu ayetin Medine'de inmiş olmasını mümkün kılmamaktadır.³⁴⁹ Sure Mekke'de nazil olan surelerden olmasına rağmen üslup açısından yalın ve anlamlı, ünsiyet, rahmet ve letafet hususiyetleri

³⁴²Kurtubi, a.g.e, C 9, s.183. İbn Abbas ve Katade'nin bu görüşte olduğunu söylemektedir.

³⁴³ Bedrettin Çentiner, *Esbab-ı Nüzul*, I Çağrı Yayınları, İstanbul 2002. s. 508.

³⁴⁴Yusuf12/1.

³⁴⁵Yusuf12/2.

³⁴⁶ Yusuf12/3.

³⁴⁷ Seyyid Kutup, a.g.e, C 6, s.198.

³⁴⁸Yusuf12/7.

³⁴⁹ Seyyid Kutup, a.g.e, C 4, s.198.

taşıyan bir suredir. Diğer Mekki surelerin hâkim olduğu uyarı damgasını taşımamaktadır.³⁵⁰

2. Yûsuf Suresi'nin Kur'an'daki Yeri

2.1. Yûsuf Suresi'nin Fazilet ve Hikmeti

Übeyy b. Kâ'b'dan rivayet edildiğine göre, Allah Resulü (a.s) şöyle buyurmuştur: *“Kölelerinize Yûsuf suresini öğretiniz. Hangi Müslüman onu okursa veya ailesine veya kölesine öğretirse Allah Teâlâ onun sekerât-ı mevtini kolaylaştırır ve hiçbir müslümanı hased etmeme gücü verir.”* İbn Kesir böyle bir hadisi rivayet etmekle birlikte senedin zayıf olduğunu ve dolayısıyla hadisin sahih olmadığını belirtir. Hafız b. Asakir bu hadisi müttabii olarak Kâsım b. Hakem kanalıyla... Übeyy b. Kâ'b'dan, o da Hz. Peygamberden rivayetle zikretmiş olup bu da diğer kanallardan münker olarak görülmektedir.³⁵¹ Yûsuf (a.s) Kıssası'nın hikmetleri ile alakalı olarak Rûhü'l-Beyan'da şu ibareler geçmektedir;

1. Yûsuf kıssasının peygamberimize inen ilk kıssa olduğu,
2. Anlamı bakımından en veciz ve özlü anlatıma sahip kıssa olduğu,
3. Mana muhtevasının çok zengin olduğu,
4. İnsanların ruhu, kalbi, nefsi feraseti ile hakikat kapısına ulaştırmaya çalışan bir harita olduğu vurgulanmıştır. Züleyha'nın hırsına ve kötülüğüne yenik düştükten sonra pişman olup Allah'a (cc) teslimiyeti ile hakikatin kapılarını aralaması, surenin hikmetlerini gözler önüne sermektedir.”³⁵²

2.2. Yûsuf Suresi'nin Kendinden Önceki Sure (Hûd) ile Münasebeti

Sure önceki Hûd Suresi ile değerlendirildiğinde; Hûd Suresi de Yûsuf Suresi gibi peygamber kıssalarına değinmekte olup her iki surenin de bütünlük sağlayarak birbirini tamamladığı görülmektedir. Peygamber kıssalarını ele alan her iki surede anlatılan kıssaların vahiy kaynaklı olduğu vurgulanır. Hûd Suresi'nde, Nuh (as)

³⁵⁰ Vehbe Zühayli, *a.g.e*, C 6, s.427.

³⁵¹ İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an'ı Kerim Tefsiri*, çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner, Çağrı yayınları, İstanbul 1993, C 8, s. 4029.

³⁵² İsmail Hakkı Bursevî, *a.g.e*, C 12, s. 572.

﴿تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هَذَا فَاصْبِرْ﴾ kıssası anlatıldıktan sonra
 ﴿إِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ﴾ (Ey peygamber)! İşte bu anlatılanlar sana vahiyettiğimiz gayb haberlerindendir. Bundan önce onları ne sen biliyordun ne de kavmin! Sabret, çünkü iyi son günahtan sakınanlarındır”³⁵³ Yûsuf suresinin sonlarına doğru ise bu ayete benzer bir şekilde şu ayetin geldiğini görmekteyiz ﴿ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ﴾
 ﴿إِذْ أَجْمَعُوا أَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُونَ﴾ “İşte bu kıssa, gayb haberlerindendir. Onu sana vahiy ediyoruz. Onlar tuzak kurmak üzere ittifak ettikleri zaman sen onların yanında değildin”³⁵⁴ sureler arasındaki ilişkiyi, gayba dair bilginin de vahyin ilahi kanalla geldiğini insanlara bildirmesi yönünden her iki surenin bir bütünlük içerisinde olduklarını göstermektedir.³⁵⁵ Yûsuf Suresi’nde, sadece Hz. Yûsuf’un (a.s) kendi yakın çevresi tarafından gördüğü kıskançlık ve bu kıskançlığın neticesinde yıllarca çektiği özlem ve acılar anlatılmaktadır. Kendinden önce gelen Hûd Suresi ve diğer peygamber kıssalarının anlatıldığı sureler ise peygamberlerin uzağındaki insanlar tarafından maruz kaldığı kötü davranışlar anlatılmaktadır.³⁵⁶

Yûsuf Suresi’nin diğer surelerde anlatılan kıssalar ile olan münasebetinin farklı bir yönünü anlatan ayet şu şekildedir: ﴿نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ﴾
 ﴿وَإِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الْغَافِلِينَ﴾ “Biz bu Kur’an’ı sana vahiyetmekle kıssaların en güzelini anlatıyoruz.”³⁵⁷ Yûsuf suresi, yalnızca Yûsuf peygamberin kıssasını ele alması yönüyle diğer kıssaların anlatıldığı surelerden ayrılmaktadır. Öncelikle konuyu anlaşılır kılmak adına ayeti daha iyi açıklayan bir örnek vermek yerinde olacaktır; Hz. Nuh (a.s) insanları uyararak Allah’ın (c.c) yoluna davet etmiş,³⁵⁸ fakat bu davet neticesinde kendine inanmayan kavmin putperest bir anlayışla devam ettiğini görünce Rabbinden kavminin cezalandırılması için dua³⁵⁹ etmiştir. Allah (c.c) tarafından duası kabul olunan Hz. Nuh’un (a.s) bir gemi yapısı istenmiştir.³⁶⁰ Geminin inşası sırasında inkârcı kavmin Nuh’a (a.s) karşı sergilemiş oldukları alaycı

³⁵³Hûd11/49.

³⁵⁴ Yûsuf12/102.

³⁵⁵ Muhammed Reşîd Rızâ, a.g.e, C 14, s. 137-138

³⁵⁶ Said Havva, a.g.e, C 7, s. 146.

³⁵⁷Yûsuf12/3.

³⁵⁸Hûd11/28-31, Şuarâ26/105-115

³⁵⁹ Şuarâ 26/118-119; Nuh: 71/1-28

³⁶⁰Hûd11/36-39

tavır ise³⁶¹ başka bir ayette ele alınmıştır. Meryem Suresi'nde gemide bulunan kişilerin Hz. Âdem'in (a.s) soyundan gelen peygamberlerin Nuh, İbrahim ve İsrail (a.s) (Yakub)³⁶² olduğuna değinmiştir. Bu örnek konuyu daha açıklayıcı kılmaktadır. Nuh (a.s) kıssasının birçok surede parçalar şeklinde anlatıldığını görmekteyiz. Aynı şekilde peygamber ismi ile anılan sureler de mevcuttur. Örneğin; İbrahim Suresi, Hz. İbrahim'den (a.s) bahsetmektedir. Rabbini arayıp bulduğu ayet³⁶³ İbrahim Suresi'nde değil En'am Suresi'nde geçmesi de konunun anlaşılması için verilen açıklayıcı örneklerdendir. Yûsuf kıssasının da tek bir surede veciz bir anlatımla ele alınmış olması surenin farkını ortaya koymaktadır. Peygamber kıssaların anlatıldığı surelerde genel olarak Allah'a (c.c) iman ve Allah'ın (c.c) gönderdiği peygamberlere inanmanın insanın dünya ve ahiret hayatı için doğurduğu olumsuz sonuçlar, müşriklerin halleri gibi konular anlatılmaktadır. Yûsuf Suresi ise yalnızca Hz. Yûsuf'un (a.s) hayatını geniş bir şekilde ve tek surede ele alması yönüyle diğer surelerden ayrılmaktadır.³⁶⁴

2.3.Yûsuf Suresi'nin Kendinden Sonraki Sure (Râd) İle Münasebeti

Râd Suresi'ndeki şu ayette gök gürlemesi anlamında "Râ'd" kelimesinin geçmesi ve bu anlamda uyarı maksadıyla nazil olmuş bulunması sebebiyle sure bu ismi almıştır. "*Gök gürültüsü ve melekler Allah'tan korktukları için O'nu hamd ile tesbih ederler.*"³⁶⁵ Böylece insanların çoğunun imansızlığından söz ederek, Yûsuf suresinin hatmesinde yer alan "*Göklerde ve yerde bunca delil var ki...*"³⁶⁶ ayetinde toptan ifade edildiği üzere, sürekli olarak herkesin dikkatini çekip duran bazı tekvini ayetler ve ahlaki delilleri hatırlatan bu surenin, kendinden önceki surelerle çok yönlü ilişkiler içinde olduğu açıkça bellidir."³⁶⁷ Ayrıca iki sureyi ayrı ayrı ele alıp değerlendirdiğimizde Râd Suresi'nin inkârcılara karşı Hz. Muhammed'in (s.a.v) sergilediği tavır ve tevhid mücadelesine vurgu yapıldığını görmekteyiz. Yûsuf Suresi'nde ise birçok konuya vurgu yapılmakla beraber Hz. Yûsuf'un (a.s) zindandaki gençlere rüyalarını yorumlamadan önce Allah'ı (c.c) anlatarak tevhid

³⁶¹ Hûd 11/38

³⁶² Meryem 19/58.

³⁶³ En'am 6/76-79.

³⁶⁴ Muhammed Reşîd Rızâ, *a.g.e*, C 14, s. 137-138

³⁶⁵ Râd 13/13.

³⁶⁶ Yûsuf 12/105.

³⁶⁷ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *a.g.e*, C 5, s. 122.

mücadelesinde bulunmuş olması iki sure arasında tevhide dair bir ilişkinin olduğunu göstermektedir.

3. Yûsuf Suresi'nde İşlenen Konular

3.1. İffet

Sözlükte “haramdan uzak durmak, helâl ve güzel olmayan söz ve davranışlardan sakınmak” anlamında masdar bir kelimedir.³⁶⁸ İslam ahlakında şehveti normal ve meşru ölçülerde tutmak³⁶⁹ Kur'an'da Allah'ın (c.c) överek kullarına tavsiye ettiği namusun korunması³⁷⁰ maruf³⁷¹ olmayandan uzaklaşmak anlamındadır. Kur'an da iffet kavramının geçtiği isim ve fiiller ayetlerde verilmektedir. Bunların anlamları ayetten ayete farklılık arz etmektedir. 1- Kul hakkına tecavüz etmekten sakınmak,³⁷² 2- dilenmekten çekinmek,³⁷³ 3- namuslu olarak kendini korumak³⁷⁴ 4- korunmak, sakınmak³⁷⁵ şeklinde farklı anlamlarda kullanılmıştır. İffet kelimesi ilk iki hususu dillendiren ayetlerde; kendisinden istifade edilebilecek her türlü mal ve mülkten meşru ve ölçülü şekilde fayda sağlanması gerektiği³⁷⁶ konusunda uyarıda bulunurken son iki hususu dillendiren ayetlerde ise iffet konusunda vurgu yapılan konu cinsel istek ve arzuların meşru yollar ve ölçülü şekilde karşılanmasına³⁷⁷ davet etmektedir.

Kur'an'ı Kerimde iffet kelimesi ile aynı anlamı taşıyan فُرُوج ج فُرُوج kelimesi korumak anlamındaki ف ح ط kelimesi ile birlikte ayetlerde kullanılarak namusu, iffeti muhafaza ederek korumak anlamlarında kullanılmıştır.³⁷⁸ ﴿وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ﴾³⁷⁹ “...iffetini koruyan kadınlar ve iffetini koruyan erkekler...”³⁷⁹ bu hususa örnek ayetimizdendir. İffet kelimesi ile aynı anlamı taşıyan فُرُوج kelimesinin ح ص ن fiili ile

³⁶⁸ Mustafa Çağrı, “İffet” md.D.İ.A,TDV Yayınları, Ankara 2000, C 21, s. 506.

³⁶⁹ Ahmet Abay, *Kur'an'da Kişilik Eğitiminin İlkeleri*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 286.

³⁷⁰ Mustansır Mîr, “iffet” md. a.g.e, s. 96.

³⁷¹ Şeriatın ve aklın hoşgörüp onayladığı ve tavsiye ettiği husus, marufa zıt olandan korunmak.

³⁷² Nisa4/6.

³⁷³ Bakara2/273.

³⁷⁴ Nur24/33.

³⁷⁵ Nur24/60

³⁷⁶ Nisa4/6. ve Bakara2/273.

³⁷⁷ Nur24/33-60.

³⁷⁸ Nur24/30-31, Müminun23/5, Ahzap33/35, Kaf50/6, Mearic 70/29.

³⁷⁹ Ahzâb 33/35.

birlikte kullanımının da mevcut olduğu ve bu kullanımın da iffet³⁸⁰ anlamında kullanıldığı bilinmektedir.³⁸¹ فُرُوج Kelimesinin evlenmek suretiyle “iffeti korumak” anlamında kullanılabilmesi için ح ص ن ve ح ف ط kelimeleri ile birlikte kullanılmış olması gerekir.

Kur'an'ın, iffet karakterinin belirleyici şahıslarından olan Hz. Yûsuf (a.s) köle olarak satın alınıp Mısır Aziz'inin³⁸² sarayına getirilmişti. “*Ona değer ver ve güzel bak! Umulur ki bize faydası olur, veya onu evlat ediniz*”³⁸³ sözü ile Aziz, Yusuf'u güvendiği hanımına teslim etmişti. Zaman ilerliyordu ve Züleyha'nın ilerde karşılaşacağımız ihanetinden bir haber yaşamlarını sürdürmeye devam ettiler. Sarayda büyüyen genç ve yakışıklı bir delikanlı olan Hz. Yûsuf'un (a.s) bu güzelliği sarayda beraber yaşadığı Aziz'in hanımının dikkatini Hz. Yûsuf'un (a.s) üzerinde toplamasına sebep olmuştu. Neticede Hz. Yûsuf'un (a.s) nefsinden murat almak için bazı yollara başvurmuştur. Nefsinden murat almak istediği Yûsuf'un (a.s) verdiği cevap ise çok manidardır. “*Doğrusu Rabbim bana ihsanda bulundu, şüphesiz zalimler asla iflah olmaz*”³⁸⁴ Söylediği sözün manası, Aziz'in bana yapmış olduğu bunca iyilikten sonra ben böyle bir ihanette bulunamam demektir. Bu kaçış Allah'a (cc) sığınıştır. İhanet edersem zalimlerden olurum derken zalimden kastı da zina eden kişiler anlamındadır.³⁸⁵ Cümlede geçmekte olan “Rabbim” kelimesinden maksat Aziz olabilir mi, diye soracak olursak: Menar Tefsiri'nde “Rabbim” kelimesinin Aziz için kullanıldığı görüşü mevcuttur. Arap örfüne göre “Rabb” kelimesi krallar ve büyükler için mutlak anlamda kullanılır. Nitekim Hz. Yûsuf (a.s) zindanda kralın sakisine şöyle demişti: “*Beni Rabbinin (efendinin) yanında an!*”³⁸⁶ Fakat iş işten geçmiş, Allah (c.c) Hz. Yûsuf'u (a.s) cezalandırmaya karar vermişti.

³⁸⁰Enbiya21/91, Tahrîm66/12.

³⁸¹ Ayşe Ateş, Yusuf Suresi Bağlamında Müfessirlerin İffete Yaklaşımları, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 29. Kahramanmaraş 2017, s. 288.

³⁸² Kıtîr ya da İttir adı verilen Aziz o günkü hazine ve maliye bakanı olarak görev yapmaktaydı. O günün hükümdarı ise Amelikalı Reyân b. Velid'dir.

³⁸³Yûsuf12/21.

³⁸⁴Yûsuf12/23.

³⁸⁵ İbn'ul Cevzi, *a.g.e*, C 3, s. 193.

³⁸⁶Yûsuf12/42.

Çünkü o vakit Rabbi’ni anmamıştı, anmadığından dolayı da hapiste uzun yıllar kalmıştır.³⁸⁷

Hız. Yûsuf’un (a.s) Allah (c.c) korkusu sonucu iffetini koruyup Allah’a (c.c) yönelmesini konu edinen Abdurrahman Kasapoğlu’nun şu yorumu dikkat çekici niteliktedir: “Yûsuf için, iffetli kalarak uğrunda fedakârlık yapılan değerlere bağlılıktan elde edilen anlam, cinsel ilişkiden elde edilecek hazdan daha önemli ve mutluluk vericidir. Ona göre, Allah ile kurulan ahlaki ilişki ve bu ilişkinin sürdürülmesi, ahlak dışı cinselliğin sağlayacağı geçici hazdan kat kat anlamlıdır”³⁸⁸ (ve değerlidir). Bu bakımdan iffet timsali Hız. Yûsuf (a.s), Allah (c.c) ile olan muhabbetini bozmak istemediği için hanımın ahlaksız teklifini reddetti. Hidayete ermişlerin izinden yürümek için Allah’ın (c.c) emrine sığındı.

3.2. Adalet

Ferdî ve içtimaî yapıda dirlik ve düzenliği, hakkaniyet ve eşitlik ilkelerine uygun yaşamayı sağlayan ahlâkî erdemdir.³⁸⁹ Ayrıca “güncel hayat bireylerden oluşan toplumların yaşantılarından meydana gelmektedir. Bu gerçek, öteden beri bireyler arasında sürüp gitmekte olan sosyal hayatın sağlıklı bir şekilde devam edebilmesi adına insanlar ve toplumlar arası ilişkilerin belirli kurallara bağlanmasını da kaçınılmaz kılmaktadır. İşte adalet ilkesi, bu kuralların en önde çıkanlarından ve hiçbir toplumun asla vazgeçemeyeceği değerde evrensel bir prensip”³⁹⁰ olmanın yanında hukuki bir terimdir. عَدَالَة Eşitlik manasında kullanılan adalet, istikametle muttasıf bir biçimde zulüm ve haksızlığa karşı durarak doğru yol üzerinde olma haline denilmektedir. Sosyal yapının içerisinde kişilerin hak ve eşitliği konusunu gözeterek bir şekilde davranılmasını sağlayan ahlaki erdem olarak tanımlamak da mümkündür.³⁹¹

“Adalet kavramının eşitlik anlamından hareketle toplumun bireyleri arasında kanunların eşitlik ilkesine göre uygulanması ve herkesin kanun karşısında eşit

³⁸⁷ Muhammed Reşid Rıza, *a.g.e*, C 14, s. 167-168

³⁸⁸ Abdurrahman Kasapoğlu, Kur’an’ın İffet Anlayışı- Batılı Cinsel Ahlak Anlayışlarıyla Bir Mukayese, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, III, sayı:3, 2003, s. 64.

³⁸⁹ Mustafa Çağrı, D.İ.A, “Adalet” md. I, İstanbul 1988, s. 344.

³⁹⁰ Mustafa Kara, “Kur’an’da Adalet Kavramı ve Güncel Değeri” *On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 34. 2013, s. 134.

³⁹¹ Mehmet Erdoğan, “Adalet” md. *a.g.e*, s. 11.

tutulması, hukukta adaletin vazgeçilmez prensibidir. Bu noktada İslam, işlediği suçun cezasını çekme konusunda zengin-fakir, yönetici-yönetilen ayrımı yapmamaktadır.”³⁹²Bu anlamda suçlunun makam ve mevkisine bakmadan adil şahitler karşısında suçlunun işlediği suça binaen adil bir ceza ile cezalandırılması emredilmiştir. Verilen cezanın adil olabilmesi adına suçun tespit edilmesi gerekir.

﴿قَالَ هِيَ رَأَوْتَنِي عَنْ نَفْسِي وَشَهِدَ شَاهِدٌ﴾ Yûsuf Suresi’nde konu şu şekilde işlenmektedir:

﴿مِنْ أَهْلِهَا إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدٌّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ﴾ *“Hanımın akrabasından biri şöyle şahitlik etti: Eğer gömleği önden yırtılmış ise hanım doğru söylemiştir, o zaman bu, yalancılardandır”*³⁹³ ﴿وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدٌّ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ﴾ *“eğer gömleği arkadan yırtılmışsa, kadın yalan söylemiştir; bu doğru söyleyenlerdendir”*³⁹⁴

﴿فَلَمَّا رَأَى قَمِيصَهُ قُدٌّ مِنْ﴾ *“Aziz Yusuf’un gömleğinin arkadan yırtıldığını görünce dedi ki: Anlaşıyor ki bu iş siz kadınların tuzağıdır. Sizin tuzağınız gerçekten yamandır.”*³⁹⁵ Yaşanan tüm olaylar gizli kapılar ardından gerçekleştiği için kimin suçlu kimin masum olduğunu tespit etmek olaya birebir şahit olan kimse olmadığından çok zor bir durumdur. Bu amaçla orada bulunanlardan biri³⁹⁶ (kim olduğu kimliği ile ilgili farklı görüşler olan şahs) Züleyha’nın amcaoğlu, beşikteki dayıoğlu olan bir bebeğin şahid olduğunu söyleyenler de vardı. Hz. Peygamber’den (s.a.v) nakledilene göre beşikteki bebeğin şahitliğini destekleyecek farklı örnekler vardır. Bunlar: 1- firavunun tarakçısının oğlu³⁹⁷ 2- Hz. Yûsuf’un (a.s) mâsum olduğuna şahitlik eden çocuk, 3- Cüreyc’in arkadaşı³⁹⁸ 4- Hz. İsa’nın beşikte

³⁹²Mustafa Kara, “Kur’an’da Adalet Kavramı ve Güncel Değeri” *On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 34. Samsun 2013, s. 134.

³⁹³Yûsuf12/26.

³⁹⁴Yûsuf12/27.

³⁹⁵Yûsuf12/28.

³⁹⁶Şahidin kimliği ile ilgili farklı görüşler mevcut detaylı bilgi için bkz. Zemahşeri, *a.g.e*, C 3, s.576; Razi, *a.g.e*, C 13, s. 214-215, İbn’ul Cevzi, *a.g.e*, C 3, s. 200.

³⁹⁷Firavun’un evinde yaşayan Hızkıl ve karısı imanlarını gizleyen mümin kişilerdi. Hızkıl’ın hanımı Firavun’un kızlarının birinin tarakçısı olarak görev yapmaktaydı. Kızın saçını taradığı esnada tarak yere düşünce “bismillah” dediği ve bunun üzerine Firavun’un kızı, kadının mümin olduğunu anlamış. Durumdan haberdar olan Firavun kadını yanına çağırarak ve Rabbi’nin kim olduğunu sormuş o da “benim de Rabbin senin de Rabbin Allah’tır” deyince buna öfkelenen Firavun kadını ve çocuklarını tek tek ateşe attı süt emen son çocuğu ile ateşe atılacağı esnada çocuğun” Anneciğim sabret! Çünkü sen hak üzeresin” dediği esnada ateşe atılmışlardır.

³⁹⁸ Cüreyc sürekli ibadet halinde bir rahiptir. Onun manastırının altında yaşayan bir çoban var. Köy halkından bir kadın sürekli çobanın yanına gider gelirdi. Birgün manazda iken annesi üç defa seslenmiş Cüreyc cevap vermeyince annesi “Ey Cüreyc! Fahişelerin yüzüne bakmadıkça, Allah senin

konusması,³⁹⁹ henüz konuşacak yaşta olmayan çocukların Allah'ın (c.c) izni ile konuşması beşikteki çocuğun olaya tanıklık yapmış olabileceğini destekler. Suçlunun bulunabilmesi adına bir usul/yol teklif ederek asıl suçlunun bulunmasını hedeflenmektedir. Gömleğin arkadan yırtılması suçlu ve suçsuzu ayıran nokta olmuştur.

“Kur'an'ı Kerim burada binlerce yıl da geçse her dönemde insanların zaafından dolayı, insan ve adalet arasındaki çarpık ilişkiyi de ortaya koymaktadır. Adaletin çok açık bir şekilde belli olduğu zamanlarda bile insanların menfaatine yönelik olarak adaleti çarpıtabildiğini ya da adaletin sonucunu uygulamadığını anlatmaktadır.”⁴⁰⁰ Bu bağlamda üçüncü şahısların tanıklığı devreye girmektedir. Tanıklık her ne kadar üçüncü şahısların tanıklığı ile gerçekleşse de bazen kişiler de kendilerinin tanığı olabilirler. Hukukta buna itiraf/ikrar da denilmektedir. ﴿وَاسْتَبَقَا الْبَابَ﴾ *“İkisi de kapıya doğru koştular. Kadın onun gömleğini arkadan yakalayıp yırttı. Kapının yanında kocası ile karşılaştılar. Kadın kocasına dedi ki: senin ailene kötülük etmek isteyeninin cezası zindana atılmaktan veya elem verici bir işkenceden başka ne olabilir?”*⁴⁰¹ Koşma eylemi birinin kaçıp diğerinin de kovalaması sonucunda zuhur eder. Bu eylemde Hz. Yûsuf'un (a.s) kaçan kadının da kovalayan olduğunu anlaşılmakta. Kadın, Aziz ile karşılaşınca da suçluluk psikolojisi ile kendini savunmak için hile düşünmüştür. Bu hile şöyledir: Hanım Aziz'e dönerek “Ailene kötülük etmek isteyeninin cezası nedir?” sorusunu sorup suçsuz olduğunu kapalı şekilde dile getirmiştir. İbn Abbas'dan rivayet edilene göre suçtan kasıt zinadır bunun da cezası zindan “yahut acıklı bir azap” kırbaça cezalandırılmaktır.⁴⁰² İnsanlar suçlarına karşı her zaman bir savunma mekanizmasına bürünmektedir,

canını almasın” demiştir. Çobanın yanına gidip gelen kadın hamile kalmış bunu duyan hükümdar çocuğun kimden olduğunu sormuş. Kadın Cüreyc'den deyince Hükümdar “manastırı yakın ve onu bana getirin” dedi Hükümdar Cüreyc'e “bu kadın çocuğun babasının sen olduğunu idda ediyor” dedi Cüreyc de çocuğa dönüp “baban kim?” diye sorduğunda çocuk “sığır çobanı” diye cevap verir. Cüreycin haklı olduğunu anlayan Hükümdar manastırını altın ya da gümüşten yeniden yapılmasını istemiş fakat o kabul etmemiş. Bunun üzerine manastırı eski haline getirilmiştir.

³⁹⁹ Hz. İsa'nın (a.s) henüz çocuk yaşta konuşması (Meryem19/27-33) detaylı bilgi için bkz. Beyzavi, a.g.e, C 2, s. 405-406.

⁴⁰⁰ Ömer Kerpiç, *Yusuf Suresi Işığında İnsan Psikolojisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2017, s. 85.

⁴⁰¹ Yûsuf12/25

⁴⁰² İbn'ul Cevzi, a.g.e, C 3, s. 200

Züleyha da haksız olmasına karşı eşinden korktuğu için kendi adına şahitlik yaparak suçunu gizlemiştir. Yapılan şahitliklerin adilliği tartışılan bir konu olmuştur. Bu noktada kendi şahidi olan Züleyha'nın adil bir şahidin niteliklerini taşımadığını görmekteyiz. Çünkü savunma mekanizmasına bürünerek haksızlığını karşı tarafa iftira atarak bertaraf etmeye çalışmıştır.

Bir öğüt ve yol gösterici olan Kur'an'ı Kerim, Yûsuf Kıssası'nda insanlığa sosyal, psikoloji, hukuk gibi birçok konuda rehber olmuştur. Hz. Yûsuf'un (a.s) zindana girme süreci ve bu süreçte yaşananların hepsi günümüz hukuk sisteminde insanlar arasında uygulanan şahitlik ve delil sunma kaidelerinin uygulandığı bir sistem olduğu ortaya çıkmaktadır. ﴿ثُمَّ بَدَأَ مِنْهُمَا مِنْ بَعْدِ مَا رَأَوُا آيَاتِ لَيْسَ جُنَّتْ حَتَّىٰ حِينٍ﴾ “Andolsun, eğer kendisine emredeceğimi yapmazsa, mutlaka zindana atılacak ve elbette sürünenlerden olacaktır”⁴⁰³ ayeti hukuka dair iddiayı gözler önüne sermektedir. Ayete göre Züleyha'nın, suçlu şahsın suçu ile alakalı ortaya koymuş olduğu bir iddia bulunmakta. Bu iddia karşısında savunmaya geçen Hz. Yûsuf (a.s) ise “asıl kendisi benim nefsimden murat almak istedi”⁴⁰⁴ suçsuz olduğunu ispat için savunmaya geçtiğini görmekteyiz. Hz. Yûsuf'un (a.s) böyle bir savunmaya geçmesi kadının sözleri neticesinde karşı karşıya kaldığı zindan veya elem veren azaptan kurtulmak ve temize çıkmak maksadı içindir. Çünkü kadının yalan söylediğini biliyordu, yalan bir beyanda bulunmamış olsa O böyle demeyecekti.⁴⁰⁵ “Kadının akrabasından biri şöyle bilirkişilik yaptı”⁴⁰⁶ ayeti ise suçun açığa çıkması amacı ile orada bulunanlardan biri bilirkişisi olarak bir usul teklif ettiği vurgulamaktadır. Ayette geçmekte olan şahit kelimesi doğrudan kişiye yönelik şahitlik değil söze yönelik bir şahitliktir.⁴⁰⁷ Çünkü bir şahsın herhangi bir olayda tanık ya da şahit olabilmesi için olay esnasında orada bulunmuş yaşananlara şahit olmuş olması gerekmektedir. Olayın yaşandığı zamanda kimse olmadığına göre burada şahitlik kişinin değil sözün şahitliği olarak tanımlanmaktadır. ﴿وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدٌّ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ﴾ فَلَمَّا رَأَىٰ قَمِيصَهُ قُدًّا

﴿وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدٌّ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ﴾ “Eğer gömleği önden yırtılmışsa kadın doğru

⁴⁰³ Yûsuf12/35.

⁴⁰⁴ Yûsuf12/26.

⁴⁰⁵ Beyzavî, a.g.e, C 2, s. 405

⁴⁰⁶ Yûsuf12/26.

⁴⁰⁷ Seyyid Kutup, a.g.e, C 6, s. 248.

söylemiştir. Bu ise yalancılardandır. Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa kadın yalan söylemiştir, bu doğru söyleyenlerdendir.”⁴⁰⁸ Her iki ayette de suça karşı ortaya atılmış deliller vardır. Bu anlamada Kur’an, hukukta suçun ispatı amacı ile ortaya atılan delillerden kendisi de faydalanmıştır. “Aziz, Yûsuf ‘un gömleğinin arkadan yırtılmış olduğunu görünce dedi ki: Anlaşıyor ki bu iş, siz kadınların tuzağıdır. Sizin tuzağınız gerçekten yamandır.”⁴⁰⁹ Suç teşkil eden olayın ardından belli bir hükmün olması gerekir. Ayette ise olayla ilgili kadınların suçlu olduğu hükmü verilmektedir. ﴿يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا وَاسْتَغْفِرِي لِذَنْبِكِ إِنَّكِ كُنتِ مِنَ الْخَاطِئِينَ﴾ “Ey Yûsuf! Sen bunu olmamış say! Hanım! Sen de günahının affını dile; çünkü sen günahkârlardan oldun”⁴¹⁰ hükmün uygulandığı bu ayet ise Kur’an’ı Kerim günümüzde uygulanan adalet sisteminin binlerce yıl önce uygulandığını göstermektedir.⁴¹¹

3.3. İyilik/ ikramü’l Mesvâ/ Muhsin/ İhsan

Arapça karşılığı “بر” ya da “بر” olarak kullanılan iyilik kelimesi Yûsuf Suresi’nde ikramü’l mesvâ, Muhsin, ihsan şeklinde karşılaşmaktayız. “Bir” ya da “ber” kelimelerinin iki kullanım yerinin mevcut olduğu görülmektedir. Biri Allah için kullanılmakta⁴¹² bir diğeri ise insana ithâfen kullanılmaktadır. Allah (c.c) için kullanıldığında mükâfat ve sevap vermek anlamında, kul için kullanımında ise boyun eğip bağlanmak anlamına gelecek şekilde bir kullanımı mevcuttur.⁴¹³ Allah’ın (c.c) rızasını kazanmak maksadı ile kulun yaptığı her türlü rıza temelli amel ve iyiliğin adıdır. Burada insana ve Allah’a (c.c) atıf yapılarak kullanılan iyilik kelimeleri isim master ve ismi fail olarak iki manaya gelmekte. İnsan için kullanılan iyilik “bir” kelimesi insanın yaptığı iyilik ve iyilik yapan insan olarak değerlendirilmektedir. İkinci ve Allah’a (c.c) atıf yapılan bir/iyilik ise Allah’ın (c.c) yaptığı iyilik ve iyiliği yapan Allah (c.c) manasında kullanılmaktadır. ﴿وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ﴾ “...iyilik ve takvâda birbirinizle yardımlaşın; günah ve düşmanlıkta ise

⁴⁰⁸ Yûsuf12/26-27

⁴⁰⁹ Yûsuf12/28.

⁴¹⁰ Yûsuf12/29.

⁴¹¹ Ömer Kerpiç, *Yusuf Suresi Işığında İnsan Psikolojisi*, Yüksek Lisans Tezi, Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2017, s. 85.

⁴¹² Tûr52/28.

⁴¹³ Rağıp el-Isfehâni, “Birr” md. a.g.e, s. 128-129

yardımlaşmayın... ”⁴¹⁴Fakat Yûsuf Suresi’nde iyilik kelimesi ikramü’l mesvâ, muhsin, ihsan olarak geçmekte ve biz konuyu bu kelimeler etrafında inceleyeceğiz.

Allah’a (c.c) inanıp ona derin bir muhabbet besleyen insanlara verilen isim olan İhsan ve Muhsin kelimeleri de iyilik anlamında kullanılmıştır. Bu lakaplar her türlü haram ve gûnahtan arınmış Allah’ın (c.c) rızası için mücadele veren hayırda yarışan insanlar için kullanıla genel bir isimdir.

Dinimizin iyilik ile ilgili önem verdiği sözlerden biri olan ve “bir” ile eş anlamlı sayabileceğimiz “*emr-i bi’l ma’ruf nehy-i anil münker*” yapı itibari ile iyiliği emredip kötülükten kaçmayı kendi gücümüz ve irademiz doğrultusunda istemiştir. İslam’ın önemseydiği ve emretmiş olduğu bu söz iyiliğe verilen öneme dikkat çekmektedir. Bu sözde iyilik ile ilgili asıl gaye gücü yetemediği durumlarda gücünün yettiği kadar iyilikte bulunup Allah (c.c) rızası için mücadele etmektir. Bu mücadelede insanlara rehber olacak birçok kapı vardır. Fakat bu kapılar içerisinde insanlara iyilikle alakalı daha geniş bir yelpaze sunan özellikle Kur’an’daki kıssalardır. Gerçek bir hayat hikâyesinin insanlar üzerindeki tesiri hayal ürünü olan bir hikâye ile kıyaslanamayacak ölçüde etkilidir. Bu bağlamda Yûsuf Kıssası yaşanmış ve gerçekliği Kur’an ve Sünnet ile zikredilmiş bir sûre olarak insanların hayatında önemli bir yer edinmektedir.

Yûsuf sûresi’nde iyiliğe dair dikkat edilmesi gereken üç ayet bulunmaktadır: bunların ilki birr ile eş anlamlı kullanıma sahip olan ikramü’l mesvâ’dır;

1. Hz. Yûsuf’u (a.s) atın alıp ona bakan Aziz ve hanımının ona bakması, sevgi şevkat gösterip iyi davranması bunun neticesinde Hz. Yûsuf’un (a.s) kadının teklifine karşı göstermiş olduğu tavır Aziz’in iyiliğine karşı sergilenen iyilik örneğidir. Bunları şüayetlerle açmak mümkündür: ﴿وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لِامْرَأَتِهِ أَكْرِمِي مَثْوَاهُ عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَنَا﴾

﴿أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَكَذَٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰ أَمْرِهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾

“Onu satın alan Mısırlı adam hanımına: “Ona güzel bak; belki bize bir faydası dokunur yahut onu evlat ediniriz” dedi. Böylece Yûsuf’a o ülkede ayağını basacağı sağlam bir zemin ve büyük bir imkân verdik. Ona rüyaların tabirini, eşya ve

⁴¹⁴Mâide5/2.

hadiselerin yorumunu öğretmek istiyorduk. Allah, neyi diler ve neye hükmederse onu mutlaka yerine getirir. Ne var ki insanların çoğu bunu bilmez.”⁴¹⁵ Rivayete göre Malik b. Za’r el-Huzâî adında birini kuyuya su getirmesi için gönderdikleri ve o esnada kuyuda Hz. Yûsuf’u (a.s) gördüğü haber verilmektedir.⁴¹⁶ Onu bulan kabile⁴¹⁷ esir pazarına getirip satmak isteyince oradaki müşteriler ağırlığınca misk, gümüş ve ipeğe karşı onu satın almak için yarıştılar. Sonunda, İbn Abbas’tan rivayet edildiğine göre onu Kıtîr adında biri yirmi dinar, bir çift ayakkabı ve iki beyaz elbise karşılığında satın almıştır. “Ona iyi bak” ona katında değer ve demektir.⁴¹⁸ Mısır’lı adamın⁴¹⁹ bu emri üzerine Hz. Yûsuf’a (a.s) çok iyi bakıldı. Üvey kardeşlerinden görmediği sevgi ve şefkati Mısır diyarında bulmuştu. Bu sevgi ve iyiliğe Hz. Yûsuf (as) da akıllı, uslu, çalışkan bir çocuk olarak karşılık veriyordu. İmtihan dünyasında yaşadığının bilincinde olan Hz. Yûsuf’un (a.s) bu sevgi dolu günleri çok uzun sürmedi. Aziz’in hanımının Hz. Yûsuf’a (a.s) meyledişi ağır bir imtihandan daha geçeceğine haber verir nitelikteydi. Hanımın meyline karşılık çekilen set bu imtihanın sonucuydu. Bu set aynı zamanda O’nun vefa ve iyilik örneğidir.

2. Rabbi tarafından Hz. Yûsuf’a (as) bahşedilen iyilik: ﴿وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا

وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ﴾: “Yusuf olgunluk çağına erişince ona hüküm ve ilim verdik.

İşte biz iyilik eden ve işini güzel yapanları böyle mükâfâtlandırırız.”⁴²⁰ Olgunluk çağından maksat otuz-kırk yaşları arasında bir delikanlı olduğu yönündendir (kesin değil farklı görüşler mevcuttur).⁴²¹ Hz. Yûsuf’un (a.s) rüya yorumlama yeteneği, meselelere sağlıklı hüküm verme becerisi, yaşanan olayların nasıl noktalanacağını

⁴¹⁵Yûsuf12/21.

⁴¹⁶ Razi, a.g.e, C 13, s.188, Asım Köksal, a.g.e, C 1, s. 156.

⁴¹⁷ İbn Abbas’dan (ra) rivayet edildiğine göre bu kabile Medyen’den Mısır’a giden, fakat yolu şaşırdıkları için izlemeleri gereken güzergâhın dışında gidip Hz. Yûsuf’u (as) kuyuda bulan kabiledir.

⁴¹⁸ İbn’ul Cevzi, a.g.e, C 3, s. 189.

⁴¹⁹ Mevdudi, a.g.e, C 2, s. 448. Kitab’ı Mukaddes’e göre bu şahsın adı Potifar (pothipar)dı. Fakat Kur’an onu yalnızca “el-Aziz” ünvanıyla zikreder. Kur’an’ın aynı ünvanı, mevkii yükseldiği zaman Hz. Yûsuf (as) için de kullandığına bakılırsa bu unvanın Mısır’da oldukça yüksek bir resmi makama delalet ettiği ortaya çıkar. Zira Aziz kelimesi, kendisine karşı çıkılamayan, itaatsizliğin mümkün olmadığı, muktedir şahıslar için kullanılmaktadır. Kitab’ı Mukaddes ve Talmud’un zikrettiğine bakılırsa “Aziz’in Firavun’un özel muhafızı veya muhafız subayı olması gerekmektedir. İbn. Cerir’den (Taberi Tefsiri) Mevdudi, zikrettiği İbn Abbas hadisine göre Aziz, kraliyet hazine memuruydu.

⁴²⁰Yûsuf12/22.

⁴²¹ Beyzavi, a.g.e, C 2, s. 402, Yusuf’un yaşı ile alakalı sekiz görüş mevcuttur detaylı bilgi için bkz. İbn’ul Cevzi, a.g.e, C 3, s. 189. Suyuti, a.g.e, C 8, s. 219,

bilme ve hayat sürecinde karşılaşılabileceğimiz olayların gerçek yüzünü kavrayabilme özelliği verilmiştir. Allah'ın (c.c) bahsettiği bu iyilikler; iyi davranan, inanç ve ahlaki davranışlarıyla iyi örnek olan kimseye ödülüdür.⁴²² Ceht, irade ve riyazet hususunda iyi davrananları biz böyle mükâfatlandırıyoruz diyen Allah'ın (c.c) üstünlüğünü görmekteyiz.⁴²³

3. Hz. Yûsuf'un (a.s) anne ve babasına iyilikte bulunması ve Allah'ın (cc) da Hz. Yusuf'u (as) ailesine kavuşturarak Ona iyilikte bulunduğunu belirten ayet: ﴿وَرَفَعَ

أَبُوهُ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا وَقَالَ يَا أَبَتِ هَذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا وَقَدْ أَحْسَنَ بِي إِذْ أَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ وَجَاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ مِنْ بَعْدِ أَنْ نَزَغَ الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَبَيْنَ إِخْوَتِي إِنَّ رَبِّي لَطِيفٌ لِمَا يَشَاءُ إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ﴾

babasını tahtına oturttu. Hepsi birlikte onun önünde saygıyla eğildiler. Yûsuf dedi ki: “Babacığım, daha önce gördüğüm rüyânın tâbiri işte budur. Rabbim o rüyâyı gerçekleştirdi. Ayrıca şeytan benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra, beni hapisten kurtarıp ve sizi çölden buraya getiren Rabbim bana büyük ihsânlarda/iyiliklerde bulundu. Doğrusu Rabbim, her ne dilerse onu pek güzel bir şekilde ve insanların göremeyeceği bir incelik içinde yerine getirir. Şüphesiz O, evet O, her şeyi hakkiyle bilen, her işi ve hükmü hikmetli ve sağlam olandır”⁴²⁴ İmtihan dünyasında olup tek gayenin Allah (c.c) rızası olduğu bilincinde olan Yûsuf peygamber bu bilinçle karşılaştığı tüm zorlukları Allah'ın (cc) lütfu sayarak şükrünü eda etmiştir. Kuyu, saray, zindan ve tekrar saray zinciri içerisinde tüm zorluklara büyük bir sabırla direnen Hz. Yûsuf (a.s) aynı zamanda merhameti ile de örneklik teşkil etmektedir. Bu bağlamda kardeşlerinin ihanetine karşı büyük bir merhamet örneği sergilemiş ve intikam duygusu ile yaşamamıştır. İhanete karşı iyilikle cevap vermiştir. “Bugün size bir ayıplama, bir kınama yok. Ben hakkımı çoktan helal ettim. Allah da sizi bağışlasın. Çünkü O, merhamet edenlerin en merhametlisidir.”⁴²⁵ İntikam alanın da iyilik bahşedenin de en güzelinin Allah (c.c) olduğu bilincindedir. Bu bilinç ile kardeşlerine kin beslemek yerine onlara iyilik göstermiştir. Sure Hz.

⁴²² Seyyid Kutup, a.g.e, VI, s. 450.

⁴²³ Muhyiddin İbnü'l Ârabi, *Tefsir-i Kebir Te'vilat*, trc. Vahdettin İnce, Kitsan Yayıncılık, İstanbul t.y, c 1, s. 554.

⁴²⁴ Yûsuf12/100.

⁴²⁵ Yûsuf12/92.

Yûsuf'un (a.s) erdemli davranışlarından birinin de insanlara iyilik ile yaklaştığını ayetlerle örnek vermektedir.

3.4. Feraset/ İlim/ Hikmet

Yûsuf Suresi insanlara Hz. Yûsuf'u (a.s) tanıtmak, O'nun ahlakı ile bir hayat sürdürmek isteyen insanlara rehber olacak nitelikte bir suredir. Onun yakışıklılığı, hâyası, vefası, Allah (c.c) sevgisi gibi meşhur özelliklerinin yanında zekâsı, bilgin olması ve aklını doğru yerlerde ve doğru zamanlarda kullanması ile bilinen özellikleri de mevcuttur. Hz. Yûsuf'un (a.s) bu hali diğer peygamberlerde olduğu gibi feraset kavramıyla açıklanabilir. Surede bununla eş anlamlı olarak ilim ve hikmet kelimelerinin verildiği görülmektedir. Bu bilgiler ilgili ayette ﴿وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ

﴿وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ﴾ “O tam olgunluk çağına gelince, kendisine ilim ve hikmet verdik”⁴²⁶ ayetinde karşımıza çıkmaktadır. “Eşüd” kelimesi (bedenen ve aklen) güç kuvvet manasına gelmektedir. Kişinin en güçlü olduğu çağdır ki bu çağ 18, 20, 30, 40 gibi yaşlara tekabül ettiği edinilen bilgilerdendir.⁴²⁷ Ayet Hz. Yûsuf'a (a.s) verilen hikmetin muhâkeme, yönetme ve yargılama özelliğine değinirken ilimden kastın da peygamberlik yanı sıra kendisine verilen rüya yorumlama ilmi olduğu belirtilmiştir.⁴²⁸ Bu rüya yorumlama ilmini, birinci bölümün ıstılahlar konusunda rüya başlığı ile işlemiştik. Detaylı bilgi orada mevcuttur. Biz kısa bir şekilde Hz. Yûsuf'un (a.s) rüya yorumundaki bilgeliğine değineceğiz.

Mısır Aziz'inin (Firavun'un Mısır'ında o günkü maliye bakanı) rüyasını yorumlamak için ülkenin seçili âlimlerini toplayıp günlerce uğraşıp herhangi bir anlam yükleyemedikleri ve Kral'a/Firavun'a “*Rüya dediğin şey karmakarışık hayallerdir. Biz ise böyle karmakarışık hayallerin yorumunu bilmeyiz*”⁴²⁹ diyerek savunmada bulundukları rüyanın yorumu için Hz. Yûsuf'un (a.s), rüyaya akıl ve mantık çerçevesi dâhilinde getirmiş olduğu yorum onun zekâsını ve âlim bir şahsiyet olduğunu göstermektedir. Bu zekâ ve bilgisi yani feraseti Onu zindandan çıkarıp sarayda önemli görevlere gelmesine vesile olmuştur. Hz. Yûsuf'un (a.s) bir ülkeyi

⁴²⁶Yûsuf12/22.

⁴²⁷ Zemahşeri, a.g.e, C 3, s. 560.

⁴²⁸DİB Komisyon, Kur'an Yolu, C 3, s. 224.

⁴²⁹Yûsuf12/44.

yönetecek gücünün ve zekâsının olduğunu, idare konusunda hiçbir tereddüt yaşamadığını “Beni bu ülkenin hazinelerinin başına getir. Çünkü (onları) iyi korurum, iyi bilirim”⁴³⁰ ayeti ile dile getirerek bilgi ve zekâsına olan güvenini de sergilemiştir. Yorumlamış olduğu rüyaya göre ülkenin belli bir dönem bolluk ve bereketle geçineceği daha sonra ise kıtlığın hâkim olacağı bir ortamın oluşacağını söylemişti. Bu zorlu zamanların üstesinden gelebilecek şahsın mücadele ruhuna, kıvrak bir zekâyâ ve ileri görüşlü düşünceye sahip olması gerekirdi. Aynı zamanda ayet bize yeteneklerinin farkında olan ve herhangi bir alanda uzman kişilerin umurun menfaati adına yetki istemesinin câiz olduğu mesajını vermektedir.⁴³¹

O dönemde yaşanan bolluk ve kıtlık zamanını ayetler şöyle haber vermektedir: Hz. Yûsuf (a.s) şöyle dedi: “Âdetiniz üzere, hiç ara vermeden yedi sene ekin ekecek, bol ürün alacaksınız. Fakat yemek için ayıracağınız az bir miktarın dışında bütün ekinleri öylece başağında bırakın!”⁴³² Hz. Yûsuf (a.s) ileri görüşlü şahsiyetinin gereği olarak yaşanacaklar karşısında tedbir amaçlı depolarda tohum ve erzakın stoklanması istemektedir.⁴³³ “Çünkü bu yedi bolluk senenin ardından yedi kıtlık senesi gelecek ve bu kıtlık, tohumluk için ayırdığınız az bir miktar dışında o zamana kadar biriktirdiğiniz bütün ürünleri yiyip bitirecek.”⁴³⁴ Yedi cılız inek ise yedi yıl sürecek olan kıtlığa işaret etmektedir. Cılız olan ineklerin, besili inekleri yemesi ise bolluk yılında biriktirilen ürünlerin kıtlık senesinde yenilerek tükenmesidir.⁴³⁵ “Sonra bu yedi kıtlık senenin ardından bir sene daha gelecek; o zaman insanlar bol yağmura kavuşturulup sıkıntıdan kurtulacaklar ve o zaman bol bol meyveleri sıkıp hayvanları sağacaklar”⁴³⁶ anlatıldığı gibi yedi yıl bolluğun yaşandığı ülkede sonraki yıl devasa bir kıtlık yaşandı. Bolluğun olduğu dönemde kıtlık için alınması gerekli olan her türlü önlem Hz.Yûsuf (a.s) tarafından öngörülerek alındı ve tüm önlemler Kral’a bildirildi. Burada son bolluk yılı ile ilgili

⁴³⁰Yûsuf12/55.

⁴³¹ Komisyon, *Kur'an Yolu*, C 3, s. 241.

⁴³²Yûsuf12/47.

⁴³³ Komisyon, *Kur'an Yolu*, C 3, s. 273.

⁴³⁴ Yûsuf 12/48.

⁴³⁵Taberi, *a.g.e*, C 5, s. 30.

⁴³⁶Yûsuf12/49.

Kral'ın rüyasından herhangi bir işaret bulunmamaktadır. Bu bilgi Hz. Yûsuf'a (a.s) Allah (c.c) tarafından bir müjde olarak bildirildiği tahmin edilmektedir.⁴³⁷

Mısır ve civarındaki bütün ülkeleri (Sudan, Suriye, Filistin, Kuzey Arabistan ve Ürdün) etkileyen bu kıtlık, Hz. Yûsuf'un (a.s) ileri görüşlü olması ve oluşabilecek durumlara karşı aldığı tedbirler sayesinde en az zarar ile atlatılırken civar ülkelerde durum pek iç açıcı değildi. Bu durum civar ülkelerin tahıl temini için Mısır'a gelmelerine sebep olmuştur. Bunlar arasında Hz. Yusuf'un (a.s) kardeşleri de vardır. Hz. Yusuf'un (a.s) izni olmadan tek bir tahıl tanesinin ülkeden çıkması yasaktı, bu durum kardeşleri ile ilk muhatabın kendisi olmasına sebep olmuştur.⁴³⁸

Hz. Yûsuf'un (a.s) bilge kişiliği ile birleşen yönetim anlayışı ülkenin idaresi konusunda büyük başarılar sebep olmuştur. Bu başarılarında etkili olan zekâsı öz kardeşine kavuşmasında da rehber olmuştur. Üvey kardeşlerinin hırsını bilen Hz. Yûsuf (a.s) öz kardeşine (Bünyamin) de aynı kötülükleri yapabileceklerini düşündüğü için kendisini kuyuya atıp vatanından, babasından ayrılmasına sebep olmalarına karşın üvey kardeşlerinden intikam alma yoluna gitmemiştir. Zekâsı ile dikkat çeken Hz.Yûsuf (a.s) üvey kardeşlerinin kalbini kazanarak Bünyamin'i zarar görmeden üvey kardeşleri tarafından kendi rızaları ile Hz. Yûsuf'a (a.s) teslim etmelerini sağladı. Bu durum yalnızca pratik zekâyâ sahip kişilerin başarabilecekleri bir davranıştı. Üvey kardeşlerin Bünyamin'i getirmesi için her türlü yolu düşünen Hz. Yûsuf (a.s) Bünyamin'i getirmemeleri durumunda erzaktan mahrum bırakacağını söylemektedir.⁴³⁹ Bu şekilde tehdit etmesinin sebebi babasının Bünyamin'i çocuklarına teslim etmeyeceği düşüncesidir. Ayrıca yanlış beyanda bulunup bulunmadıklarını teyit amaçlı da böyle bir tehdit ile üvey kardeşlerini karşı karşıya bırakmıştır. Çünkü Hz. Yûsuf (a.s) erzakları kişi başına dağıtıyordu.⁴⁴⁰ Daha önce babaları, Hz. Yûsuf'u (a.s) teslim ettiğinde kurt yedi yalanı ile babayı oğlundan ayırmışlardı. Bünyamin'i de kaybetmeye niyetinin olmayacağını biliyordu. Bunun için pratik zekâsını kullanan Hz. Yûsuf (a.s) kıtlık dönemini fırsat bilerek Bünyamin gelmezse erzak vermeyeceğini dile getirmişti. Kardeşlerinin kendi menfaatleri için

⁴³⁷ Seyyid Kutub, *a.g.e*, C 6, s. 269.

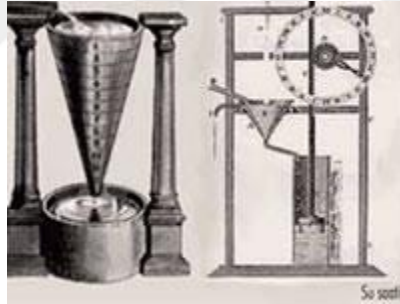
⁴³⁸ Ebu'l-Âlâ el- Mevdudî, *Tefhim 'ul Kur'an*, trc. Muhammed Han Kayanî, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı, Ali Ünal, Hamdi Aktaş, İnsan Yayınları, İstanbul 1987, C 2, s. 445.

⁴³⁹ Yûsuf12/59.

⁴⁴⁰ Beyzavi, *a.g.e*, IC 2, s. 424.

yapamayacakları kötülük yoktu. Erzaklar da onların hayatta kalmaları için tek çareydi. Böyle bir tehdit karşısında Bünyamin'i Hz. Yakub'tan (a.s) almak için her türlü oyuna başvuracaklarını biliyordu. Bunun üzerine üvey kardeşleri, babaları Hz. Yakub'u (a.s) ikna etmişlerdi.

Hz. Yûsuf'un (a.s) zekâsının dikkat çeken diğer bir yönü de Bünyamin'i yanında tutmak amacı ile yaptığı plandır. Önce kendini Bünyamin'e tanıtarak onun güvenini kazanmış ve plan dâhilinde yaşanacaklardan haber vererek olaylar karşısında tepkisiz kalmasını sağlamıştır. Tüm bu durumlar Hz. Yûsuf'un (a.s) son derece zeki ve ileri görüşlü bir şahsiyet olduğunu kanıtlamaktadır. Hz. Yûsuf'un (a.s) Bünyamin'i yanında tutma maksadı ile Hz. Yakub'un (a.s) kanunlarına göre hırsızlığın cezasını vermesi de zekâsına dikkatleri çeken farklı bir yönüdür. Tüm bu olaylar detaylı bir biçimde Hz. Yûsuf'un (a.s) kardeşi Bünyamin'e kavuşması başlığı altında ele alınacaktır.

Şekil 2.1.*Rivayetlere göre Hz. Yûsuf'un (as) icat ettiği ilk su saati örneği*

Hz. Yûsuf'un (a.s) zekâsı ve âlim kişiliği insanlara birçok konuda ilham olmuştur. Bu özellikleri insanlara ilham olurken kendini her konuda geliştiren Yusuf peygamberin saati icat ettiği⁴⁴¹ de söylenmektedir. Hz. Yûsuf (a.s) zindana atılmış ve zindan çok karanlık olduğundan ibadet edebilmek adına zamanı seçmekte zorlanmıştır. Zamanı belirleyerek ibadet etmesi için saati icat ettiği söylenmektedir.⁴⁴² Edindiğimiz başka bir bilgiye göre, Hz. Yûsuf (a.s) kardeşleri tarafından kuyuya atılınca orada Rabbine ibadet edebilmesi için zamanı tayin etmesi

⁴⁴¹ Neşet Çağatay, *Ahilik Nedir?* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 69.

⁴⁴² Mehmet Dikmen, *Peygamberler Tarihi*, Cihan Yayıncılık, İstanbul 1985, s. 267.

gerekiyordu. Bu durum kuyunun dibinde zor bir eylemdi. Çünkü o dönemde zaman tespiti güneşin hareketlerine göre yapılıyordu. Fakat kuyu güneş görmediği için zamanı tespit etmek mümkün olmamıştır. Bunun için Hz. Yûsuf'un (a.s) zamanı ölçmek için kuyudaki sudan yararlanarak zamanı tayin edip ibadetlerini yaptığı da İslam kaynakları (?) arasında verilen bilgilerdendir.⁴⁴³ Fakat bizim tefsirler üzerinde yaptığımız incelemelerde böyle bir bilgi mevcut değildir.

3.5. Sırat-ı Müstakim Üzere Olmak

Sırat-ı müstakim terimi bu surede geçmemektedir. Ancak biz genel anlamda Hz. Yûsuf'un (as) istikamet ve dürüstlüğünden bahsedeceğimiz için böyle bir başlığı ele almayı uygun gördük. Sırat-ı müstakim: Allah'ın (c.c) rızasını kazanmak adına türlü meşakkatleri sırtlananların yolu, ifrad ve tefrid arasında tutulan yol/tertil olarak tabir edilir.⁴⁴⁴ Kendisinde eğrilik bulunmayan yol⁴⁴⁵ olarak tabir edilen Sırat, yol müstakim, dosdoğru yol manasına gelen bir sıfat tamlamasıdır. Hepimizin bildiği gibi Kur'an'ı kerimde ilk defa Fatiha Suresi'nde geçmektedir. İslam dininin kendisi olan bu ifadede Allah'ın (c.c) dinine talip olanların izlemesi gereken bazı yollar vardır bu yollar: Hidayete ermek için Allah'ı (c.c) tanıyıp onun gösterdiği hak yolda hevâ ve heveslerden uzak bir şekilde ifrat ve tefrit noktalarını bilip orta yol tutturarak bir yaşam şeklini benimsemektir.

Hz. Muhammed'in (s.a.v) sırat-ı müstakim üzere olduğunu⁴⁴⁶ ayetler haber vermektedir. Bu en doğru yol ise şöyle tabir edilmektedir: İnsanın, Allah'dan (c.c) başka her şeyden yüz çevirmiş; bütün kalbi, fikri ve zikriyle Allah'a (c.c) yönelmiş olmasıdır.⁴⁴⁷ Hz. Yusuf (a.s) da Hz. Muhammed (s.a.v) gibi hayat düsturlarından olan sırat-ı müstakim yaşamı boyunca rehberi olmuş ve yaşamış olduğu tüm olaylarda kârlı çıkmasına ve çevresi tarafından sevilen, saygı duyulan bir şahsiyet konumuna getirmiştir. Kıssayı incelediğimizde Hz. Yûsuf'un (a.s) sırat-ı müstakimden ayrılmadığını görmekteyiz. Yûsuf Kıssası'nda doğru yol üzerinde bulunmak ile ilgili meseleleri izah edecek olursak:

⁴⁴³ (çevrimiçi) <http://www.geocities.ws/ftppage/peygamberler/yusuf1.htm> erişim tarihi 17.10.2020

⁴⁴⁴ Razi, *a.g.e*, C 1, 352.

⁴⁴⁵ Taberi, *a.g.e*, C 1, s. 87.

⁴⁴⁶ Şûara42/52-53, Enâm6/153

⁴⁴⁷ Razi, *a.g.e*, C 1, s. 353.

1. Kuyudan çıkarıldıktan sonra Mısır'a köle olarak getirilen ve Aziz'in sarayında büyüyen Hz. Yûsuf'a (a.s) yapılan bu iyiliklere karşı efendisine olan vefası doğruluğunun göstergesidir. Vefası ise kendisine karşı Allah'ın (c.c) ve kendi ahlakının uygun görmediği bir davranışa Züleyha'nın davetiye çıkarmasına karşı verdiği tepki olmuştur. Züleyha'nın davetine karşılık vermesi önce Allah'ın (c.c) hoşuna gitmeyen bir davranış, aynı zamanda kuyudan çıkarılıp saraya getirilerek büyütülen Yûsuf'un (a.s) Efendisine karşı sadakatsizliğinin⁴⁴⁸ göstergesi olacaktı. Tüm bunlara karşı Hz. Yûsuf (a.s), Allah'ın (c.c) yolu üzerinde gitmeye devam etmesi sırat-ı müstakim üzerinde bir yol çizdiğini göstermektedir.⁴⁴⁹

2. Kıssada karışımıza çıkan bir diğer doğruluk örneği ise Züleyha'nın akrabasının çözüm yoludur. Aziz'in Hz. Yûsuf (a.s) ve Züleyha olayında kimin haklı kimin haksız olduğunu bulmak için herhangi bir tespiti yokken söylemiş olduğu söz olayın seyrini değiştirmeye yetmiştir. Kur'an'da ismi zikredilmeyen bu şahsın olayında yapmış olduğu şahitlik sonucunda gerçekler ortaya çıkmıştır.⁴⁵⁰ Yaşanan bu olaylar Hz. Yûsuf'un (a.s) zindana gönderilmesine engel olmamıştır. Fakat bu Hz. Yûsuf'un (a.s) suçluluğunun değil, imtihanının bir neticesidir. Kıssada doğruluğun, doğru yolda olmanın bir diğer örneğini de hanımın yakını olmasına rağmen taraf tutmayıp doğruluktan ayrılmayan şahsın tutumu olmuştur.⁴⁵¹

3. Hz. Yûsuf'un (a.s) üvey kardeşleri tarafından kıskançlık duygusu ile babasından ayrılmasına sebep olan kurt kaptı hikâyesi ile Hz. Yûsuf'u (a.s) kuyuya atarak ondan kurtulmak isteyen kardeşlerinin yaptıkları eylem Allah'ın (c.c) hoşuna gitmeyen ve O'nun rızasından uzak bir eylem olması bakımından sırat-ı müstakime ters bir durumdur. Buna karşın Hz. Yûsuf'un (a.s) kardeşlerinin kıtlık döneminde tahıl almak için onun karşısına çıktıkları vakit gördükleri muamele ise sırat-ı müstakime örnek teşkil⁴⁵² eden bir davranıştır. Anlaşılmaktadır ki peygamberler kendilerine yapılan kötülüğe kötülükle karşılık vermezler. Türkçedeki şu söz durumu açıklayan bir sözdür: "İyiliğe iyilikle karşılık vermek her kişinin işi, kötülüğe iyilikle karşılık vermek er kişinin işidir." Bu manada peygamberler er kişilerin başında gelir.

⁴⁴⁸ Zemahşeri, *a.g.e*, C 3, s. 562.

⁴⁴⁹ Yûsuf 12/23.

⁴⁵⁰ Yûsuf 12/27.

⁴⁵¹ Komisyon, *Kur'an Yolu*, C 3, s. 227.

⁴⁵² Yûsuf 12/92.

Çünkü mümin bir kimsenin kendisine haksızlık yapan mümin kardeşinden intikam alma fırsatı bulunmasına rağmen bundan vazgeçerek affetmesi en büyük fazilettir.⁴⁵³

Doğruluğun birçok çeşidinin olduğunu savunmakta olan İsmail Hakkı Bursevî genel olarak doğruluğu söz, fiil ve kalp üçgeninde ele almaktadır. Ona göre kalbin doğruluğu kimsenin ispatlayabileceği bir doğruluk değildir. Kalbin ve fiilin doğruluğu için kurtuluş vardır fakat sözün doğruluğu bunlardan daha üstündür⁴⁵⁴ demiştir. Çünkü ağızdan çıkan sözün geri dönüşü yoktur. İncelemiş olduğumuz kıssada da Hz. Yûsuf'un (a.s) söz, fiil ve kalbi ile doğru olduğuna örnekler vardır. Aziz'e karşı gösterilen sadakat, Üvey kardeşlere olan merhamet, arkadan yırtılan gömlek meselesinde çözüm yolu bulan şahıs kıssada önem arz eden konulardan sırat-ı müstakim için ayırt edici örnekler olmaktadır.

3.6. İhlâs

İhlâs kelimesinin anlamına daha önce yer vermiştik. Bu başlık altında Hz. Yûsuf'un (a.s) ihlâsı ile örnek bir şahsiyet oluşunu inceleyeceğiz. *“Kadın ona sahip olmayı kesinlikle kafasına koymuştu. Ve zihni hep onunla meşguldü. Eğer Rabbinin kesin delilini görmeseydi Yusuf da onu arzulamıştı. Ancak biz, kötülüğü ve her türlü hayâsızlığı Yusuf'tan uzak tutalım diye ona delilimizi gösterip sebat verdik. Çünkü O, muhlas (ihlâsa ermiş) kullarımızdandı”*⁴⁵⁵ المخلصین lam kesresi ile okunduğu zaman *“dinlerini Allah'a halis kılan kimselerdendi”* manasında fetha ile okunduğunda *“itaat sebebiyle korunup kollanan kimse”* anlamındadır.⁴⁵⁶ İsmet sıfatı ile tüm kötülüklerden korunan peygamberlerden olan Hz. Yûsuf (a.s) da günahlardan arındırılmış Allah'ın (c.c) sevgili dostları arasında olduğunu görmekteyiz. İblisin ihlâs sahibi kimselere karışamayacağını, ihlâs sahibi kişilerde kötülüğün sadır olmayacağını *“İblis dedi ki: Rabbim! Beni azdırmana karşılık ben de yeryüzünde onlara (günahları) süsleyeceğim ve onların hepsini muhakkak azdıracağım! Ancak onlardan ihlâslı kulların müstesna”*⁴⁵⁷ ayetinden öğrenmekteyiz.

⁴⁵³ Taberi, a.g.e, C 5, s. 50.

⁴⁵⁴ İsmail Hakkı Bursevî, a.g.e, C 1, s. 93.

⁴⁵⁵ Yûsuf12/24.

⁴⁵⁶ Zemahşeri, a.g.e, C 3, s. 572.

⁴⁵⁷ Hicr15/39-40.

Ayetlerden yola çıkarak fark etmekteyiz ki Hz. Yûsuf (a.s) da Allah'ın (c.c) korumasında gizlenmiştir. Ayette geçmekte olan ihlâs/muhlis kelimelerine Razi “muhlisler'dendir” şeklindeki kullanımının ism-i fail olarak kullanıldığını, ism-i mef'ûl olarak ise “muhlesin” (ihlâsa erdirilmiş) şeklinde iki farklı kullanımının mevcut olduğunu bildirmektedir. Fakat ism-i fail şeklinde kullanıldığı takdirde Yûsuf'un (a.s) Allah'a (c.c) kulluk borcunu öderken ihlâslı bir şekilde bu eylemleri yaptığını, ismi mef'ûl şeklindeki kullanımında ise Allah'ın (c.c) Hz. Yûsuf'u ihlâslı kullar arasından seçtiğini ve onu huzurunda görmek istediği için ihlâslı kişilerin olduğu toplulukta yer verdiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu durum da Hz. Yusuf'un kendisine atfedilen günahlardan Allah (c.c) tarafından temizlendiğine delalet etmektedir.⁴⁵⁸

Rabbimizin bizi her daim basar ismi sıfatı ile gördüğünü bizim sınırlı olan görmemizin onu sıfatında sınırsız olduğunu bilmekteyiz. Şu ayet bu gerçeği ifade eder: “*Gözler O'nu göremez, fakat O gözleri görür.*”⁴⁵⁹ Bu bağlamda ihlâs da kişinin Allah'ın (cc) basar sıfatını bilerek emrini yerine getirip yasaklarından uzaklaşması için bir vesiledir. Hz. Yûsuf'un (a.s) kadın ile imtihanı esnasında harama yaklaşmaması gerektiğini Rabbi bildirmişti. Rabbinin bildirmesi ile bu yasaktan uzaklaşıp Allah'ın (c.c) ihlâslı kulları arasına girmek için kapıya doğru koştu. Bu koşuş Allah'a (c.c) doğru bir koşuştur, O'nun kabzasına sığınan ihlâslı kişilerin koşuşudur.

⁴⁵⁸ Razi, *a.g.e*, C 13, s. 205

⁴⁵⁹ En'âm6/103.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HZ. YÛSUF'A (as) KURULAN TUZAKLAR VE HZ. YÛSUF'UN (as) GÖMLEKLERİNİN TEFSİR BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

1. Hz. Yûsuf'a (a.s) Kurulan Tuzaklar Ekseninde Hayatı

Hz. Yûsuf'un (a.s) soyu Yusuf b. Yakub b. İshak b. İbrahim (a.s)'dır. Bilindiği gibi bu mezkûr isimlerin tümü peygamberdir. Kaynaklara göre annesinin adı: Râhıl bint-i Leban'dır.⁴⁶⁰ On iki tane oğlu olan Yakub'un (a.s) Yahuza (Yahuda), Rubil, Şem'un ve Lavey birinci hanımı Liya'dan; diğerleri Yeşsuhuz, Zebulun, Zevana, Teftuna, Kevza, Uşirde dayısı Lâbân'ın kızlarına ve onların da kocaları Hz. Yakub'a (a.s) verdikleri iki cariye den dünyaya gelmiştir. Hz. Yûsuf (a.s) ve Bünyamin Râhıl'den dünyaya gelmiştir.⁴⁶¹ Vefatı ise yaklaşık olarak M.Ö. 1906'da doğduğuna dair bilgiler nakletmektedir.⁴⁶² O dönemde Hz. Yakub'un (a.s) şeriatına göre Hz. Musa'ya (a.s) kadar iki kız kardeşin tek bir nikâhta bulunması yasak olmadığı için Liya ile Râhıl Hz. Yakub'un (a.s) nikâhında bulunuyorlardı. Hz. Yûsuf'un (a.s) ve Bünyamin'in anneleri olan Râhıl Bünyamin'i dünyaya getirdikten sonra nifası içinde vefat etmiştir.⁴⁶³ Doğumunun ardından babası Hz. Yakub (a.s), oğlu Hz. Yûsuf'u (a.s) bakması için halasına verir. Bir müddet halası baktıktan sonra da geri alır.

Hz. Yûsuf (a.s) da babası gibi Filistin-Şam bölgesinde yaşıyordu.⁴⁶⁴ Filistin'in eski adı olan Kenan ülkesinin⁴⁶⁵ bulunduğu bölüme "Herban" deniliyordu.⁴⁶⁶ Kenan diyarından Mısır'a Hz. Yûsuf (a.s) zamanında yerleşen İsrail oğulları, "Arz-ı Mevud'a" yani Filistin'e yerleşmeleri ise M.Ö. 1250 yıllarına rastlanır.⁴⁶⁷

⁴⁶⁰ M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2007, C 1, s. 272.

⁴⁶¹ Vehbe Zuhaylî, *a.g.e*, C 6, s. 447;

⁴⁶² Ebu'l Ala el-Mevdudi, *a.g.e*, C 2, s. 436.

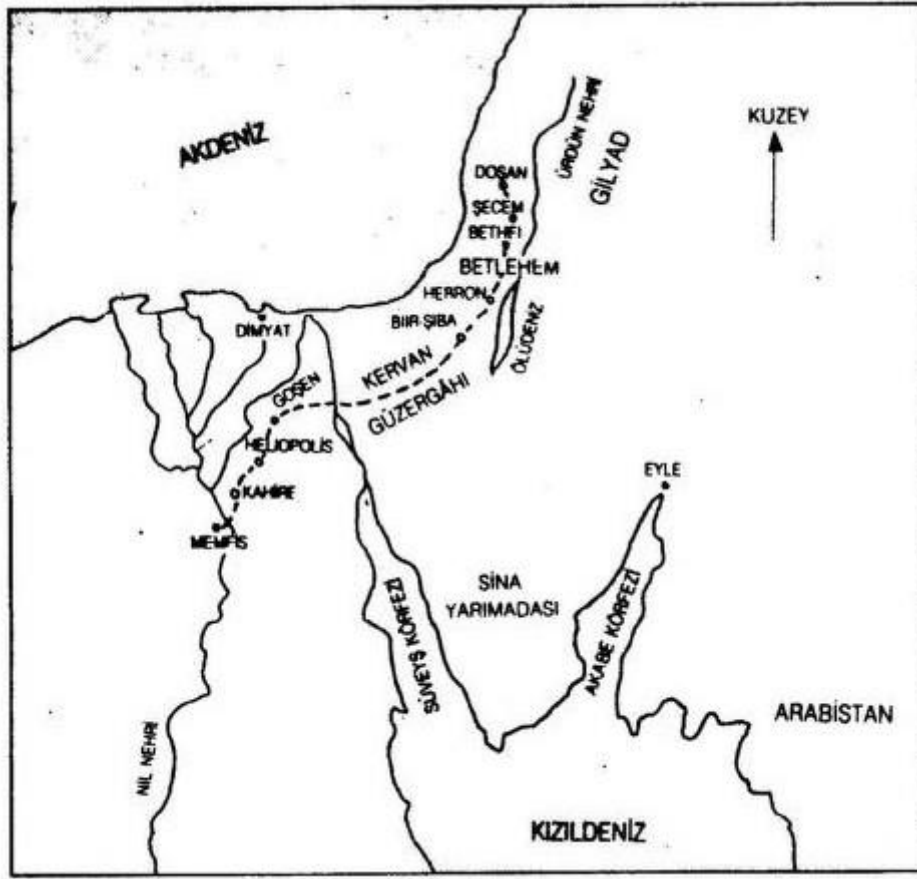
⁴⁶³ Mahmud Sami Ramazanoğlu, *Hz. Yusuf*, Erkam Yayınları, İstanbul 1980, s. 15-16

⁴⁶⁴ Ahmet Musaoğlu, *Peygamberler (İnsanlık) Tarihi*, Gelenek Yayınları, İstanbul 2006, s. 169.

⁴⁶⁵ Said Havva, *a.g.e*, C 7, s. 174.

⁴⁶⁶ Ebu'l Ala el-Mevdudi, *a.g.e*, C 2, s. 436.

⁴⁶⁷ Gülay Tümer, Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, 1988 Ankara, s. 114.

Şekil 3.1. Hz. Yusuf'un (a.s) Kıssası ile İlgili Harita

Not: Bu harita Ebu'l A'la el-Mevdudî'nin Tefhimu'l Kur'an isimli eserinden alınmıştır. (Mevdudi, a.g.e, II, s. 437.)

Hz. Yakub (a.s), oğlu Hz. Yûsuf'a (a.s) karşı ayrı bir muhabbet besler ve diğer çocuklarına göre daha çok severdi. Oğluna olan sevgisini arttıran olay ise Kur'an'da anlatılan rüyadır. Hz. Yûsuf (a.s) bu rüyayı gördüğü sıra on iki yaşlarındaydı.⁴⁶⁸ Kur'an'da edindiğimiz bilgiye göre görmüş olduğu rüya ise güneş, ay ve on bir yıldızın kendine secde etmesiydi.⁴⁶⁹ Tüm bu olaylardan sonra kardeşlerinin kıskançlığına kurban olan Hz. Yûsuf (a.s) vatanından ve babasından ayrıлып köle olarak başka bir diyara götürülmüştür. Tüm bu durumlar neticesinde Mısır'da kimi zaman bir iftira neticesinde köle olmuş kimi zamanda Mısır'a yönetici olmuştur. Tüm bunlar aziz olan Allah'ın (c.c) izni ile yaşanmıştır. Yaşamış olduğu tüm sıkıntılara rağmen Rabbinden umudunu kesmeyen Hz. Yûsuf (a.s) zindanda ve

⁴⁶⁸ Razi, a.g.e, C 13, s. 161.

⁴⁶⁹ Yûsuf 12/4.

sarayda tevhid mücadelesine devam etmiştir. Şahsına karşı yapılan iftiralara, tuzaklara, hasede, kine, öfkeye karşı; sabrı, feraseti, duası ve iffeti ile mücadele etmiş ve bu mücadeleyi kazanmıştır.

1.1. Birinci Tuzak/Kuyu

Babasının gözbebeği Hz. Yûsuf'un (a.s) anlattığı rüya neticesinde Hz. Yakub'un (a.s) peygamber olan oğluna karşı muhabbeti daha da artmıştı. Bu durum Hz. Yûsuf (a.s) peygamber olmadan önce de devam etmekteydi. Çünkü babasına olan saygısı, sevgisi ve bağlılığı Hz. Yûsuf (a.s) ile aralarında bir sevgi bağı oluşturmuştu. Bu duruma pek sevinmeyen üvey kardeşler Hz. Yûsuf'tan (a.s) kurtulmak için bazı planlar içerisine girmiş ve ona tuzak kurmak için hazırlıyorlardı. *“Yûsuf'u öldürün. Yahut onu, uzak veissiz bir yere atın ki, babanızın teveccühü yalnız size münhasır olsun ve siz ondan sonra, Salih bir zümre olasınız. İçlerinden bir sözcü Yûsuf'u (a.s) öldürmeyin, onu bir kuyunun dibine bırakında, yolun kafilesinden biri onu alsın. Eğer mutlaka yapacaksınız bari böyle yapın.”*⁴⁷⁰ Hz. Yûsuf'tan (a.s) kurtulmak için kurulan iki tuzaktan birini seçip eyleme geçmeyi planlayan bu kardeşlerin kurmuş olduğu tuzak ile ilgili olarak Razi şu izahlarda bulunmaktadır:

1- Hz. Yûsuf'tan (a.s) kurtulmak maksadı ile gerçekleştirdikleri tuzağın büyük bir günah olduğunu anladıktan sonra Allah'a (cc) tövbe ederek temizlenip sâlih insanlar olacaklarını düşünerek bu tuzağı planladılar.

2- Ayette değinilen sâlih kelimesi dini mahiyette sâlih olmak değil Hz. Yûsuf'dan (a.s) kurtulduktan sonra babalarının onlara karşı muhabbetinin artacağını düşünerek yaptıkları plandır.

3- Babaları tarafından çok yalnız bırakıldıklarını, bir kenara itilmeleri sebebi ile zihinleri dağılmış bu sebeple işlerini hakkı ile yerine getiremediklerini düşünüyorlardı. Zihinlerini meşgul eden durumu ortadan kaldırırlarsa işlerinde başarılı olacaklarını düşündüklerinden⁴⁷¹ bu planı kurmuşlardır.

Burada dikkatleri çeken bir diğer husus da suç işleyen şahısların suça karşı savunma mekanizmalarıdır. Üvey kardeşlerin Hz. Yûsuf'u (a.s) öldürmek

⁴⁷⁰Yûsuf12/9-10.

⁴⁷¹ Razi, a.g.e, C 13, s. 171.

istemelerindeki temel psikolojik etki, sayıca üstün olmalarıydı. Sayıca üstün oldukları için babaları Hz. Yakub (a.s) onları daha çok sevmeli düşüncesi ile suç işlemek için kendilerini haklı görmekteydiler. Büyük bir suç işleyecek kişilerin suçlarına karşı muhakkak bir savunma mekanizması vardır.⁴⁷² Üvey kardeşlerin savunma mekanizmaları da sayıca üstün olmalarıydı.

Hz. Yûsuf'u (a.s) kuyuya atmaya karar verdiler. Bu kuyu Beyt-i Makdis'de veya Ürdün'de yahut Mısır ile meyden civarında bir yerde olduğu söylenmektedir.⁴⁷³ Bir başka kaynağa göre ise kuyu Hz. Yakub'un (a.s) Ürdün bölgelerinden olan Kenan şehrindeki evine üç fersah uzaklıktaki bir kuyudur. Şeddat⁴⁷⁴ kuyuyu, Ürdün'ün imarını yaparken kazmış ve kuyunun içinin geniş üst kısmını da dar olduğu bilgisi verilmektedir.⁴⁷⁵ Hz. Yûsuf'u (a.s) kuyuya atma fikrini kimin öne attığına dair bazı görüşler mevcuttur. Bu görüşler çerçevesinde varılan iki sonuç şöyledir: 1- Hz. Yûsuf'un (a.s) kardeşlerinin birinin fikriydi, 2- Bu fikri kardeşleri ortaya atmamış, yabancı biri ile yaptıkları istişaresin sonunda alınmış bir karardır.⁴⁷⁶

Kardeşleri Onu kuyunun başına getirdiler, Hz. Yûsuf (a.s) kuyuya atılmamak için onların kıyafetine tutunmuştur. Kuyunun başındaki ip ile kuyuya indirdiler. Hz. Yûsuf (a.s) kuyuya indirilirken taşlara tutunarak tekrar çıktı bunun üzerine gömleğini şahit göstermek ve babalarını kendi uydurdukları yalana inandırmak amacıyla gömleğini üzerinden çıkarıp ellerini de bağlayarak tekrar kuyuya indirdiler. Kuyunun yarısında ipi keserek düşmesine sebep oldular. Üvey kardeşlerinin rahmet duygusundan ne derece uzak olduğunu görmekteyiz. Çocuklarının götördüğü gömlek babalarını teselli etmek ve duruma inandırmak amacıyladır.⁴⁷⁷

1.2. Hz. Yûsuf'un (as) Kuyudaki Duası

Yaşamımız boyunca bizi üzen ve sevindiren, iyi yahut kötü olaylar ile karşılaşmaktayız. Sevincimizin de üzüntümüzün de mimarı Allah'a (c.c) sığınıp ondan teselli bulmamız, hayat yolunda doğru hedefe varmamıza imkân

⁴⁷² M. Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, Beyan Yayınları, İstanbul 2012, s. 14-15

⁴⁷³ Razi, *a.g.e*, C 13, s. 173. Vehbe Zühayli, *a.g.e*, C 6, s. 455. Ömer Nasuhi Bilmen, *a.g.e*, C 3, s. 367.

⁴⁷⁴ O dönemde yaşamış bir mimar olabileceğini düşünmekteyiz. Bkz. İsmail Hakkı Bursevî, *a.g.e*, C 12, s. 628.

⁴⁷⁵ İsmail Hakkı Bursevî, *a.g.e*, C 12, s. 628.

⁴⁷⁶ Razi, *a.g.e*, C 13, s. 171.

⁴⁷⁷ İsmail Hakkı Bursevî, *a.g.e*, C 12, s. 629.

sağlamaktadır. Bu konuda bizlere örnek olan şahsiyet; Hz. Yûsuf (as) kuyuya atıldıktan sonra Allah’a (c.c) teslim olan ve gözünün nuru oğlunu göremeyeceği için “artık bana gereken güzel bir sabır” diyerek Rabbine teslim olan baba Hz. Yakub (a.s) ve küçük yaşta birçok sıkıntıya sabır gösteren oğlu Hz. Yûsuf dur (a.s).

Yaşadığı sıkıntıların ilki olan kuyu, sabır konusunda önemli bir konuma sahiptir. Rivayete göre Hz. Yûsuf’un (a.s) kuyudayken bazı haşeratların diğer tüm haşeratları uyardığı ve böylece Hz. Yûsuf’a (a.s) zarar verilmemesi için yuvalarında kalmaları gerektiği emri verilmiştir. Fakat beyaz benekleri olduğu söylenen zehirli bir yılan dışında tüm haşeratlar yuvalarında kalmıştır. Bu yılan Hz. Yûsuf’a (a.s) zarar vermeye niyetlendiği esnada, Cebrail’in (as) çok yüksek bir ses ile bağırdığı bu yüzden bu yılan türünün sağır olduğu⁴⁷⁸ bilgisi mevcuttur. Sığındığı Rabbi tarafından kuyudaki kötülüklerden uzaklaşan Hz. Yûsuf (a.s) kuyudan kurtulmak için Rabbine dua etmiştir. Hz. Yûsuf’un (a.s) kuyudayken yaptığı bazı dualara şöyle örnek vermek mümkündür: “*Ey hazır olup gâib olmayan! Ey yakın olup uzak olmayan! Ey galip olup asla mağlup olmayan (Allah’ım); işimde bana kurtuluş ve çıkış yolu yarat!*”⁴⁷⁹ Bir başka görüşe göre ise şöyle dua etmiştir: “*(Allah’ım) içinde bulunduğum şeyden bana bir kurtuluş kıl ve içinde bulunduğum işten bana bir kurtuluş nasip et...*”⁴⁸⁰

Kuyu içerisinde yalnız kalan Hz. Yûsuf’un (a.s) ölüm korkusu ile beraber etrafında onu bu korkudan uzaklaştıracak kimsenin olmaması, bu korkulardan kurtulmasına vesile olacak bir destekçisinin olmaması onu daha çok tedirgin etmişti.⁴⁸¹ Tam bu esnada Hz. Yûsuf’un (as) imdadına Rabbi yetişiyor. Allah’ın (c.c) izni ile onun yanına gelen Cebrail (a.s) onu bir kayanın üzerine oturtuktan sonra Hz. Yûsuf’u (a.s) yedirip içirerek bazı ihtiyaçlarını gidermesine yardımcı olur daha sonra Rabbi tarafından Hz. Yûsuf’a (a.s) “*Ey Yusuf, sabret biz seni kuyudan çıkarıp Mısır’a sultan edeceğiz ve kardeşlerin sana muhtaç olacaklardır. Onların sana*

⁴⁷⁸ İsmail Hakkı Bursevî, *a.g.e*, C 12, s. 630.

⁴⁷⁹ Razi, *a.g.e*, C 13, s. 178.

⁴⁸⁰ İsmail Hakkı Bursevî, *a.g.e*, C 12, s. 630.

⁴⁸¹ Seyyid Kutup, *a.g.e*, C 6, s. 239.

yaptıklarını kendilerine bir bir haber vereceksin” şeklinde verilen müjdeyi aldıktan sonra rahatlamıştır.⁴⁸²

Rivayete göre Hz. İbrahim (a.s) ateşe atıldığında kıyafetleri çıkarılmış, o esnada Cebrail (a.s) cennet ipeğinden bir gömlek giydirmişti. Hz. İbrahim (a.s) bu gömleği Hz. İshak’a (a.s) O da Hz. Yakub’a (a.s) vermişti. Hz. Yakub (a.s) da bu gömleği muskanın içine koyarak oğlu Hz. Yûsuf’un (as) boynuna asmıştı. Cebrail (a.s) gömleksiz duran Hz. Yûsuf’un (a.s) yanına gelerek bu gömleği muskanın içerisinde çıkararak kendisine giydirdiği söylenmektedir.⁴⁸³ Böylece Cebrail’in (a.s) dedesi Hz. İbrahim’den (a.s) kalan bu gömleği kuyudayken Hz. Yûsuf’un (a.s) yanına gelerek ona giydirdiği söylenir. Dedesi Hz. İbrahim’i (a.s) ateşten koruyan bu gömlek Hz. Yûsuf’u (a.s) kuyudaki kötülüklerden korumuştur. Hz. Yûsuf’a (a.s) kuyuda öğretilen bir başka dua vardır ki onu da Cebrail (a.s) öğretmiştir. Cebrail (a.s) tarafından öğretilen dua ise şu şekildedir: *“Ey Allah’ım! Ey bütün üzüntüleri keşfedip gideren! Ey bütün dualara icabet eden, kabul eden! Ey bütün kırıkları iyileştiren! Ey bütün zorlukları kolaylaştıran! Ey bütün gariplerin sahibi! Ey bütün vahid (yalnızların) münisi! Senden başka ilah yoktur. Seni noksan sıfatlardan tenzih ve tesbih ederim. Ve senden bana bir kurtuluş, sevinç ve çıkış yaratmanı istiyorum. Kalbime sevginin tohumlarını ekmeni istiyorum. Hatta öyle ki senden başka bir düşüncem ve zikrim olmasın. Beni muhafaza etmeni istiyorum. Bana merhamet et. Sen merhamet edicilerin en Râhimi’sin.”*⁴⁸⁴ Cebrail’in (as) Hz. Yûsuf’un (a.s) yanına gelip onu sakinleştirmesinin ardından kuyudan çıkarılan Hz. Yûsuf (a.s) böylece kuyuda üç gün kaldıktan sonra Malik b. Zu’r el-Huzâî’nin su almak için kuyuya gelmesi ile fark edilerek kurtulmuştur.⁴⁸⁵

1.3. İkinci Tuzak/Ahlaksız Davet

Kardeşleri tarafından kurulan ilk tuzaktan kurtulan Hz. Yûsuf (a.s) bundan daha yaman ve çetin olan ikinci tuzak ile yüzleşmek zorunda kalmıştır. Bu ikincisini de Rabbi’nin yarımı ile göğüsleyebilmiştir. Bunun için Rabbi’nin kendisini esirgeyip

⁴⁸²Ebu’l-Leys Semerkandî, *Tefsîru’l Kur’an*, Özgü Yayınları, sad. Mehmet Karadeniz, İstanbul 1993, C 3, s. 264.

⁴⁸³ Razi, *a.g.e*, C 13, s. 179.

⁴⁸⁴ İsmail Hakkı Bursevî, *a.g.e*, C 12, s. 630.

⁴⁸⁵ Zemahşeri, *a.g.e*, C 3, s. 544

doğru bir yargıya varabilme yeteneği ve bilgisi⁴⁸⁶ ile donatılmış⁴⁸⁷ olması gerekiyordu.

Zaman ilerledikçe Hz. Yûsuf (a.s) güzelliği, olgunluğu ve ahlakı ile insanların daha çok dikkatini çekmeye başlamıştı. İbn Abbas'dan (r.a) rivayet edildiğine göre “Yûsuf (as) güldüğü zaman dişlerinde nur görünürdü, konuştuğu zaman da ağzından nur şulesi çıkardı. Hiç kimse onun yüzünü tasvir edemez. Onun yüzü gayet güzel, ahlakı mazbut, zekâsı keskin huyu güzeldir.”⁴⁸⁸ Allah'ın (c.c) lütfu olan bu güzellik Hz. Yûsuf'un (a.s) birçok imtihan yaşamasına sebep olmuştur. İsmail Hakkı Bursevî, Hz. Yûsuf (a.s) sarayın bostanında gizli bir yere saklanarak Rabbine ibadet ettiğini, günü de üçe bölerek şöyle değerlendirdiğini aktarmaktadır: 1- Sekiz saat namaz kıldığı, 2- Sekiz saat gözyaşı döktüğü, 3- Geriye kalan sekiz saatte de Rabbini anarak tespih ettiği bilgisi haber verilmektedir. Züleyha da Hz. Yûsuf'un (a.s) güzelliğinden, ahlakından ve güler yüzünden etkilenmiş ve ona karşı derin duygular beslemeye başlamıştı. Bu durumun farkında olan Hz. Yûsuf (a.s) Züleyha'dan kurtulmak için bostanda bu kadar vakit geçirdiği söylenmektedir.⁴⁸⁹

Züleyha'nın Hz. Yûsuf'a (a.s) karşı olan ilgisi gün geçtikçe artmış olduğundan ya da ilgiye karşı Hz. Yûsuf'tan (a.s) karşılık alamadığından ona tuzak kurmuştur. “Yûsuf'u evinde yaşadığı kadın baştan çıkarmak istedi. Kapıları sıkı sıkıya kapattı ve haydi gel dedi. Yusuf Allah'a sığınırım. Doğrusu o (kocan) benim efendimdir. Bana iyilik yapmıştır. Şüphesiz zalimler (nefsine uyanlar) kurtuluşa ermezler”⁴⁹⁰ Züleyha'nın Hz. Yûsuf'u (a.s) Allah'ın (c.c) hoşuna gitmeyen bir eyleme, nazik ve aldatıcı bir şekilde davet ettiği ayette anlatılmaktadır. Ayette geçen ^{سَوْرًا}kelimesi kadının Hz. Yûsuf'u (a.s) ahlak dışı eylem için tuzağa düşürmesidir. Bu kelime “Babasını ikna etmeye çalışacağız”⁴⁹¹ ayetinde geçen fiil ^{سَوْرًا} ile aynı kökten gelmektedir. Yani üvey kardeşlerinin Bünyamin'i babalarından almak için hileye başvurarak iradesini kullanmaya engel olup Bünyamin'i de

⁴⁸⁶Yûsuf12/22.

⁴⁸⁷ Seyyid Kutup, *a.g.e*, C 6, s. 245.

⁴⁸⁸ Ebu'l-Leys Semerkandî, *a.g.e*, C 3, s. 267.

⁴⁸⁹ İsmail Hakkı Bursevi, *a.g.e*, C 12, s. 686.

⁴⁹⁰Yûsuf12/23.

⁴⁹¹ Yûsuf12/61.

kendileri ile beraber Mısır'a götürmeye ikna etmeye çalışmak anlamında kullanılmıştır.⁴⁹²

Aziz'in hanımı Hz. Yûsuf (a.s) için çok büyük, gösterişli ve süslü bir saray yapmış ve sarayın yapımı bittikten sonra eve Aziz'i çağırmıştır. Aziz evi çok beğenir ve Züleyha'dan bu eve بيت السُّرُور "sürur evi/mutluluk evi" adını vermesini ister. Azizi'in ardından Hz. Yûsuf'u (a.s) çağıran Züleyha giyinip süslenerek Hz. Yûsuf'u (a.s) bekler. Evin ilk bölümünden içeri girdikten sonra Züleyha kapıları kilitlemeye başladı.⁴⁹³ "Kadın kapıları sıkı sıkıya kapattı"⁴⁹⁴ Bunun sebebi olarak Razi şöyle demektedir: Bu iş gizli yapılan bir eylemdir. Üstelik bu işin ardında harama gitme ve başkalarının duymasından korkma endişesi varsa kapıyı açılmaz şekle getirmeye (kilitlemeye) غَلَقَ الْبَابَ denir. Kur'an'da bu kullanım çoğul anlamada (çokça kapatma) manasına gelen غَلَقَ غَلَقًا kullanılmıştır.⁴⁹⁵ Züleyha Hz. Yûsuf'u (a.s) bu evin ilk bölümden sonra diğer bölümlere de götürdü. Her girdiği bölüm Hz. Yûsuf (a.s) için yeni bir tuzaktı. En son tuzak ise yedinci odaydı. Burası iç içe geçmiş olan odaların en mahrem yeri idi.⁴⁹⁶ Sonunda Hz. Yûsuf (a.s) Züleyha'nın tuzağına düşmüştü. Züleyha açıkça Hz. Yûsuf'u (a.s) aldatmak istedi. Bu tıpkı hilebazın galip gelebilmek uğruna yapmış olduğu planlara benzer. Bu plan tamamen Hz. Yûsuf'un (a.s) ona evet demesi içindi. Züleyha ile baş başa olduğu daha önceki zamanlarda ona ufacık bir meyil göstermiş olsaydı böyle bir tuzak ile karşılaşmayacaktı ya da bu tuzağa gerek kalmayacaktı.⁴⁹⁷ Tüm bu olaylar gösteriyor ki Hz. Yûsuf (a.s) Züleyha'nın ilgisini baştan beri farkında fakat ona meyletmemiştir. Züleyha'nın ilgisine karşılık vermiş olsa böyle bir tuzak içerisinde bulunmuş olmazdı.

Kapıları kapandıktan sonra Hz. Yûsuf (a.s) bu tuzaktan kurtulmak amacı ile Züleyha'ya bazı nasihatlerde bulmuştur. Fakat Züleyha bunları duymak istememiş ve Hz. Yûsuf'un (a.s) nefsinin okşayan şu konuşma geçmektedir: "Ey Yusuf, senin ne güzel gözlerin var. Hz. Yûsuf (a.s): Yarın toprak olacak olan gözlerin ne anlamı var.

⁴⁹² Vehbe Zuhaylî, *a.g.e*, C 4, s.473.

⁴⁹³ İsmail Hakkı Bursevî, *a.g.e*, C 12, s. 687-688

⁴⁹⁴ Yûsuf 12/23.

⁴⁹⁵ Razi, *a.g.e*, C 13, s. 199.

⁴⁹⁶ İsmail Hakkı Bursevî, *a.g.e*, C 12, s. 688

⁴⁹⁷ Reşîd Rıza, *a.g.e*, C 14, s. 166

Kadın: Ey Yusuf! Yüzün elmas gibi parlıyor, bu ne güzellik der. Hz. Yûsuf (a.s): toprağın yok edeceği güzellikten ne olur der. Kadın: Ey Yûsuf! Saçların altın gibi parlıyor der. Hz. Yûsuf (a.s) onun güzelliği geçicidir, güzelliği geçici olan şey ne işe yarar”⁴⁹⁸ sözleri ile Hz. Yûsuf’u (a.s) tuzağına düşürmeye çalışan Züleyha’ya Hz. Yûsuf’un (a.s) verdiği cevabı işleyen ayet şu şekildedir: “*Günah işlemekten Allah’a (cc) sığınırım*”⁴⁹⁹ Hz. Yûsuf’un (a.s) bu tuzağına karşı vermiş olduğu cevap son derece yerinde bir cevaptır. Çünkü Allah (c.c) insanlara yeryüzünde bozgunculuk çıkarmadan barınabilmeleri için birçok nimet vermiştir. Bu nimetlerine karşı Rabbi’nin emir ve mükellefiyetlerine boyun eğerek bunları kabullenmek her müminin görevidir. Bu anlamda “*Allah’a sığınırım*” ifadesi Allah’ın (c.c)haklarının bu tür eylemlere mani olacağına işaret etmektedir.⁵⁰⁰

1.4. Ahlsız Davet Karşısında Hz. Yusuf’un (as) Tavrı (Dua)

Züleyha’nın amacına ulaşmak için denediği tüm çabalar etkisiz olmuş ve Hz. Yûsuf’dan (a.s) karşılık bulamamıştı. Rabbi’nin nimetlerine ve efendisi (Aziz’e) karşı nankörlük yapmaması gerektiğinin bilincinde olan Hz. Yûsuf (a.s) “*Ey Rabbim! Bana zindan bunların beni davet ettiği şeyden daha hayırlıdır. Eğer sen onların hilelerini benden çevirmezsen, onlara meyleder ve cahillerden olurum*”⁵⁰¹ diye dua edip Rabbi’nin zırhına sığınmıştır. Bu aşamada Zemahşeri, konuyla alakalı olarak bir soru sormaktadır: Züleyha’nın Hz. Yûsuf’u (a.s) davet ettiği hal insanların arzulayacağı bir durumken bu durumdan daha güç olan hapsi istemesinin sebebi nedir? Konu ile alakalı sorduğu soruya kendisi şöyle cevap vermektedir: Heves ve arzulara kapılıp gidilen yolun sonu dünyada ayıplanmaya ve kınanmaya ahirette de Rabbi’nin gazabına uğramaya sebep olur. Daha güç olan zindan hayatı dünyada övölmeye, ahirette ise mükâfatlandırılma ile sonuçlanacağı için kendisine en sevimli olan zindanı tercih etmiştir.⁵⁰² O, zikre şayan nefis murakabesiyle şeytanın iğvasından kurtulur. Ayetin ihtiva ettiği bir mana daha vardır ki Hz.Yûsuf’un (a.s)

⁴⁹⁸Ebu’l-Leys Semerkandî, *a.g.e*, C 3, s. 267.

⁴⁹⁹Yûsuf 12/23.

⁵⁰⁰ Razi, *a.g.e*, C 13, s. 201.

⁵⁰¹ Yûsuf 12/33

⁵⁰² Zemahşerî, *a.g.e*, C 3, s. 592; Razi, *a.g.e*, C 13, s. 226.

tuzak ve tahriklere karşı Rabbi tarafından korunduğu ve bu sebepten zindan kapılarının kendisine açıldığı söylenmektedir.⁵⁰³

Hz. Yûsuf'un (a.s): *"O kadınların hilelerini benden geri çevirmezsen"* sözünü Rabbi ona zorla söyletmiş değildir. Bu söz ile Hz. Yûsuf (a.s) Rabbi'nden sabrı ve kararı ile kalbine yerleştirmiş olduğu iffet duygusunun muhafazasını istemektedir.⁵⁰⁴ Hz. Yûsuf (a.s) Rabbine; *"Beni korumazsancahilllerden olurum"* ifadesinde geçen cahillerden kasıt bildikleri ile amel etmeyen insanlara verilen addır.⁵⁰⁵ Cümle, Hz. Yûsuf'un (a.s) Rabbi tarafından korunması adına yaptığı bir yalvarıştır. Bu yalvarış, yalnızca Peygamberlerin ve sâlih insanların Rab'lerine yapacağı yalvarış ve yardım isteme yoludur.⁵⁰⁶ Hz. Yûsuf (a.s) da bu yolla Rabbi'nden yardım istemektedir.

*"Rabbi, duasına icabet ederek onların tuzaklarını kendisinden savdı; çünkü O'dur gerçekten işiten, mutlak ilim sahibi"*⁵⁰⁷ duanın gereği olarak Rabbi Hz. Yûsuf'u (a.s) ismet ve iffet üzerine sabit kılmıştır.⁵⁰⁸ O Allah (c.c) ki; her şeyi işiten ve bilendir. Kalpten kimsenin duymayacağı şekilde edilen duayı da gizli bir şekilde kurulan tuzakların ayak seslerini de duyan yalnızca O'dur. Gizlice yapılan tuzakları, duaları ve her ikisi ardındaki planları da çok iyi bilir.⁵⁰⁹ Ayette işaret edilen manalar şöyle sıralanabilir; kalp dünyaya meyletmediği, nefsin heva ve heveslerine uyulmadığı, insanların çağırdığı kötülüklere tabii olmadığı sürece Rabbin hapisanesinde hapsolup Allah (c.c) korumasına girmiş olur.⁵¹⁰ Hz. Yûsuf (a.s) hayatı boyunca yaşadığı sıkıntıların en sonuna geldi. Her zorluktan sonra kolaylık vardır.⁵¹¹ Hz. Yûsuf (a.s) da tüm bu sıkıntılardan Rabbi'ne sığınmış netice olarak da suçsuz olduğu ispatlanmış, Mısır'da önemli bir görevde bulunmuş, onun sayesinde Mısır'da zenginlik ve bolluk dönemi başlamış oluyordu.

⁵⁰³ Mevdudi, *a.g.e*, C 2, s. 457.

⁵⁰⁴ Zemahşeri, *a.g.e*, C 3, s. 592.

⁵⁰⁵ Zemahşeri, *a.g.e*, C 3, s. 592.

⁵⁰⁶ Sâbûnî, *a.g.e*, C 3, s. 155.

⁵⁰⁷ Yûsuf 12/34.

⁵⁰⁸ İsmail Hakkı Bursevî, *a.g.e*, C 12, 760.

⁵⁰⁹ Seyyid Kutup, *a.g.e*, C 6, s. 256.

⁵¹⁰ İsmail Hakkı Bursevî, *a.g.e*, C 12, s. 762.

⁵¹¹ İnşirah 94/5-6.

2. Hz. Yûsuf'un (as) Giydiği Gömlekler ve Gömeklerin Mahiyetinin Tefsir Kaynaklarında Değerlendirilmesi

Yûsuf Suresi bizlere bir bütün şeklinde parçalara bölmeden Hz. Yûsuf'un (a.s) hayatını anlatmasıyla, gerek işlemiş olduğu konular gerekse de olayları anlatım biçimi yönünden güzelliklerle dolu bir suredir. Surede genel anlamda iffet, adalet, tevhid mücadelesi, sabır, özlem, Allah'ın (c.c) rızasını kazanmak adına Allah'ın (c.c) emrettiği bir şekilde hayat sürmek isteyen insanlar için örnektir. Sureyi incelediğimiz vakit Hz. Yûsuf'un (a.s) hayatının dönüm noktaları genel olarak gömlekleri etrafından cereyan ettiğini görmekteyiz. Bu olayları detaylı bir biçimde anlatmaya geçmeden evvel zihinlerde bulanıklık bırakmamak adına bu gömleklerin önemine kısaca değinmekte fayda görmekteyiz. Birinci gömlek ki bu gömlek Hz. Yûsuf'un (a.s) babası Hz. Yakub'dan (a.s) ayrıldığını gösteren gömlektir. Üvey kardeşler tarafından kuyuya atıldıktan sonra gömleği sahte kana bulayarak babaları Yakub'a (a.s) getirmeleri ve bundan sonra başlayan hasreti anlatır. İkinci gömleğe değinecek olursak bu da arkadan yırtılarak Hz. Yûsuf'un (a.s) suçsuz olduğuna delil olan gömlektir. Gömlek arkadan yırtıldığı için Hz. Yûsuf'un (a.s) suçsuzluğunu kanıtlamaktadır. Konumuz açısından önem arz eden bir diğer gömlek ise yeniden kavuşma gömleği, Hz. Yakub'un gözlerini açan gömlektir. Genel anlamda gömlekler surede olayların anlatıldığı bölümlerin giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinde yer almaktadır. Devam eden bölümlerde bu gömlekler ve etrafında yaşanan olaylara değineceğiz.

2.1. Kurdun Parçaladığı Meşakkat ve Sıkıntı Gömleği

Hz. Yûsuf'un(a.s) çektiği meşakkat ve yaşadığı sıkıntılar, görmüş olduğu rüya ve bu rüyayı babası Hz. Yakub'a (a.s) anlatması ile başlamıştır. Rüyayı gördüğünde kaç yaşında olduğu kesin olarak bilinmemekle beraber, yaşı ile alakalı üç görüş mevcuttur. Rüyayı gördüğünde kesin olmamakla beraber bu hususta 7, 12, 17 yaşlarında⁵¹² olduğu söylenmektedir. Rüya şerefli bir hal, üstün bir makamdır.⁵¹³ Hayalin ufkundan süzülen suretin hiss-i müştereke gelmesidir.⁵¹⁴ İsmail Hakkı, rüyanın üç çeşit olduğunu aktarmaktadır. 1- İnsan zihninin meşgul olduğu şeyleri

⁵¹² İbn'ül Cevzi, *a.g.e*, C 3, s. 173.

⁵¹³ Kurtubi, *a.g.e*, C 9, s. 187.

⁵¹⁴ Beyzavi, *a.g.e*, C 2, s. 393.

görmesi. 2- Şeytanın insana oyun oynayarak üzüleceği ve korkacağı şekilde görünen rüyalar (vesveseler). 3- Allah'ın (c.c) rüya meleği tarafından Levh-i Mahfuzdan bilgi getirdiği, müjdeleyici rüyalar (sadık rüyalar).⁵¹⁵ Ruhun bedenden ayrılıp melekût âlemi ile iletişime geçmesiyle görülen rüyalara sadık rüyalar denmektedir. Sadık rüyalar ruhun iletişime geçtiği âlemde hâsıl olan manalara uygun şeyleri tasavvur edip şekillendirir. Daha sonra insan bunu hayaline uygun bir şekilde hikâye ederek hiss-i müşterek gönderir. Hiss-i müşterek de olayı görüntü olarak müşahade eder.⁵¹⁶

Hz. Yûsuf'un (a.s) gördüğü rüyayı anlatan ayet şu şekildedir: “*Babacığım ben rüyamda on bir yıldız, güneş ve ayın bana secde ettiklerini/ saygıyla yere kapandıklarını gördüm. Babası yavrucuğum! Rüyanı kardeşlerine anlatma. Sonra sana tuzak kurarlar. Doğrusu şeytan apaçık bir düşmandır.*”⁵¹⁷ Hz. Yûsuf'un (a.s) gördüğü bu rüyanın delaleti ile ilgili babası Hz. Yakup (as) şöyle bir kanıya varmıştır: Allah (c.c), Hz. Yûsuf'a (a.s) hüküm ve hikmet vererek etkin bir yönetici olacağını, peygamber olacağını, ataları gibi Hz. Yûsuf'a (a.s) da iki cihan şerefini bahşedileceğini anlamıştır. Üvey kardeşlerinin, bu durumda onu kıskanıp başına kötü bir iş getireceklerinden endişe etmiştir.⁵¹⁸ Hz. Yûsuf'un (a.s) gördüğü rüyada on bir yıldız, güneş ve ay vardı. On bir yıldızın kardeşleri, Güneşin annesi, Ayın da babası olduğu yönünde görüş mevcuttur, fakat Süddî, Güneşin annesi ya da teyzesi olduğuna dair bilgi vermektedir. Çünkü annesi ölmüştü.⁵¹⁹ Babası Hz. Yûsuf'a (a.s) rüyayı kardeşlerine anlatmaması için tembihte bulunuyor. Bu rüyanın Hz. Yûsuf'u (a.s) ayrıcalıklı kılacağını hissettiğinden üvey kardeşleri tarafından kendisine zarar vermelerinden endişe etmiştir. “*Doğrusu şeytan apaçık bir düşmandır.*” Ayetin sonunda şeytanın insanlara düşman olduğunu bu sebepten üvey kardeşlerinin Hz. Yûsuf'a (a.s) tuzak kuracaklarını düşünmektedir. Şeytan musallat olduğu kişileri tuzak, hile ve kötülöklere sevk etmiştir. Aynı şekilde şeytanın üvey kardeşlerine de musallat olup Hz. Yûsuf'a (a.s) bir zarar getirmesinden korkmuştur.⁵²⁰ Hz. Yakup'un (a.s) korktuğu gibi oldu ve üvey kardeşler şeytana uyup Hz. Yûsuf'a (a.s) tuzak

⁵¹⁵ İsmail Hakkı Bursevî, *a.g.e*, C 12, s. 198-199.

⁵¹⁶ Beyzavi, *a.g.e*, C 2, s. 393.

⁵¹⁷ Yûsuf 12/4-5.

⁵¹⁸ Zemahşeri, *a.g.e*, C 3, s. 528.

⁵¹⁹ İmam Ebu'l- Ferec Cemalüddin Abdurrahman Ali İbn. Muhammed Cevzi, *Zadü'l-Mesir Fi İlmi't-Tefsir, Tefsir ilminde Yolculuk Azığı*, Trc. Abdülvehhab Öztürk, Kahraman Yayınları, C3, İstanbul 2009, s. 173.

⁵²⁰ Zemahşeri, *a.g.e*, C 3, s. 530. Beyzavi, *a.g.e*, C 2, s. 393.

kurarak O’ndan kurtulmak için planlar yapmışlardı. Hz. Yûsuf’un (a.s) ilk gömleğini ilerleyen bölümde Hz. Yûsuf’un kanlı gömleği başlığında işleyeceğiz.

2.1.1. Üvey Kardeşlerin Hased/Kıskançlık Duygusu

Hased/kıskançlık öyle bir durumdur ki kendi emeği ve gayreti ile belli kazanımlar elde edip güzel erdeme sahip bir kişilik kazanmak yerine; bu kazanımları elde etmiş şahısları çelmeleyerek saf dışı bırakmayı tercih eden bir duygudur. Neseфи haset duygusu da şöyle tarif eder; *“على الخير عند الغير الحسد وهو الاسف”* “başkasının elindeki nimete/hayra hayıflanmaktır.”⁵²¹ Zira çalışıp kendi kazancını hakkıyla elde etmek kişiye zor gelmektedir. Fakat ikinci durum yani insanların emeklerini baltalayıp saf dışı bırakmak daha kolay bir eylem olduğu için insanlar genellikle bu yolu tercih ederler.⁵²² Hz. Yûsuf’un (a.s) üvey kardeşlerinin de hasetlerine nasıl yenik düştüklerini şu ayette görmekteyiz: *“Yûsuf ile (ana-baba bir) kardeşi (bünyamin), babamıza kesinlikle bizden daha sevimli geliyor. Oysa biz güçlü bir topluluğuz! Doğrusu babamız apaçık bir yanılğı içindedir.”*⁵²³ Babalarının Hz. Yûsuf (a.s) ve Bünyamin’e olan sevgisini hazmedemiyorlar ve iki kardeşi diğer kardeşlerden ayırdıklarını *“Yûsuf ile kardeşi babamıza bizden daha sevimlidir. Oysa biz güçlü bir topluluğuz”* görmekteyiz. Ayetin içinde geçmekte olan *عُصْبَةٌ* tabirihazımsızlığın nedeninin mutaasıp bir asabiyet olduğuna işaret etmektedir. Çünkü *عُصْبَةٌ* kelimesi ile *تُعَصِّبُ* (taasub) ve *عَصِيَّةٌ* (asabiyet) aynı kökten türetilmiştir.⁵²⁴ Rivayete göre Hz. Yakup (as), oğlu Yûsuf’taki (a.s) asalet alameti tavırlar ve görmüş olduğu rüya sebebi ile O’na daha çok muhabbet besliyordu. Bu durum üvey kardeşlerinin Hz. Yûsuf’a (a.s) olan hasetlerini daha da perçinleştiriyordu.

Razi, Hz. Yakub’un (a.s) iki küçük oğluna olan muhabbetini kıskanan çocuklarının kıskançlık sebeplerini şöyle açıklamaktadır: 1- Üvey kardeşlerin yaşça Hz. Yûsuf ve Bünyamin’den daha büyük olmaları. 2- Büyük kardeşler babalarının

⁵²¹ Ebü’l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Neseفی, *Medârikü’t-Tenzil ve Hakâiku’t-Te’vil*, Darul Nefais, 3. Baskı, Beyrut/Lübnan 1435/2014, C 1, s. 117.

⁵²² Abdullah Yıldız, *Yusuf’un Üç Gömleği*, Pınar Yayınları, İstanbul 2017, s. 34.

⁵²³ Yûsuf12/8.

⁵²⁴ Ahmet Gündüz, “Yusuf Suresi Bağlamında Üç Gömlekli Hayat Sürecinden Bazı Ayrıntılar”, *HÜİF Dergisi*, Yıl: 21 Sayı: 35, Ocak-Haziran 2016, s. 96.

işlerini daha çok görmeleri. 3- Ayrıca büyük oldukları için tüm sıkıntıları göğüslediklerini, babalarının takdirini kazanmak için güzel ve faydalı işler yaptıklarını söylediklerinden bu kıskançlık duygusu kalplerinde yer edinmiştir.⁵²⁵ Buna rağmen babalarının diğer iki küçük çocuğuna olan bağlılıkları üvey kardeşleri kötülüğe sevk ediyordu. Tüm bu sebepler karşısında Hz.Yakub'un (a.s) iki küçük oğlunu gözetip onlara karşı muhabbet beslemesinin muhtemel sebepleri şöyle sıralanabilir: 1- Hz. Yûsuf (a.s) ve Bünyamin'in çocuk yaşta annelerini kaybetmiş olmaları ve dolayısıyla ilaveten himayeye muhtaç olmaları. 2- Hz. Yakub'un (a.s) diğer çocuklarından bulamadığı doğruluk ve erdemi iki küçük çocuğundan bulmuş olması. 3-Üvey kardeşlerinden yaşça küçük olmalarına rağmen babalarının kıymetli ve muhtelif olan hizmetlerini yerine getirmiş olmaları. Sonuç olarak bu mesele içtihadî bir meseledir ve nefsin meylinin, fitratin zorlamalarının karışmış olduğu bir durumdur.⁵²⁶

Ayetin devamında, “*Babamız apaçık bir yanılğı içindedir*” sözü üvey kardeşlerin yanlışta olduklarının fakat bu yanlışın farkında olmadıklarını göstermektedir. Babalarının iki küçük çocuğuna karşı duymuş olduğu sevgiyi kıskanıp Hz. Yûsuf'a (a.s) kurdukları tuzak yanlış değil miydi? Asıl dalalette bulunan kendileri olduğunun farkında değillerdi.

2.1.2. Üvey Kardeşlerin Babalarına Sahte İyilik Gösterisi

Üvey kardeşlerin kıskançlık dürtüsü onları Hz. Yûsuf'dan (a.s) kurtulmak için yollar aramaya sürüklemiştir. Bu amaç uğruna hazırladıkları tuzağı daha önce ikinci bölümde ele almıştık. Bu bölümde Hz. Yûsuf'un (a.s) babası Hz. Yakub'dan (a.s) ilk ve uzun ayrılığına, bu ayrılığa sebep olan çocuklarının kendisini nasıl ikna ettiklerine değineceğiz. Üvey çocukların babalarının yanına gitmeden evvel Hz. Yûsuf'a (a.s) gelerek “Bizimle oynamak ve avlanmak istemez misin?” dediklerini, o evet deyince “O vakit babamızın yanında bizimle sahraya gelmek istediğini söyle”⁵²⁷ diyerek önce kardeşlerini ikna ettikleri yönünde görüşleri mevcuttur. Kur'an'ın bu konuda aktardıkları Kitab-ı Mukaddes'den tamamen farklıdır. Bu kitaplarda belirtilen görüşe göre üvey kardeşler Hz. Yûsuf'un (a.s) kendileriyle birlikte

⁵²⁵Razi, *a.g.e*, C 12, s. 169; Beyzavi, *a.g.e*, C 2, s. 394; Zemahşeri, *a.g.e*, C 3, s. 536.

⁵²⁶ Razi, *a.g.e*, C 12, s. 170.

⁵²⁷ İbn'ül Cevzi, *a.g.e*, C 3, s. 181.

gelmeleri için babalarına ricada bulunmamış. Aksine babaları Hz. Yakub (a.s) üvey çocuklardan Hz. Yûsuf'u (a.s) da kendileriyle beraber çöle gelmesi için ricada bulunmuştur. Bu hadisenin gerçekçi versiyonu hangisidir diye sorulacak olursa hiç şüphesiz Kur'an'da anlatılan hadisedir deriz. Çünkü Hz. Yakub (a.s) hiçbir sebeple oğlunu üvey kardeşlerine teslim etmek istemezdi.⁵²⁸ Üvey kardeşler babalarını ikna etmek adına Hz. Yûsuf'u (a.s) sevdiklerini onun iyiliği için çabaladıklarını söyleyerek babalarını ikna etme yoluna gittiler. Daha önce şeytanın Hz. Âdem (a.s) ve Hz. Havva'ya kurduğu tuzak ortadadır. “Öyleyse beni azdırmalarına karşılık ben de onları (azdırmak) için senin dosdoğru yolunun üzerine çökeceğim.”⁵²⁹ Şeytanın Hz. Âdem ve Hz. Havva'ya kurduğu tuzak şimdi de Hz. Yakub'un (a.s) oğullarının (üvey kardeşler) şeytana uyması ile yeniden ortaya çıkmaktadır. Şeytan da Hz. Âdem ve Hz. Havva'yı kandırmak için onlara dost görünümlü bir tavır sergileyip⁵³⁰ Allah'ın (c.c) emrine karşı gelmelerine sebep olmuştu. Hz. Yakub'un (a.s) oğulları da şeytanlaşmış bir biçimde babalarına iyi görünerek Hz. Yûsuf'u (a.s) kendileri ile göndermesi için ikna etmeye çalıştılar ve babalarına şöyle dediler: “Sevgili babamız! Niçin bize güvenip Yusuf'u emanet etmiyorsun hâlbuki biz elbette onun iyiliğini istiyoruz.” “Onu yarın bizimle gönder bolbol yiyip içsin, gezip oynasın. Sen hiç merak etme Ona mutlaka göz kulak oluruz.”⁵³¹ Ayetin İzahı şu şekildedir: Hz. Yakub'un (a.s) kendilerine güvenmediğini gören çocuklar şeytanın Hz. Âdem ve Hz. Havva'ya yaklaştığı biçimde çocuklar da babalarına yaklaştılar. “Doğrusu ben size öğüt veriyorum” diyerek Hz. Âdem ve Havva'nın güvenini kazanan şeytanın yaptığı gibi çocuklar da babalarına “Hâlbuki biz Onun iyiliğini istiyoruz” yani ona şefkat gösteriyor, hayrını istiyor ve onu severken senin bizden endişelenme sebebin nedir? Bizden Yûsuf'a (a.s) sevgi ve şefkatimiz dışında bir durum sadır olmamıştır. Tüm bunlar babalarının Hz. Yûsuf'u (a.s) kendilerinden koruma çabasından vazgeçirmek içindir.⁵³²

Devamında Hz. Yakub (as) şöyle dedi: “Onu alıp götürmeniz beni gerçekten üzer; çünkü siz onu unutup kendinizle meşgul olduğunuz bir sırada kurdun biri onu

⁵²⁸ Taberi, a.g.e, C 2, s. 443.

⁵²⁹ A'râf/16.

⁵³⁰ A'râf/21

⁵³¹ Yûsuf 12/11-12.

⁵³² Zemahşeri, a.g.e, C 3, s. 540. ; Razi, a.g.e, C 13, s. 173.

kapıverir diye korkuyorum.”⁵³³ Hz. Yûsuf’u (a.s) göndermek istememesinin iki sebebi vardı. 1- Ondan uzaklaşıp ayrı kalması onu çok üzer ve bu ayrılığa dayanamazdı, 2- hayvanları otlatma esnasında ya da oyun oynarken onunla az ilgileneceklerini ve bu yüzden onu kurdun yemesinden endişe duymuştur.⁵³⁴ O civarda çok fazla kurt vardı.⁵³⁵ Ayette özellikle kurdun zikredilmesi ile alakalı üç görüş mevcuttur: 1- Hz. Yakub (a.s) rüyasında bir kurdun Hz. Yûsuf’a (a.s) saldırdığını görmüş,⁵³⁶ 2- Gittikleri yerde birçok kurdun olduğu görüşü var ki bunu da Mukatil nakletmektedir. 3- Maverdi’nin nakline göre de Hz. Yûsuf (a.s) adına korkmuş, buna sebep olarak kurda kinaye yaparak söylemiştir.⁵³⁷

“*Siz farkında olmadan onu kurt kapar*” söz üvey kardeşlerin kafalarında bir şimşek çaktırmıştı. Yüreklerindeki o derin kıskançlık duygusu onları öylesine sarmıştı ki kardeşlerini kuyuya attıktan sonra babalarına gerekçe olarak ne sunacaklarını düşünmemişlerdi. Babalarının bu sözü onların gerekçelerine kılıf olacaktı.⁵³⁸ “*Kurt kapar*” sözü ile Hz. Yakub’un (a.s) çocuklarının işleyecekleri suça kılıf uydurmaları maksadıyla çocuklarına koz verdiği şeklinde yorum yapılmaktadır. Fakat fetanet sıfatı ile bildiğimiz peygamberin böyle bir koz vermesi mantığa sığmaz.⁵³⁹ Daha önce de belirttiğimiz üzere kurdun söylenmesinde üç sebep vardı. Ama bunların en önemlisi Hz. Yakub’un (a.s) rüyasında kurdun Hz. Yûsuf’u (a.s) yemesiydi.

Dediler ki: “*Biz güçlü bir topluluk iken kurt onu yerse, o takdirde biz kesinlikle hüsrana uğramışız demektir*”⁵⁴⁰ ayetin son cümlesi dikkat çekicidir. “hüsrana uğramak” cümlesinin mana olarak ne ifade ettiği önem arz etmektedir. Cümlelerin geldiği manaları Razi şöyle açıklamaktadır: 1- Ayette geçmekte olan “hâsîrun” kelimesi “zayıflık ve acziyetten helak olma” anlamındadır. 2- Beddua anlamında da kullanılmış olduğu manası çıkar ki bu da şöyledir; üvey kardeşleri orada bulunurken Hz. Yûsuf’u (a.s) kurt yiyecekse “Allah bizi hüsrana uğratsın”

⁵³³ Yûsuf 12/13.

⁵³⁴ Zemahşeri, *a.g.e*, C 3, s. 542. ; Razi, *a.g.e*, C 3, s. 175.

⁵³⁵ Beyzavi, *a.g.e*, C 2, s. 396.

⁵³⁶ Zemahşeri, *a.g.e*, C 3, s. 542.

⁵³⁷ İbn’ül Cevzi, *a.g.e*, C 3, s. 180

⁵³⁸ Seyyid Kutup, *a.g.e*, C 6, s. 238. ; Sabunî, *a.g.e*, C 3, s. 145

⁵³⁹ Ahmed Gündüz, *a.g.e*, s. 97.

⁵⁴⁰ Yûsuf 12/14.

manasında kullanılmış. 3- Biz kardeşimizi koruyamazsak onunla beraber sürümüzü de koruyamayız, sürümüz de helak olur. 4- Üvey kardeşler bugüne kadar babalarının tüm işlerini layıkı ile yaptıklarını bunun için babalarının övgüsüne mahzar olduklarını bildirmektedirler. Eğer bir kusur işlersek yaptığımız tüm emekler boşa gider ve hizmetimiz ziyan olur anlamlarında kullanıldığı tahmin edilmektedir.⁵⁴¹ Hz. Yakub'un (a.s) sunmuş olduğu iki mazeretten birine cevap vermişler fakat ikincisine Yûsuf'tan (a.s) ayrılmasının onu çok üzeceği ve ondan ayrılmak istemeyişine) karşı sağır ve dilsiz kesilmişlerdi. Çünkü bu durum onları öfkelenmişti.⁵⁴² Babalarının Yûsuf'a (a.s) olan sevgisini hazmedemiyorlardı. Ayrıca Hz. Yûsuf'un (a.s) kuyuya atılmasına sebep olan da bu öfke değil miydi? Bu sebepten ikinci mazerete karşı sükûnetlerini korumuşlardır.

2.1.3. Hz. Yusuf'un (as) Kanlı Gömleği

Üvey kardeşler babaları Hz. Yakub'u (as) ikna etmişlerdi. Babasının yanında ayrılırken Hz. Yûsuf'a (as) saygılı olup iyi davrandılar. Fakat Üvey kardeşlerin düşmanlığı çöle varınca ortaya çıktı. Sûyuti'den rivayet edildiğine göre çölde üvey kardeşlerinin şiddetine maruz kalmıştır. Biri vurunca diğerinden yardım istemiş fakat yardım istediği kardeşinden de şiddet görmüştür. Dahhak İbn Abbas'tan şu şekilde bir rivayet aktarmaktadır: Üvey kardeşlerinden Rubil Onu yakalayıp yere vurdu, sonra göğsüne çöktü, onu öldürmek istedi. Yûsuf ona: Yapma kardeşim beni öldürme dedi. Hz. Yûsuf (a.s) öldüresiye dövüldükten sonra kardeşlerinin merhamet yoksunu olduğunu anlayıp şöyle seslenmektedir: “Babacığım! Ey Yakub! Cariyelerin çocuklarının oğluna ne yaptığını bir bilsen”⁵⁴³ diyerek bağırmaya başlamıştır. Buna rağmen kardeşleri Onu kuyuya atmışlardı.

Üvey kardeşler onu kuyuya atmak için yeltendiklerinde Hz. Yûsuf (a.s) onların kıyafetlerine tutunmaya çalıştı, kardeşleri Onun ellerini çektiler bu sefer de can havliyle kuyu duvarına tutundu. Onun kuyuya tutunduğunu görüp kuyudan çıkararak ellerini bağladılar. Delil olsun diye gömleğini sırtından çıkardılar ve tekrar

⁵⁴¹ Razi, a.g.e, C 13, s. 175-176

⁵⁴² Zemahşeri, a.g.e, C 3, s. 544.

⁵⁴³ Celâleddîn Ebu'l-Fadl Abdurrahman b. Muhammed b. Ebî Bekîr es-Suyûtî, *Hadsilerle Kur'an Tefsiri ed-Dürrü'l-Mensûr Fi't-Tefsîr Bi'l-Me'sûr*, trc. Zekeriya Yıldız, Ocak Yayınları, İstanbul 2012, C 8, s. 191. ; Zemahşeri, a.g.e, C 3, s. 546. ; İbn'ül Cevzi, a.g.e, C 3, s. 181. ; Razi, a.g.e, C 7, s. 178.

Onu kuyuya ip ile sarkıtarak bıraktılar.⁵⁴⁴ Kuyunun yarısına geldiklerinde ise ölmesi için ipi bıraktılar. Su dolu kuyunun içerisinde bir kayanın üzerine oturdu. Yukarıdan kardeşlerinin sesini işitince merhamete geldiklerini düşündü, fakat Onu öldürmek için taşla ezmeye kalkıştılar. Üvey kardeşlerinden biri olan Yahuda'nın diğerlerine mani olmaya çalıştığını ve kuyudaki Hz. Yûsuf'a (a.s) yiyecek götürdüğü debilinmektedir.⁵⁴⁵

Üvey kardeşler Hz. Yûsuf'un (a.s) gömleğine kestikleri bir hayvanın⁵⁴⁶ kanını gömleğin üzerine bulaştırdılar.⁵⁴⁷ “Akşamüstü ağlaya ağlaya babalarına geldiler”⁵⁴⁸, “Ey babamız! Yarışmaya gitmiş, eşyalarımızı Yûsuf'un yanına bırakmıştık. (geldik baktık ki) kurt onu yemiştir! Şimdi biz ne kadar doğru söylesek de sen bize inanmazsın”⁵⁴⁹ dediler. Yalandan ağlayarak babalarının yanına geldiler⁵⁵⁰ ve ayetin ifadesiyle وَجَّأُوا عَلَى قَمِيصِهِ بِدَمِ كَذِبٍ gömleği üzerindeki sahte kan sürmüşleri.⁵⁵¹ Olayı daha gerçekçi kılıp babalarının onlara inanması için ağlayarak geldikleri söylenir.⁵⁵² Ağlama sesini duyan Hz. Yakub (a.s) sürünün başına bir iş geldiğini zannetti. Sürüye bir şey olmadığını anladıktan sonra Hz. Yûsuf'u (a.s) sordu. Onlar da yarış⁵⁵³ esnasında onu kurdun parçaladığını söylediler. Hz. Yakub (a.s) hıçkırarak ağladı ve gömleğin nerede olduğunu sordu. Gömleği alıp yüzüne sürdüğü ve yüzü gömlekteki kana boyanıncaya kadar ağladığı aktarılmaktadır.⁵⁵⁴ Kanlı gömleği gördükten sonra “Belli ki nefisleriniz sizi aldatıp böyle kötü işlere sürüklemiş. Artık bana düşen güzel bir şekilde sabretmektir. Ne diyeyim sizin bu anlattıklarınız karşısında yardımına sığınacağım tek mercii Allah'tır.”⁵⁵⁵ Fetanet sıfatının neticesi olacak ki Hz. Yakub'un (a.s) gömleğe bakarak şöyle söylediği rivayet edilir: “Bu kurt ne kadar yumuşak

⁵⁴⁴ Zemahşeri, *a.g.e*, C 3, s. 546.

⁵⁴⁵ Razi, *a.g.e*, C 13, s. 178.

⁵⁴⁶ Tefsirciler gömleğe sürülen bu kanın koyun ya da keçinin kanı olduğu görüşündeler. Aceleci bir şekilde gömleğe kanı sürdüler fakat Allah'ın (c.c) izni ile gömleği parçalamayı unutmışlardı.

⁵⁴⁷ Komisyon, *Kur'an Yolu Tefsiri*, C 3, s. 220.

⁵⁴⁸ Yûsuf 12/16.

⁵⁴⁹ Yûsuf 12/17.

⁵⁵⁰ Beyzavi, *a.g.e*, C 2, s. 398.

⁵⁵¹ Yûsuf 12/18.

⁵⁵² İbn'ul Cevzi, *a.g.e*, C 3, s. 183.

⁵⁵³ Zemahşeri, Olayda geçen yarışın koşu, ok atma anlamında kullanıldığını, Tefsirlerde ise atışma/üstünlük yarışmasında bulunmak şeklinde varit olduğunu bildirmektedir.

⁵⁵⁴ Celâleddîn Suyutî, *a.g.e*, C 7, s. 192.

⁵⁵⁵ Yûsuf 12/18.

huyly imiş; gömlek paralanmasın diye önce gömleğini sırtından çıkarmış”⁵⁵⁶ dedi. “Bana düşen güzel bir sabırdır” جَمِيلٌ فَصَبْرٌ ifadesi haber değerindedir. Sıfat ile nitelendiğinden mübteda olabileceği de söylenir. Hz. Yakub (a.s) “benim işim güzel bir sabırdır” veya “ güzel bir sabır en doğru olandır”⁵⁵⁷ demiştir. Hz. Yakub (a.s) güzel, uzun, bitmek tükenmek bilmeyen bir sabrın gerekli olduğunu dile getirerek beklemektedir.

2.2. Züleyha’nın Yırttığı Gömlek

 kinci gömleğe gelecek olursak bu Züleyha’nın arka yırttığı g mleğidir ki bu gömlek; Hz. Yûsuf’un (a.s) gençlik yıllarında giyindiği maddi ve manevi tüm güzelliklerin cem olduğu gömlektir. Bu gömlek aynı zamanda Aziz’in hanımının ahlaksız teklifine karşı verilen mücadele ve bu mücadeleden anlının akıyla çıkışı temsil etmekteydi.⁵⁵⁸ Bu gömlek de ilk gömlek gibi yaşanan olayların i yüzünü anlamak, haklıyı haksızdan ayırmak, kimin yalan ifadede bulunup kimin doğru söylediğine delil olan bir gömlektir.  lk gömlek parçalanmadığı ve üzerinde yalnızca kan lekesi olduğu için üvey çocukların yalanını ortaya çıkarırken ikinci gömlek Züleyha’nın Hz. Yûsuf’un (a.s)  zerine attığı iftirayı ortadan kaldıran gömlektir. Çünkü bu gömlek arkadan yırtılmıştı.

Kur’an’ı Kerim’de Mısır’ın önde gelen şahsiyetlerinden biri olan Aziz’in hanımının yapmış olduğu bu çirkin eylemi çok nezih bir üslupla anlatılmıştır. Ayetleri incelediğimizde Züleyha isminin ayetlerde geçmediğini görmekteyiz. Bir toplumda yanlış bir hal üzerinde bulunan şahısların kişiliklerine zara vermeden onları uyarmak gerektiğini bilmekteyiz. Bunun için uygulanacak en iyi yöntem direk şahısları hedef alıp isimleri ile hitap etmek yerine, topluluğa seslenmek insanları incitmeden uyarmak, amacın doğru bir biçimde hâsıl olmasını sağlayacaktır. Topluluk yerine şahısları hedef alan bir hitap, uyarmaktan çok yermek ve hatayı yüze vurmaktan başka bir eylem olmaz. Yûsuf Suresi’nde Züleyha’nın isminin anılmadığını görmekteyiz. Bu, Kur’an’ın insanlara verdiği değer, şahıslara değil topluluğa yöneldiğini ve işlenen olaya vurgu yapıldığını gösterir. Bu noktada

⁵⁵⁶ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr-i Kebîr*,  şaret Yayınları, Trc. M. Beşir Ersoy,  stanbul 2006,C 2, s. 276.

⁵⁵⁷ Zemahşeri, *a.g.e*, C 2, s. 546.

⁵⁵⁸ Abdullah Yıldız, *a.g.e*, s. 47.

Kur'an'ın tamamında olduğu gibi Yûsuf Suresi de nezih bir üsluba sahiptir. Bu güzel üslup ayetlerin devamında da karşımıza çıkmaktadır. Gelecek bölümlerde Yûsuf Suresi'ndeki bu nezih anlatımlara da değineceğiz.

2.2.1. Hz. Yûsuf'un (a.s) Züleyha ile İmtihanı

Hz. Yûsuf'un (a.s) imtihanlardan geçmesi ona olgunluk kazandırması hasebiyle önem arz etmektedir. Fakat yaşı büyüdükçe karşılaşmış olduğu imtihanlar da ağırlaşmaya, zorlaşmaya başlıyordu. Bu imtihanlardan biri de Aziz'in hanımıydı. Talmuda'a göre ismi Zelicha (Zeliha)ydı. Günümüz Müslümanların geleneklerinde de aynı isimle tanınmaktadır. Günümüz rivayetlerine göre Hz. Yûsuf'un (a.s) bu kadınla daha sonra evlendiğine dair kanaat mevcuttur. Hz. Yûsuf (a.s) Züleyha ile evlenmiş ve bakire bulmuştur. Züleyha'nın Allah Teâlâ'nın bir lütfü olarak gençlik dönemine yeniden dönmüş ve bu evlilikten iki çocuğu olduğu söylenmektedir.⁵⁵⁹ Fakat bu husus Kur'an'da geçmez ayrıca güvenilirliği tartışmalı olan İsraili kaynaklarda da buna dair bilgi verilmediği Mevdudi tarafından bizlere bildirilmektedir. Çünkü karakter konusunda iyi bir izlenim vermeyen bir kadın ile bir peygamberin izdivaç kurması onun izzetini zedeler. Ayrıca Kur'an'ın da bu konudaki sözü⁵⁶⁰ bu hükmü teyit etmektedir.⁵⁶¹ Bazı tefsir kitapları aksini iddia ederek Züleyha'nın iman ettiğini⁵⁶²ve Hz. Yûsuf (as) ile evlendiğini nakleder.⁵⁶³

Hz. Yûsuf'un (a.s) nefsinden murat almak isteyen hanımın planını Kur'an'ı kerimde geçtiği şekliyle okuyacak olursak:“*Evinde bulunan kadın onun nefsinden murat almak istedi. Kapıyı iyice kapattı ve haydi gel! Dedi. O da hâşâ, Allah'a sığınırım! Zira senin kocan benim velinimetimdir, bana iyilik edip evini açtı. Gerçek şu ki zalimler iflah olmaz*”⁵⁶⁴ ayette Züleyha'nın davetini Hz. Yûsuf (as) şu üç cümle ile reddedilmiştir. “*Allah'a sığınırım,*” “*O benim efendimdir, bahsi geçen kişi Aziz'dir.*”*Bana güzel bir mevki vermiştir*” beni kuyudayken yanına alıp bakmıştır.

⁵⁵⁹Hamdi Yazır, *a.g.e*, C 6, s. 2879.

⁵⁶⁰Nûr24/26.

⁵⁶¹ Mevdudi, *a.g.e*, C 2, s. 449.

⁵⁶² Bursevi, *a.g.e*, C 13, s. 41.

⁵⁶³ Bu evlilikten doğan çocuklarının Efrâyîm, Mişâ, Rahme... adında çocuklarının olduğunu Rahme'nin Hz. Eyyüb'ün (as) hanımı olduğu Efrâyîm'in Nun adında Nun'un da Yûşa adında bir oğlunun olduğunu bunun da Musa'nın (as) genci olduğu söylenir. Detaylı bilgi için bkz. İsmail Hakkı Bursevî, *a.g.e*, C 13, s. 263, Elmalılı Hamdi Yazır, *a.g.e*, C 5, s. 66.

⁵⁶⁴Yûsuf12/23.

Bu iyiliklere karşı ihanet edemem. Aziz'in kalbini bana yönelterek benim iyi bir konuma gelmemi sağladı. Dolayısıyla ben Rabbime asi olmam.” “*Hakikat şudur ki zalimler asla iflah olmaz*” iyiliğe kötülük ile karşılık verenler ise zalim kişilerdir. Bu zalimlik ise zina suçunu işleyenlerdir.⁵⁶⁵ Üç cümlemin aralarındaki irtibatın güzelliği bilhassa ayetin yerindeliği dikkat çekici niteliktedir. Çünkü Allah (c.c) kullarına bolca rızık ve lütufta bulunmuştur. O'nun emir ve yasaklarını kabul edip boyun eğmek önemli bir husustur. Bu sebeple “*Allah'a sığınırım*” ifadesi kullanılmıştır.⁵⁶⁶

Ayetteki “هَيْتَ لَكَ” isim fiildir. Heyte, hîte gibi heytü şeklinde de okunmuştur.

Rivayete göre bu, Havran Araplarının dil özelliğindendir. Bu kelimenin seçilmesinin sebebi Kur'an'a en uygun en nezih ve en kısa şekilde maksadı ifade etmesidir. Kur'an'a zıt ve ters olan rivayetleri aktaranlar bunu düşünmelidirler.”⁵⁶⁷ Hangi lisanda olduğunun önemi yoktu artık. Züleyha Yûsuf'a (a.s) haydi gel! demişti. Aziz'in ve sarayın hanımı olarak bilinen Züleyha, zincirli kapılar ardında kölesi olan Hz. Yûsuf (a.s) ile beraberdi, nefsinden murat almak için tüm her şey hazırdı. Ortada bir kargaşa hâkimdi. Hz. Yûsuf (a.s) köleydi, Züleyha ise sarayın hanımıydı. Fakat nefsi kötülüğe davet eden Züleyha'nın bu teklifini Hz. Yûsuf (a.s) reddetmişti. Böylece Züleyha artık hanım değil köle konumundaydı. Nefsin kölesi olan Züleyha'ya Hz. Yûsuf'un (a.s) “*Allah'a sığınırım!*” cevabı “*gecikmiş kuyu, erken bir zindan*”⁵⁶⁸ odası olmuştu. “İffet sahibi peygamber Hz. Yûsuf'un (a.s), Züleyha'nın evinde yaşayıp devamlı olarak onun güzelliğini müşahade ettiği halde ona meyletmemesi ve Hz. Yûsuf'un (a.s) Züleyha'nın mülkü altında olmasına rağmen onun isteğini reddetmesi iffet ve nezahetinin en yüksek mertebesinde olduğunu gösterir.”⁵⁶⁹ Çünkü her türlü imkân elinde bulunmasına rağmen Hz. Yûsuf (a.s) nefesine hâkim olup kötülüğe engel olmuştur. O Rabbi'nin sonsuz nimetlerine karşı nankörlük etmeyip kötülükten yine Allah'a (c.c) yöneldiğini, nimete karşı şükrünü asi olarak yapmayacağını “*Zira kocan benim velinimetimdir, bana iyilik edip evini açtı*” sözü ile de hak ve hukuka riayet ettiğini anlatmaktadır. Hz. Yûsuf'un (a.s) bu konudaki hassasiyetini, nankörlüğe karşı duruşunu “*Gerçek şu ki zalimler iflah*

⁵⁶⁵ Beyzavi, a.g.e, C 2, s. 403.

⁵⁶⁶ Razi, a.g.e, C 13, s. 201.

⁵⁶⁷ Muhammed Reşîd Rızâ, a.g.e, C 14, s. 167.

⁵⁶⁸ Nazan Bekiroğlu, *Yusuf İle Züleyha*, Timaş Yay. İstanbul 2011, s. 104.

⁵⁶⁹ İsmail Hakkı Bursevî, a.g.e, C 12, s. 682.

olmaz” sözü ile geçici dünyayı ebedi kalacağı dünyaya değiştirmenin sadece ahrette çetin bir azaba dâçar olacağının bilincindeydi. Bu bilinçte bir genç olarak Allah’tan (c.c) uzaklaştıracak dünyalık zevk ve lezzetlerden sakınmıştır.⁵⁷⁰

2.2.2. Kadınların Hileleri

Onur kırıcı nitelikteki bu olayın daha fazla duyulmasını istemeyen Aziz, olayı bilen herkesin sükûnete bürünmesini istemiştir. Olayı ayet şöyle açıklamaktadır: “*Ey Yûsuf, sen bundan vazgeç, (ey Züleyha) sen de günahın için istiğfar et. Şüphesiz sen günahkârlardansın*”⁵⁷¹ Hz. Yûsuf’a (a.s) “*Bundan vazgeç*” derken bu olayı unutarak yüz çevirmesi manasında söylendiği, bunu söyleyenin de kim olduğuna dair iki görüş mevcuttur. Birinci görüşe göre İbn Abbas bu sözü kadının amcaoğlu olan şahidin söylediğini bir gurup müfessirin de bunu söyleyenin Aziz olduğunu dile getirmektedirler. Hanıma “*Sen de istiğfar et, çünkü gerçekten günahkârlardansın*” yani kasıtlı olarak günah işleyen insanlardansın. Meâldeki ifade Mısır halkının, putperest olmakla birlikte Allah (c.c) inancına da sahip olduğunu bu tür eylemlerin günah olduğunu kabul ettiklerini gösterir.⁵⁷² Hatı’e (hata etti) fiili kasten günah işleyenlere atfedilerek kullanılır. *الخطيئة* (hata edenler) ifadenin müzekker olarak kullanılması, erkeklerin hata edenler içerisinde kadınlardan çok olması hasebiyle tağlib kuralının işaretlenmesidir.⁵⁷³

Gizlenmesi gereken nahoş olayların soylu ailelerde yayılma hızının normal bir aile yaşantısı süren topluluklara kıyasla daha çabuk yayıldığını bilmekteyiz. Keza durum böyle olmuştur.“*Şehirde birtakım kadınlar, Azizi’in karısı, (hizmetçisi olan) delikanlısından murat almak istemiş. Ona olan aşkı yüreğine işlemiş. Şüphesiz biz onu açık bir sapıklık içinde görüyoruz dediler.*”⁵⁷⁴ Ayette “türâvidü” kelimesi “hile ve desise yoluyla talep etmek”⁵⁷⁵ manasında kullanılan ve muzari sığasıyla kullanıldığı için devamlı olarak aynı işi yapma manasındadır. Bu kelime, hanımın

⁵⁷⁰ Razi, *a.g.e*, C 13, s. 201-202.

⁵⁷¹ Yûsuf12/29.

⁵⁷² Komisyon, *Kur’an Yolu*, C 3, s. 227.

⁵⁷³ Zemahşeri, *a.g.e*, C 3, s. 580.

⁵⁷⁴ Yûsuf12/30.

⁵⁷⁵ Sırrı Paşa, *a.g.e*, s. 105.

hilelerinin devam ettiğine işaret etmektedir.⁵⁷⁶ Ayette geçmekte olan “فَتَاهَا” kelimesindeki “feta” delikanlı,⁵⁷⁷ diğer görüşe göre ise ibrâni/Kena’ânî köle⁵⁷⁸ manasına gelmekte olup⁵⁷⁹ “ha” zamiriyle hanıma nispet edilerek hanımın kölesi kastedilmiştir. Ona nispet edilmesinin sebebi de iki şekilde açıklanmıştır: 1. Kadının hizmetinde bulunduğu için, 2. Aziz onu hanımına hibe etmiş olduğu içindir.

“Şehirde birtakım kadınlar”ın kim olduğu hususunda rivayet edildiğine göre bunlar beş kadındı: Aziz’in sakisinin (içki sunucu) karısı, muhafızın karısı, fırıncının karısı, seyisin karısı ve hapishane müdürünün karısı⁵⁸¹ olduğu söylenen kadınların dedikoduları sayesinde olayı Mısır halkı duymuştu. Dedikoduyu çıkaran kadınların Aziz’in hanımını kınadıkları cümle şu şekildeydi: “Ona olan aşkı yüreğine işlemiş” Razi Arapça metinde geçen “شَغَفَهَا” cümlesini üç yorumla değerlendirmektedir: 1- Ayette mazi fiil olarak geçen “şegaf” kelimesi kalbin kılıfı olarak isimlendirilen kalbi çepeçevre saran bir tabakadır. Ayet, hanımın aşkının kalbi saran kılıfı delerek kalbine işlemiş olduğu manasını vermektedir. 2- Kalbi saran şegaf gibi hanımın Hz. Yûsuf’a (a.s) olan sevgisi de kalbini çepeçevre sarmış. Bu sevgi de kendisi ve diğer insanlar arasında bir perde olmuştur. 3- Zeccac kelimeyi karasevda olarak nitelendirmektedir. Bu sevginin karasevda noktasında olduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle şegaf aşırı sevgi büyük aşktan kinaye olarak kullanılmış olduğu söylenir.⁵⁸² Bu büyük aşktan dolayı kadınlar ona: “Şüphesiz biz onu açık bir sapıklık içinde görüyoruz” demişlerdir. Yani hanımın Hz. Yûsuf’a (a.s) bu denli sevgi beslemesi istikametten ayrıldığını⁵⁸³ göstermektedir. Genelde kadının matlup erkeğin talip olduğu bir durum tam tersi şekilde zuhurettiği için ve Aziz’in hanımı olmasına rağmen kölesine âşık olması kadınlar tarafından ayıplanan bir durum olmuştur.⁵⁸⁴

⁵⁷⁶ Vehbe Zuhaylî, *a.g.e*, C 6, s. 485. Sırrı paşa, *a.g.e*, s. 106,

⁵⁷⁷ Razi, *a.g.e*, C 13, s. 218.

⁵⁷⁸ Mukâtil bin Süleyman, *a.g.e*, C 2, s. 282.

⁵⁷⁹ Razi, *a.g.e*, C 13, s. 218.

⁵⁸⁰ Sırrı Paşa, *a.g.e*, s. 105.

⁵⁸¹ Razi, *a.g.e*, C 13, 218, Mukâtil bin Süleyman, *a.g.e*, C 2, s. 282, İbn’ul Cevzi, *a.g.e*, C 3, s. 203.

⁵⁸² Razi, *a.g.e*, C 13, 218-219.

⁵⁸³ İbn’un Cevzi, *a.g.e*, C 3, s. 203, Beyzavi, *a.g.e*, C 2, s. 407.

⁵⁸⁴ Vehbe Zuhayli, *a.g.e*, C 6, 486.

Rivayete göre kadınların hanımı bu denli ayıplamalarının sebebi Hz. Yûsuf'u (a.s) görmektir. Bu şekilde ayıplamaları hanımın onları davet etmelerine vesile olacak ve böylece Hz. Yûsuf'u (a.s) görebileceklerdi.⁵⁸⁵ *“Kadının kendisini yermesini işitince onları davet etti; konuklar hazırlandı, geldiklerinde her birine birer bıçak verildi. Yûsuf'a: Yanlarına çık! Dedi. Kadınlar Yûsuf'u görünce şaşırıp ellerini kestiler ve Allah'ı tenzih ederiz ama bu insan değil ancak çok güzel bir melektir”*⁵⁸⁶ dediler. Ayette dedikodu manasında kullanılan “مَكْرٌ” kelimesin hile anlamına gelecek şekilde kullanılmasındaki incelikleri, Razi şöyle açıklar: 1. Kadınlar kendilerini davet ettirip Hz. Yûsuf'u (a.s) görmek için bu şekilde konuşmuşlardır. Bu şekilde bir konuşma yapılırsa Aziz'in hanımı mazeretini anlatmak için Hz. Yûsuf'u (a.s) onlara gösterecekti. 2. Hanımın Hz. Yûsuf'a (a.s) olan aşkını, sevgisini diğer kadınlar biliyorlardı. Bunun bir sır olarak saklanmasını istedi. Fakat kadınlar sırrı ortaya çıkararak ahde vefasızlık gösterip hile yapmışlardır. 3. Hanımın dedikodusunu gizli bir şekilde yaptıkları için hileye benzetilmiştir.⁵⁸⁷

مَكْرٌ kelimesinin dört farklı manaya geldiği görüşü vardır. Bunlar: 1. İbn Abbas, Mücahit, Yahya bin Ya'mer ve diğerleri onun turunc olduğunu, 2. İkrime yemek olduğunu, 3. Dahhak bıçakla kesilen her şey olduğunu, 4. Kadınbudu dedikleri zümaverd'dir.⁵⁸⁸ Kelimenin yemek yenilen masa yahut yemek yenilen yer olduğu da görüşler arasındadır. Çünkü rahat içerisinde bir yaşam tarzı süren şahısların gelenekleri gereği yemek yerken arkaya yaslanarak oturduğu ve oturuşun yasaklandığı edindiğimiz bilgiler arasındadır.⁵⁸⁹ Genel anlamda turunc olduğu üzerine görüş birliği vardır. Mısırlı kadınlar, Allah (c.c) tarafından çok güzel bir sima ile yaratılan Hz. Yûsuf'u (a.s) görünce *“hâşâ bu insan değil, olsa olsa üstün bir melektir”* diyerek farkında olmadan ellerini kestiler. Hz. Yûsuf'un (a.s) güzelliğini Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle dile getirmektedir: “Bize üçüncü göğün kapısı açıldı. Bir de ne göreyim, Hz. Yûsuf (a.s) karşımda, meğer Ona dünya güzelliğinin yarısı verilmiş”⁵⁹⁰ Aziz'in hanımın kendisi hakkında çıkarılan dedikodulara karşı

⁵⁸⁵ Vehbe Zuhayli, *a.g.e*, C 6, 486.

⁵⁸⁶ Yûsuf 12/31.

⁵⁸⁷ Razi, *a.g.e*, C 13, s. 219, Beyzavi, *a.g.e*, C 2, s. 408.

⁵⁸⁸ İbn'ul Cevzi, *a.g.e*, C 3, s. 205.

⁵⁸⁹ Zemahşeri, *a.g.e*, C 3, s.584.

⁵⁹⁰ Taberî, *a.g.e*, C 5, s. 19.

verdiği davet, onların Hz. Yûsuf'u (a.s) görünce Aziz'in hanımına hak vermiş olmaları bu güzellik karşısında kimsenin tepkisiz kalamayacağını işaretidir.

2.2.3. Hz. Yûsuf'un (a.s) Zindana Atılması

Hz. Yûsuf'un (a.s) zindana atılacağını ve bunun gerekçesini de şu ayet bildirmektedir: *İşte bu, beni hakkında kınadığınız kimsedir. Andolsun, ben ondan murat almak istedim. Fakat o, iffetinden dolayı bundan kaçındı. Andolsun, eğer emrettiğimi yapmazsa mutlaka zindana atılacak ve zillete uğrayanlardan olacak.*⁵⁹¹ Hanımın “İşte bu, beni hakkında kınadığınız kimsedir” sözü yaşanan olayları ikrar ettiğini haber vermektedir. Bu ikrarı da diğer kadınların onu mâzur görüp yardımcı olmalarını istediği içindir.⁵⁹² Hz. Yûsuf (a.s) olay esnasında orada bulunmasına rağmen kendisine işaret manasında “hâza” (bu) yerine “zalike” (o) ifadesini kullanmış olmasının sebebi Hz. Yûsuf'un (a.s) güzellik sebebiyle yüksek bir konumda olması ve sevilmeye, gönül verilmeye değer olduğu hali ve konumu itibarıyla üstün olduğunu göstermek içindir.⁵⁹³ Ayette dikkatleri çekmekte olan bir diğer kısım şudur ki: Aziz'in hanımının zinaya teşebbüsü daha önce kadınlar tarafından kınanmıştı. Burada hanımın asıl niyeti bu derece güzelliğe sahip bir köleye âşık olmanın toplum değeri açısından kendisi için bir nakîs olmadığını vurgulamaktır. Bu durum da Mısır'ın asil sınıfına mensup olan topluluların ahlaksızlığının örneğidir. Daha önce kınadıkları hanımın bu eylemini kınayan aynı zümreye mensup kadınlar Hz. Yûsuf (a.s) ile karşılaştıktan sonra bu eylemi takdir etmediler; fakat durum göstermektedir ki hanım yerine kendileri de olsa aynı şeyi yapacaklardı.⁵⁹⁴

“Eğer emrettiğimi yapmazsa mutlaka zindana atılacak ve zillete uğrayanlardan olacak.” Hâya ve iffetten uzak olan bu sözün ifade ettiği manayı diğer kadınlar hissetmemişti. Bu durum modern Batı toplumunun ve onun batılaşmış Doğulu takipçilerinin kadına “özgürlük” vermekle övünmelerini de haksız çıkarmaktır. Bu ilerleme yeni bir hadise değildir. Çünkü bu moda bundan binlerce yıl

⁵⁹¹ Yûsuf 12/32.

⁵⁹² Beyzavi, *a.g.e*, C 2, s. 409.

⁵⁹³ Zemahşeri, *a.g.e*, C 3, s. 590.

⁵⁹⁴ Mevdudi, *a.g.e*, C 2, s. 456; Komisyon, *Kur'an Yolu*, C 3, s. 229.

önce Mısır’da tüm haşmetiyle yürürlükteydi.⁵⁹⁵ Hanımın amacını Nesefî şu sözlerle dile getirmektedir: Nasıl ki o kalbimi çaldıysa, benden nasıl kaçıp ciğerime kan damlatmışsa o da muhakkak hırsızlarla, kan dökenlerle ve kaçkınlarla birlikte kalacaktır. Hz. Yûsuf (a.s) hapisteyken sarayda yaşamış olduğu tüm güzelliklerden; yiyecek, içecek ve rahat uykulardan mahrum kalacaktı. Çünkü Hz. Yûsuf (a.s), Aziz’in hanımını dünyadaki tüm zevk ve güzelliklerden mahrum bırakmıştı. Hanım “Kim benim gibisine ipekler içerisinde konforlu yataklarda bir prens gibi yaşamaya rıza göstermezse o çullar içerisinde hasır yatak üzerinde hasret içerisinde kıvransın dursun”⁵⁹⁶ diyerek tehdit etmektedir.

Hz. Yûsuf (a.s) tehdit karşısında verilen cevap ile Züleyha’ya karşı iffetini sergiliyordu. “*Ey Rabbim! Zindan bana bunların beni davet ettiği şeyden daha sevimlidir. Onların tuzaklarını benden uzaklaştırmazsan, onlara meyleder, cahillerden olurum.*”⁵⁹⁷ Duadan anlaşılmaktadır ki Aziz’in hanımı diğer kadınlar üzerinde etkilidir ve onların desteğini almıştır. Fakat tüm olanlar karşısında güzelliği ile dikkatleri çeken Hz. Yûsuf (a.s) iradesine sahip çıkarak tehditlere rağmen zorlu imtihandan başarılı bir şekilde kurtulmuştur.⁵⁹⁸ Mısır Aziz’i ile de istişare ederek Hz. Yûsuf’un (a.s) suçsuz olduğunu kanıtlayan tüm delillere rağmen (gömleğin arkadan yırtılması vb.) yine belli bir süre için Hz. Yûsuf’un (a.s) zindana girmesi uygun bulundu. Süddî, Yusuf’un (a.s) bunca delile rağmen ona hapis cezasının verilmesini Aziz’in hanımı hakkında çıkan dedikoduları bertaraf etmek için olduğu söylenmektedir.⁵⁹⁹ Aslında bu kritik dönem Hz. Yûsuf’un (a.s) manevi eğitimi için önem arz eden bir dönemdi. Bu imtihanın onun bilkuvve halinde olan erdemlerini bilfiil haline getirmişti. Neticede “Rabbi kendisine tevazuun, sadakatin, takvanın, izzetin, adaletin, murakabenin ve rûhî niteliklerin en güzelini bahşetmişti. O da bu niteliklerini Mısır’da iktidarı ele geçirdiğinde tam tekmil kullanmıştır.”⁶⁰⁰

⁵⁹⁵ Mevdudi, *a.g.e*, C 2, s. 456.

⁵⁹⁶ Nesefî, *a.g.e*, C 5, s. 461.

⁵⁹⁷ Yûsuf 12/33.

⁵⁹⁸ Komisyon, *Kur’anYolu*, C 3, s. 229.

⁵⁹⁹ Taberi, *a.g.e*, C 5, s. 22.

⁶⁰⁰ Mevdudi, *a.g.e*, C 2, s. 457.

2.2.4. Zindandaki Tevhid Mücadelesi/ Medrese-i Yûsufiye

Hız. Yûsuf'un (a.s) hayatı ile ilgili bilgileri aldığımız iki kaynak vardır. Bunlardan birincisi Kur'an'ı Kerim özellikle Yûsuf Suresi'dir, ikincisi de Kitab-ı Mukaddestir.⁶⁰¹Bu iki kaynak içerisinde Hız. Yûsuf'un (a.s) kıssasına en ayrıntılı değinen kaynağın Kur'an'ı Kerim olduğunu görürüz. Hız. Yûsuf'un (a.s) ahlakına dair Kur'an'da elde etmiş olduğumuz bilgiler onun kişiliğinin anlaşılmasında büyük bir fark oluşturmaktadır. Bu fark onun tebliğ metodunda da karşımıza çıkmaktadır. Tebliğ mücadelesi için neler yaptığı, Allah'ı (c.c) insanlara nasıl anlattığı Kur'an'da anlatılmaktadır.

Mısır döneminde yönetimde söz sahibi olan kişilerin Hız. Yûsuf'un (a.s) tevhid mücadelesi için yapmış olduğu eylemlerine karşı çıkılmadığı Kur'an'da anlaşılmaktadır. Fakat eski Mısır döneminde yöneticilerin kendilerine ilahlık atfedecek kadar sapkın bir düşünce içerisinde olduğu bilgisi de kaynaklarda mevcuttur.⁶⁰² Tüm bu bilgiler bize Mısır yönetimindeki katı düşüncelerin yerini zamanla farklı düşünce ve fikirlere açık bir toplumun oluştuğunu göstermektedir. Çünkü Kur'an'da Hız. Yûsuf'un (a.s) tebliğine karşı herhangi bir tepki veya yasaklamanın olduğu bilgisi Kur'an'da mevcut değildir. Ya da Yûsuf (a.s) Mısır hükümdarlarının tepkisini kazanmayacak kadar temkinli davranmış olduğundan böyle bir tepki ile karşılaşmamıştır.

Tarih kaynakları incelendiğinde Hız. Yûsuf'un (a.s) peygamberlik yaptığı zaman insanların bağınaz olmadığı, yeniliklere karşı ılımlı bir tavır sergiledikleri dönem olduğu görülmektedir. Bu durum Hız. Yûsuf'un (a.s) tebliğ metodunu en iyi şekilde yerine getirmesi bakımından zemin hazırlamıştır. Eski Mısır'da katı din anlayışı kişilerin yeni bir dine karşı olumsuz tavır sergilemelerine zemin hazırlarken Hız. Yûsuf'un (a.s) peygamber olarak geldiği dönemin ılımlı olması Hız. Musa, Hız.

⁶⁰¹Bilmekteyiz ki İslam âlimlerimizin ve özellikle fıkıh âlimlerimizin belirlemiş oldukları prensiplere göre bizden önceki ehli kitabın şeriatı (şer'u men kablenâ); a) Kur'an'da anlatılıp onaylanıyorsa, b) en azından Kur'an'a ve İslam'a ters değilse yani benzerlik ve uygunluk arz ediyorsa bizim için de bağlayıcıdır. Yani neticede biz Kur'an'ı ve özellikle Kur'an'daki peygamber kıssalarını anlamaya çalışırken Kitab-ı Mukaddes'ten sınırlı da olsa istifade edebiliriz. Ancak Yûsuf Kıssası başka bir kaynağa ihtiyaç duymayacak kadar Kur'an'da açık ve net anlatıldığı için bizi Kitab-ı Mukaddes'e müracaat etmedik.

⁶⁰² Kadir Polater, "Kur'an ve Kitab-ı Mukaddes'e Göre Yusuf Kıssası", *Din Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*, C 7, sayı: 3, 2007, s. 23.

İbrahim ve Hz. Muhammed'in (s.a.v) dini tebliğ ettiğinde yaşamış oldukları sıkıntıların yaşanmasına engel olmuştur. Burada Hz. Yûsuf'un (a.s) hikmetli hareketinin etkisi büyüktür.⁶⁰³

Uzun yıllar zindan hayatı yaşayan Hz. Yûsuf (a.s) tevhit mücadelesine zindandayken de devam etmiştir. Zindan hayatı sürdüğü dönemde kişiliği, ahlâkı ve ilmi onunla beraber zindan hayatı süren diğer arkadaşlarının da dikkatini çekmişti. Bu iki arkadaşın gördüğü rüya ayetin diliyle şöyle anlatılmaktadır: *“Onunla beraber hapse iki genç daha girmişti. Bunlardan biri: “Ben rüyâda kendimi şarap yapmak için üzüm sıkarken görüyorum” dedi. Diğeri de: “Ben de rüyâda başımın üstünde ekmek taşıdığımı ve kuşların bunu gagalayıp yediğini görüyorum” dedi. Sonra ikisi birlikte: “Ne olur! Bize bunun tâbirini haber ver; doğrusu biz senin bu işi iyi bilen kimselerden olduğunu görüyoruz” dediler.*⁶⁰⁴ Gördükleri rüyanın etkisinde kalarak bunu Hz. Yûsuf'a (a.s) anlatmaya karar verdiler. Hz. Yûsuf (a.s) onlara hemen rüyanın tabirini yapmamıştır. Gelen gençler onun tevhit mücadelesine giden yoldu. Onlara rüya yorumundan önce tevhidin ne anlama geldiğini, şirkin dindeki konumunu anlatarak önce dini sevdirmeye dini anlamlandırmaya çalışmıştır.

Zindan arkadaşlarının meraklandığının farkında olan ve arkadaşlarına dini anlatmak için bir zemin oluşturma çabası içerisinde olan Hz. Yûsuf (a.s): *“Yiyeceğiniz yemek daha önünüze gelmeden önce ben o gördüğünüz rüyaların tabirini size vereceğim. Bunlar bana rabbimin öğrettiği ilimlerdir. Ancak tabirlere başlamadan önce şunları söylemek istiyorum. Şu bir gerçek ki benim, Allah'a (cc) inanmayan ve ahreti inkâr eden bir kavmin diniyle ve yoluyla hiçbir ilgim olmadı”*⁶⁰⁵ sözleri ile dikkatlerini çekmek istedi. Burada Hz. Yûsuf (a.s) rüya yorumlama ilminin Allah (c.c) tarafından kendisine verilen bir nimet olduğunu haber vererek, kendi yeteneğinden arkadaşlarını haberdar etmektedir. Rüya yorumlama konusunda rüya yorumcularından daha ileri seviyelerde olduğunu ve rüyalarına kimsenin

⁶⁰³ Mevdudi, a.g.e, C 2, s. 434-438.

⁶⁰⁴ Yûsuf 12/36.

⁶⁰⁵ Yûsuf 12/37.

getiremeyeceği yorumları getirebileceğini anlatmaktadır. Ayrıca zindan arkadaşlarını gizli ya da aşikâr bir şekilde tevhide hazırladığı görülmektedir.⁶⁰⁶

Hız. Yûsuf'un (a.s) gençlerin rüyalarına yorum getirmeden evvel tevhide dair konuşmalar yapmasının bazı sebepleri vardı. Bu sebeplerden birincisine göre Hız. Yûsuf (a.s) gençlerden birinin asılarak öleceğini biliyordu ve inkâr üzerine ölmesini istemediği için önce tevhit dinini anlatıp kalplerini İslam'a ısındırmaya çalıştı.⁶⁰⁷ Hız. Yûsuf (a.s) "ekmekçinin⁶⁰⁸ iman etmesini arzu eylemek ve mühimmât-ı diniyeyi mühimmât-ı dünyeviye üzerine takdim etmek"⁶⁰⁹ istemiştir. Yani ahreti dünya hayatının önünde tutmuştur. İkinci sebep ise Hız. Yûsuf (a.s); arkadaşlarının kendisi hakkında iyi düşündüklerini ve söylediği her söze inanacaklarını bildiğinden onları hak dine davet edip peygamber olduğunu anlatmıştır.⁶¹⁰ Ayrıca gençler gördükleri rüyanın ilerde karşılaşacakları olaylar olduğunu düşündükleri için rüyadan çok etkilenmişlerdi. Hız. Yûsuf (a.s) onlara bu rüyayı tabir edecekler arasından en güvenilir kişi olduğunu söyleyince kulak kesilip dinlemeye başladılar. Bunu fırsat bilen Hız. Yûsuf (a.s) onlara tebliğde bulunmaya başladı.

Hız. Yûsuf (a.s) burada da zekâsını kullanarak iki gencin imana gelmesi için atacağı doğru adımı bulmuştu. Onlara dini tebliğden önce rüyanın yorumundan haber verseydi ikisinden biri asılacağını bildiğinden Hız. Yûsuf'un (a.s) anlatacaklarına kulak vermeyeceklerdi. Bunun dışında Hız. Yûsuf (a.s) kimin asılacağını söylerse o kişi anlatana karşı bir nefret duygusu besleyeceği için anlatılanları ve verilmek istenen mesajları da kulak ardı edecekti.⁶¹¹ Tüm bu durumlara karşı Hız. Yusuf (a.s) kendi rüya yorumlama yeteneğini açıklayıp etkileyici konuşması ile onların hidayete ermesini hedeflemiştir.

Hayatı mücadeleler ile geçen Hız. Yûsuf (a.s) birçok sıkıntı yaşamıştır. Kuyuda bulunduktan sonra başkasına köle olarak satılması, iftira sonucunda zindan

⁶⁰⁶ Mehmet Atalay, *Kur'an'a Psikoloji ile Bakmak Hız. Yusuf ve Hız. Musa Kıssaları Örneği*, İz Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 97.

⁶⁰⁷ Kurtubi, *a.g.e.* C 9, s. 289.

⁶⁰⁸ Rüyaıı gören ve asılacak olan iki arkadaştan biridir.

⁶⁰⁹ Mehmet Vehbi, *Hulâsayü'l-Beyân Fî Tefsiri'l-Kur'an*, Üçdal Neşriyat Yayınları, İstanbul 1976, C 6, s. 2502.

⁶¹⁰ Razi, *a.g.e.* C 13, s. 243.

⁶¹¹ Giritli Sırrı Paşa, *Ahşelü'l-Kasas: Yusuf Suresi'nin Güzellikleri*, Selis Yayınları, İstanbul 2013, s. 155.

hayatı yaşaması gibi birçok sorunla karşılaşmasına rağmen metanetini koruyup insanlara karşı hep sessiz kalmıştır. Hiçbir durumda kendi kimliği ile kurtuluş mücadelesine girmeyen Hz. Yûsuf'un (a.s) hitapta bulunduğu arkadaşlarının güvenini kazanması ve anlattıklarının daha tesirli olması amacı ile⁶¹² *“Atalarım İbrahim, İshak ve Yakub’un dinine uydum. Allah’a (c.c) herhangi bir şeyi ortak koşmamız bize yaraşmaz. Bu Allah’ın (c.c) bize ve insanlara olan lütfundandır. Fakat insanların çoğu şükretmezler”*⁶¹³ diye kimliğini açıklamaya başladığını görmekteyiz. Kimliğini açıklaması gençlerin güvenini kazanması açısından önemli bir adım olmuştur. Razi bu ayeti şöyle değerlendirmektedir: “İnsanın, babasının ve atasının sanatı hususunda bir iddiada bulunulursa, onun da sanat erbabı olması tuhaf görülmez. Yine Hz. İbrahim’in (a.s), Hz. İshak’ın (a.s) ve Hz. Yakub’un (a.s) mertebe ve dereceleri, dünyada herkesçe malum ve meşhur olduğundan Hz. Yûsuf’un (a.s) da onların çocukları olduğu anlaşılınca onu tâzim eder ve ona saygı duyar ve ona saygı dolu bakışlar içerisinde bakarlar. Böylece ona saygıları tam, kalplerinin onun sözünden etkilenmesi de mükemmel olur”⁶¹⁴ demiştir. Dolayısıyla tebliğ metodunun samimi ve etkili olması, kimlik ve kişilik özelliklerinin anlatılmasıyla doğrudan ilişkili olduğu için Yûsuf peygamber bu yolu tercih etmiştir. Günlük hayatta da görmekteyiz ki kişilerin tanışma ve kaynaşmasında etnik köken samimi bir ortam oluşturmaktadır.

Gençlerin ilgilerini zirveye çıkardıktan sonra asıl amacını dile getirmeye başlamış ve sözüne Allah’ın (c.c) peygamberi olduğunu, rüya yorumu konusunda da müracaat ettikleri insanlar arasında en bilgili kişi olduğunu söyleyerek onların güvenlerini ve ilgilerini üst seviyelere çıkarmıştır.⁶¹⁵ Merakın peşi sıra anlatacağı rüyanın tabirinde gençlerin birinin idam edilmesi heyecanı azaltacağı için onların önce heyecanlarını ve güvenlerini kazanmıştır. Hemen ardından konuşmasına *“Yiyeceğiniz yemek daha önünüze gelmeden önce ben o gördüğünüz rüyâların tâbirini size haber vereceğim. Bunlar, bana Rabbimin öğrettiği ilimlerdenidir. Ancak tâbire başlamadan önce şunları söylemek istiyorum: Şu bir gerçek ki benim, Allah’a inanmayan ve*

⁶¹² Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur’an-ı Kerim Meali Âlisi ve Tefsiri*, III, sad. Sadrettin Gümüş, Muhsin Demirci, İpek Yayıncılık, İstanbul ty. s. 388.

⁶¹³ Yûsuf12/38.

⁶¹⁴ Razi, *a.g.e*, C 13, s. 236.

⁶¹⁵ Mehmet Atalay, *a.g.e*, s. 99.

âhireti de inkâr eden bir kavmin diniyle ve yoluyla hiçbir ilgim olmadı”⁶¹⁶ sözü ile başlayan Yûsuf peygamber “Ben kehanette bulunmak ve yıldızlara bakmak suretiyle konuşmuyorum. Ben size bunların, Allah’tan (c.c) gelen vahiy olduğunu ve onun öğretmesiyle hâsıl olan ilim sayesinde haber verdim”⁶¹⁷ sözleriyle asıl amacını ne olduğunu ipuçlarıyla haber vermiştir. Konuşmasına “*Allah’a (c.c) herhangi bir şeyi ortak koşmamız bize yaraşmaz. Bu Allah’ın bize ve insanlara lütfundandır. Fakat insanların çoğu bunu bilmezler*”⁶¹⁸ sözleri ile başlayan Hz. Yûsuf (a.s), Rabbi’nin ona bahşettiği ilim bu ilmin yanında kendisine verilen peygamberlik görevi ve mensup olduğu aile ile ilgili bilgileri verdikten sonra sözlerini şöyle sürdürmüştür: “*Ey zindan arkadaşlarım! Çeşitli ilahlar mı, yoksa gücüne karşı durulmaz olan bir tek Allah (cc) mı daha iyi?*”⁶¹⁹ Böylece nazik ve etkileyici bir üslup ile konuya geçiş yapmıştır.

Hz. Yûsuf’un (a.s) konuşması, muhataba karşı takınılması gereken tavrı da göstermektedir. Konuya başlar başlamaz ayrıntılı bir şekilde iman ve itikada dair ayrıntıya yer vermeden, tevhit ve şirk konusunda aydınlatıcı bir bilgi verdikten sonra muhataba akli izahlar yaparak zihninde derin izler bırakmak istemiştir.⁶²⁰ Hz. Yûsuf (a.s) tebliğini sadece asılacak olan ya da saraya tekrar dönecek şahıs için yapmıyor, ayırım yapmadan her ikisine de hitapta bulunuyordu. Ayrıca onlara tebliğ ettiği dinde yalnızca zindan arkadaşlarına değil tüm insanlığı muhatap alarak konuşmasını yapmıştır. Kısa bir zaman sonra öleceğini bildiği aşçıyı nasıl olsa yakında ölecek diyerek tebliğden uzak tutmamıştır. Bilakis her ikisini de eşit birer muhatap görüp onları sırat-ı müstakime davet etmiştir. Tüm bunlar neticesinde anlaşılmaktadır ki zindanda bile olsa tüm ömrünü tevhit aşkı ile hasr eden Yusuf peygamber bu amaç uğruna muhatabını etkileyici bir üslup ile kazanmayı gaye edinerek tevhide davet etmiştir.

⁶¹⁶ Yûsuf12/37.

⁶¹⁷ Razi, *a.g.e*, C 13, s. 235. Neseî, *a.g.e*, C 5, s. 469.

⁶¹⁸ Yûsuf12/38.

⁶¹⁹ Yûsuf12/39.

⁶²⁰ Ebu’l-Al’a Mevdûdî, *a.g.e*, C 2, s. 463.

3. Hz. Yakub'un (a.s) Gözlerini Açan İstikamet Gömleği

3.1. Hz. Yusuf'un (a.s) Zindandan Saraya Gelmesi

Dünyada yaşamış olduğumuz her imtihan, her zorlu hadise bizleri çok daha güçlü kılmaktadır. Buna en güzel örnek Hz. Muhammed (s.a.v)'dir. Daha doğmadan babasını, sonra annesi, dedesi ve amcasını kaybetmesi; dünyada yaşanacak en büyük acı dediğimiz evlat acısını yaşaması, Hz. Fatma hariç tüm çocuklarını kabre kendi elleri ile yolcu etmesi yaşadığı zorlukları gösterir. Bu imtihanlar İslam davasını üstlendiği dönemde Efendimiz'in (s.a.v) yaşanan güçlükler karşısında daha dirençli olmasını sağlamıştır. Hz. Muhammed'i (s.a.v) olgunlaştıran imtihanlar gibi Hz. Yûsuf'da (a.s) zindanda olgunlaşmış ve zindandan çıkma zamanı gelmiştir. Allah (c.c) bir şeyi dilediği zaman ona sebepler hazırlar.⁶²¹ İşte Hz. Yûsuf'un (a.s) kurtuluşu yaklaştığı zaman dönemin hükümdarı⁶²² bir rüya görmüştür. Rüyasını zikreden ayet şu şekildedir: *“Ben rüyamda yedi zayıf ineğin yedi besili ineği yediğini görüyorum. Bir de yedi yeşil başak ile bir o kadar da kuru başak görüyorum. Efendiler! Eğer rüya tabirinden anlıyorsanız, bu rüyamın ne manaya gelidiğini lütfen bana anlatın”*⁶²³ sözleriyle rüyasını yorumlayacak âlim birilerini arıyordu. O dönemin kâhinleri yeryüzünün en ehil âlimleriydi. Mısır kâhinler ve arraflar yönünden en maharetli kâhinlere sahipti. Fakat rüyayı yorumlayamadıkları için⁶²⁴ *“Bunlar karmakarışık düşlerdir. Biz böyle karışık düşlerin tabirini bilmeyiz”*⁶²⁵ Razi bu cevabı şöyle değerlendirmektedir: kâhinler topluluğu rüya tabiri ilmini bilmediklerini söylememiştir. Aksine rüyayı ikiye ayırarak: 1. Düzgün ve muntazam olarak görülen rüyadır ki bunun tabiri kolaydır, 2. Karışık ve hüdaî olan rüyalar ki bunun belli bir düzeni olmadığı için “edsâz” olarak adlandırılır. Kâhinler Melik'in rüyasını edsâz rüyalardan bulup bunun tabirini bu alanda ilerlemiş şahısların yorumlayacağını dile

⁶²¹Razi, *a.g.e*, C 13, s 247.

⁶²² Dönemin yönetimi ve hükümdarı ile ilgili rivayetlere dayalı bilgiler vermek konuya hâkimiyetimizi daha iyi sağlayacaktır. Mısır'da egemen olan kavim Amalika kavmiydi. Mısır tarihinde isimleri “hiksoslar” (çoban krallar) olarak geçmekte olan kavmin Arabistandan gelerek Kıpt kökenli Firavunları alt edip Mısır'daki egemen güç olmuşlardır. Hükümdarlarına Melik ismi verildiği ve Arap kökenli oldukları kanaatindeler. Bu kavim 400 yıl kadar hüküm sürdükten sonra Kıptiler tekrar Mısır'da hüküm sürmeye başlamışlar. Devlet başkanlarına da Firavun deniliyordu. Hz. Yûsuf (as) döneminde Mısır Meliki'nin adı Reyyan bin Velid idi. Bu melik'in daha sonra Müslüman olduğu da aktarılan rivayetler arasındadır. Detaylı bilgi için bkz. Elmalılı M. Hamdi Yazır, *a.g.e*, C 4, s. 2785-2876; Razi, *a.g.e*, C 13, s. 389.

⁶²³Yûsuf12/43.

⁶²⁴ Mukatil b. Süleyman, *a.g.e*, C 2, s. 290.

⁶²⁵Yûsuf12/44.

getirmişlerdir. Bu konuşma sakiye Hz. Yûsuf'u (a.s) hatırlatmıştır.⁶²⁶ Olayı anlatan ayet şu şekildedir: “*Ben size o rüyanın manasını söyleyebilirim. Hele siz beni bir hapishaneye gönderiverin*”⁶²⁷ *وَأَذْكُرْ* (ve hatırladı) ifadesi dal ile okunmuştur ki fasih olan okuyuş budur. Zâl ile okunduğunu (ve’z-zekkera) söyleyenler de vardır. Kelime asıl olarak tezekkera (hatırladı) yani zindanda olduğu dönemde rüyasını yorumladığı iki kişiden biri onu hatırladı. Kralın yanında kendisini anması yönündeki isteğini hatırladı.⁶²⁸ Yanına gelerek “*Yûsuf, ey özü sözü doğru aziz dost! Bize, rüyada görülen yedi zayıf ineğin yemekte olduğu yedi besili inek ve yedi yeşil başak ile bir o kadar da kuru başak hakkında bilgi ver. Ümit ederim ki, verdiğin doğru bilgiyle o insanlara dönerim; böylece onlar da hem gerçeği hem de senin kadrü kıymetini öğrenmiş olurlar*”⁶²⁹ dedi. Bu hitabın sebebini Zemahşeri, daha önce doğru yorumladığı rüyayının aynen çıkmasına bağladığından böyle söylediği rivayet edilir. “*Belki dönüp insanlara haber veririm*” sözünde ihtiyatlı davranmasının sebebi olarak da döneceğinden emin değil belki ölebilir ya da dönse bile Hz. Yûsuf’un (a.s) anlattıklarını anlamayacaklarını düşündüğündendir.⁶³⁰ Hz. Yûsuf (a.s) şöyle cevap verdi: “*Âdetiniz üzere, hiç ara vermeden yedi sene ekin ekecek, bol ürün alacaksınız. Fakat yemek için ayıracağınız az bir miktar dışında bütün ekinleri öylece başağında bırakın. Çünkü bu yedi bolluk senenin ardından yedi kıtlık senesi geleck ve bu kıtlık, tohumluk için ayırdığınız az bir miktar dışında o zamana kadar biriktirdiğiniz bütün ürünleri yiyip bitirecek. Sonra bu yedi kıtlık senenin ardından bir sene daha gelecek; o zaman insanlar bol yağmura kavuşturulup sıkıntılardan kurtulacaklar ve o zaman bol bol meyveleri sıkıp hayvanları sağacaklar.*”⁶³¹ Hz. Yûsuf (a.s) ilerleyen zamanlarda bir kıtlığın olacağını ve bu kıtlığa karşı alınacak tedbirleri anlattı. Bolca ekin ekilmesi gerektiğini ve başakların da depolanması gerektiği düşüncesi rüyaya getirdiği yorumdur.⁶³²

Bu yorumlar Hz. Yûsuf’a (a.s) vahiy ile bildirilmiş olabilir. Ya da kıtlık durumunun bitmesi bolluğun geleceği anlamına geldiğinden yahut Allah’ın (c.c)

⁶²⁶ Razi, *a.g.e*, C 13, s. 248-249.

⁶²⁷ Yûsuf 12/45.

⁶²⁸ Zemahşeri, *a.g.e*, C 3, s. 616.

⁶²⁹ Yûsuf 12/46.

⁶³⁰ Zemahşeri, *a.g.e*, C 3, s. 618.

⁶³¹ Yûsuf: 12/47-48-49.

⁶³² Komisyon, *Kur’an Yolu*, C 3, s. 237.

kullarına darlıktan sonra bolluk vermesi şeklinde cereyan ettiği için de bunu söylemiş olabilir.⁶³³ Yapılan yorumları duyan Hükümdar, yorumu çok beğenerek “Onu bana getirin diye emretti. Kralın elçisi yanına gelince Yûsuf ona: Hayır, önce efendinedön de, şaşkınlıkla ellerini kesen kadınlarla ilgili gerçeğin ne olduğunu ona bir soruver. Doğrusu benim Rabbim onların sinsi tuzaklarını çok iyi bilir” yanına çağırdı. Fakat Hz. Yûsuf (a.s) zindandan çıkma hususunda acele etmedi. Kadınların hallerini ve onların durumlarının araştırılmasını istedi. Amacı masum olduğunu ortaya çıkarmak, haksız yere hapiste kaldığını bilmelerini sağlayarak asıl kabahatlinin ortaya çıkmasına vesile olma idi.⁶³⁴ Hz. Yûsuf’un (a.s) “Ondan iste de kadınların durumunu soruştur” yerine “Hükümdara kadınların durumunu sor” demiş olmasının sebebi, soru sormak kişiyi harekete geçirip araştırmaya sevk eden bir unsur olduğundan bu şekilde hitap etmiştir. Hz. Yûsuf (a.s) kendisini hapse atıp işkence çekmesine maruz kalan hanımın adını vermeyerek de kerem ve edebinin güzelliğini ortaya koymaktadır.⁶³⁵

“Kral, kadınları toplayıp: “ne idi Yûsuf’la aranızda geçen? O’nun nefsinden murat almak istediğinizde Yûsuf size nasıl davranmıştı?” diye sordu. Onlar da: “Hâşâ! Allah için söylemek gerekirse, ondan herhangi bir kötülük görmüş değiliz. Bunun üzerine Aziz’in hanımı: “Artık gerçek açık seçik ortaya çıktı: Ben onun nefsinden murat almak istemiştım; O ise şeksiz şüphesiz sadık ve dürüsüt insanlardandır” itirafında bulundu.”⁶³⁶ Görüldüğü üzere aradan yıllar geçmesine rağmen Aziz’in karısı suçunu Hükümdarın karşısında bizzat itiraf etmiştir. Hz. Yûsuf’un (a.s) iffetli bir şahsiyet olduğunu kendisine bakıp büyüttüğü Aziz’e ihanet etmediğini açıklamıştır.⁶³⁷ Ayetin devamı: “Benim böyle davranmam, efendimin evde bulunmadığı sırada kendisine asla ihanette bulunmadığımı bilmesi içindir. Çünkü Allah, hâinlerin tuzağını hiçbir zaman başarılı kılmaz. Buna rağmen yine de kendimi büsbütün temize çıkarmıyorum. Çünkü Rabbimin merhamet edip koruduğu kimseler dışında nefis insana sürekli kötülüğü emreder. Rabbim, elbette çok bağışlayıcıdır,

⁶³³ Beyzavi, a.g.e, C 2, s. 418.

⁶³⁴ Beyzavi, a.g.e, C 2, s. 419.

⁶³⁵ Zemahşeri, a.g.e, C 3, s. 622.

⁶³⁶ Yûsuf 12/51.

⁶³⁷ Taberi, a.g.e, C 5, s. 31.

engin merhamet sahibidir”⁶³⁸şeklindedir. Tefsircilerin çoğunluğu ayette geçen sözlerin Hz. Yûsuf’a (a.s) ait olduğu görüşü yanında bu sözün Aziz’in hanımına ait olduğunu savunanlar da var. Onlara göre bu ayet diğer ayetin devamı olduğu için ve Aziz’in hanımı o esnada sorguda, Hz. Yûsuf (a.s) da zindanda olduğundan son cümle hanıma ait olabilir düşüncesi mevcuttur. Devamında hanım suçunu itiraf ettikten sonra “*O suçlu ama ben de büsbütün temiz değilim*” anlamında bir söz söylemesi çelişki yaratacağından bu sözleri söyleyenin Hz. Yûsuf (a.s) olduğu yönünde kanaatler mevcuttur.⁶³⁹

*“Hükümdar: “Onu bana getirin, onu kendime özel danışman yapayım diye emretti. Yûsuf’la konuşunca da: sen bundan böyle yanımızda önemli bir yere sahip güvenilir biri olacaksın” dedi. Yûsuf da: “Beni bu ülkenin hazinelerinden sorumlu yap. Çünkü ben onları iyi muhafaza eder, maliye yönetimini çok iyi bilirim” teklifinde bulundu.”*⁶⁴⁰ Hz. Yûsuf (a.s) zindanda çıkmadan önce yıkanıp Rabbine dua ederek Hükümdarın yanına gitmiştir. İbrani diline göre Hükümdara selam verince Hükümdar şaşırılmış. Söylenenlere göre Hükümdar yetmiş dilde konuşuyor ve Hz. Yûsuf (a.s) da bu dillerde cevap veriyormuş. Rüyasını yorumlaması üzerine Hükümdara; “Senin gibisinin hakkı, erzakların devasa depolarda stoklanması ve dört bir diyardan insanların gelip senden erzak temin etmeleri ve hiç kimsenin sahip olmadığı hazinelere sahip olmandır” demiştir.⁶⁴¹ Yorumunu ve önerisini beğendiği Hz. Yûsuf’u (a.s) hazinden sorumlu yapmıştır. Razi, bazı müfessirlerin Hz. Yûsuf’un (a.s) “*Beni memleketin hazineleri üzerine memur et*” dediği için Allah (c.c) bu görevi bir yıl geciktirdiği, kimi görüşe göre de inşallah demediği için de bu göreve geç geldiğini bir diğer görüşe göre ise kendini övdüğü için göreve geç geldiği söylenir.⁶⁴² Hz. Yûsuf’un (a.s) vazife istemesi karşısında Hükümdarın ne tür görev verdiği açıklanmamıştır. Fakat ayetin devamında⁶⁴³ Ey Aziz! Şeklinde kardeşlerinin hitap etmesi onun Mısır’da vezirlik görevi verildiğini bildirir.⁶⁴⁴

⁶³⁸Yûsuf12/52-53.

⁶³⁹ Komisyon, Kur’an Yolu, a.g.e, C. 3, s. 240.

⁶⁴⁰Yûsuf: 12/54-55.

⁶⁴¹ Zemahşeri, a.g.e, C 3, s. 630; Beyzavi, a.g.e, C 2, s. 421.

⁶⁴² Razi, a.g.e, C 13, s. 269.

⁶⁴³ Yûsuf12/78.

⁶⁴⁴ Taberi, a.g.e, C 5, s. 33.

3.2. Hz. Yûsuf'un (a.s) Kardeşi Bünyamin'e Kavuşması

Hz. Yûsuf'un (a.s) babası ve kardeşlerinden ayrılması yaklaşık olarak yirmi yılı aşkın olduğu söylenir.⁶⁴⁵ Hz. Yûsuf (a.s) on-on iki⁶⁴⁶ yaşlarında kuyuya atılmış ve kuyudan çıkarılarak köle pazarında satılmıştır.⁶⁴⁷ Sarayda ve zindanda kaldıktan birkaç yıl sonra çıkmış ve artık otuz sekiz yaşında Mısır'ın yöneticilerinden biri olmuştur.⁶⁴⁸ Üvey kardeşleri ülkenin kıtlık ile sınındığı bir dönemde erzak almak için Mısır diyarına gitmişlerdir. Çok küçük yaşta kardeşleri tarafından kuyuya atılan Hz. Yûsuf (a.s) büyümüş ve olgun bir genç olduğu için Üvey kardeşleri onu tanıyamamışlardı. Bulunduğu konumu, emrinde çalışan insanlar ve sosyal muhiti kardeşlerinin onu tanımasını güç kılmıştı. Zaten kardeşleri Hz. Yûsuf'u (a.s) akıllarına bile getirmemişlerdi. Çünkü Onun kaybolduğuna ya da telef olarak öldüğüne çoktan kendilerini inandırmışlardı.⁶⁴⁹ Bu yüzden karşısına çıktıkları vezirin Hz. Yûsuf (a.s) olduğunu anlamadılar. Hz. Yûsuf (a.s) onları iyi karşıladı izzet ve ikramda kusur etmedi.

Üvey kardeşleri ile konuşarak ailesi hakkında bilgi almaya, durumlarını öğrenmeye çalışıyordu.⁶⁵⁰ *“İkinci gelişinizde bana baba bir kardeşinizi de getirin. Görmez misiniz ki, ben ölçeği adam başına tam olarak veriyor ve misafirlerimi mümkün olan en iyi şekilde ağırılıyorum.”*⁶⁵¹ *“Eğer onu bana getirmezseniz, artık benden bir ölçek bile olsa erzak beklemeyin, sakın yanıma da yaklaşmayın”*⁶⁵² üvey kardeşleri babaları bir üvey bir kardeşlerinin olduğunu onun yanlarında gelmediğini, ayrıca yaşlı bir de babaları olduğunu söyleyip ikisi için de tahıl istemişlerdir. Hz. Yûsuf (a.s) erzaklarını hazırlattıktan sonra onlardan birdahaki gelişlerinde Bünyamin'i de getirmelerini istemiştir. Getirmemeleri durumunda yalan beyanda bulunmuş olacaktı.⁶⁵³ Hz. Yûsuf'un (a.s) kardeşlerinin Ona yapmış oldukları zulme karşı çokça eli açık olduğunu görmekteyiz. Bunun yanında öz kardeşine

⁶⁴⁵ Seyyid Kutub, *a.g.e*, C 8, s. 450.

⁶⁴⁶ Mevdudi bu yaşın on yedi olduğu görüşündedir. Detaylı bilgi için bkz. Mevdudi, *a.g.e*, C 2, s. 475.

⁶⁴⁷ Seyyid Kutub, *a.g.e*, C 8, s. 381.

⁶⁴⁸ Mevdudi, *a.g.e*, C 2, s. 475.

⁶⁴⁹ Eyyub Aksoy, *Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve din Bilimleri Bölümü*, (Yüksek Lisans), Yûsuf Kıssası'nın Sosyo-Psikolojik Tahlili, Şanlıurfa 1996, s. 78.

⁶⁵⁰ A. Lutfi Kazancı, *a.g.e*, s. 391.

⁶⁵¹ Yûsuf12/59.

⁶⁵² Yûsuf12/60.

⁶⁵³ Komisyon, *Kur'an Yolu*, C 3, s. 245.

kavuşabilmek için üvey kardeşlerine gözdağı veriyor. Fakat dikkatli incelendiğinde Hz. Yûsuf'un (a.s) vermiş olduğu gözdağı korkutmak ya da şiddete meyilli bir durum değil, kişiyi iyi halden uzak tutarak amacına ulaşmaya çalışmaktır. Bu tehtidi ile cömertçe bir tavır sergileyip üvey kardeşlerinin gönlünü kazanmıştır. Bünyamin'i çok özlemişti ve ailesinin kendi yokluğunda neler yaşadığını bilmediği için endişeliydi,⁶⁵⁴ hakeza emeline de ulaşmıştır.

Hz. Yûsuf (a.s), babası Hz. Yakub'un (a.s) Bünyamin'i üvey kardeşlerine teslim etmeyeceğini bildiği için Bünyamin'in gelmesi durumunda daha çok erzak alacaklarını söyleyip babalarını ikna etmelerini istemiştir. Çünkü daha önce babasının gözbebeği olan Hz. Yûsuf (a.s) diğer oğullarının kıskançlığına kurban gitmişti. Bu bağlamda babasının Bünyamin'i de kaybetmek istemeyeceğini düşündüğünden üvey kardeşleri ile beraber onun da Mısır'a gelmesine müsaade etmeyeceğini biliyordu. Babalarını ikna etmeleri için daha çok erzak sözü vererek Bünyamin'e kavuşacağını düşünmüştü. Kıtlığın olduğu bir dönemde kardeşlerinin bu teklif karşısında Hz. Yakub'u (a.s) ikna ederek Bünyamin'i yanlarında Mısır'a gidebilmesi için her türlü mücadeleyi vereceğini düşünmüş ve üvey kardeşlerine böyle bir söz vermişti.

“Hz. Yûsuf'un (a.s) üvey kardeşleri babalarının yanına döner dönmez: *“Sevgili babamız! Bir daha erzak almamız bize yasaklandı. Ne olur, kardeşimizi bizimle beraber gönder ki tekrar erzak alabilelim. Merak etme biz onu gözümüz gibi koruruz”*⁶⁵⁵ dediler. Hz. Yakub'un (a.s) Bünyamin'i de kaybetmeye niyeti yoktu. Fakat Bünyamin'i göndermezse erzak alamayacaklarını biliyordu. Oğullarının ısrarı üzerine Yakub (a.s) dedi ki: *“Daha önce kardeşi Yusuf'u (as) size güvenip nasıl emanet ettiysem, şimdi aynı şekilde onu size emanet edeyim öyle mi? Şunu bilin ki, ben onu size değil, Allah'a (cc) emanet ediyorum. Çünkü Allah, koruyup gözetenlerin en hayırlısı ve merhamet edenlerin en yücesidir”*⁶⁵⁶ daha çok erzak alacaklarını bilmeleri üvey kardeşlerinin bir daha Mısır'a gelmelerine sebep olmuştu. Bu sefer yalnız değillerdi, Bünyamin'i de getirmişlerdi. Hz. Yûsuf (a.s) emeline akıllıca davranıp sıkıntısız bir şekilde ulaşmıştı.

⁶⁵⁴ Mevdudi, a.g.e, C 2, s. 477.

⁶⁵⁵ Yûsuf12/63.

⁶⁵⁶ Yûsuf12/64.

Yaşanan tüm bu olayların ardından Hz. Yûsuf (a.s) üvey kardeşlerinin Bünyamin'i sağ salim babalarına götürmek için çok dikkatli davranacaklarını biliyordu. Bu sebepten yasaya ve düzene aykırı olmayacak bir şekilde Bünyamin'i yanına almanın bir yolunu bulmak zorunda olduğunun da farkındaydı. Hz. Yûsuf (a.s) kardeşini yanına alacaktı, bunun için kardeşi Bünyamin'e "*Ben senin kardeşin Yusuf'um; onların daha önce yaptıklarına üzülme!*"⁶⁵⁷ dedi. Bu amaçla Allah'ın (c.c) Hz. Yûsuf'a (a.s) öğretmiş olduğu yol üzerine ilerledi. Kendini tanıttıktan sonra kardeşine onu yanına almanın tek çaresinin su kabını⁶⁵⁸ onun çuvalın içine bırakmak olduğunu anlatmıştır. Yani hırsızlık süsü vermek istemiştir.⁶⁵⁹ Bunu önceden bildirmesindeki maksat ise olay karşısında kardeşinin savunmaya geçmesini engellemektir. Hz. Yûsuf (a.s) fark ettirmeden bu eylemi gerçekleştirdi.⁶⁶⁰

Yükünü omuzlayıp evlerine dönen kabileyi kaybolan su kabı için gönderilen görevliler durdurdu. Görevlilerin "*Siz hırsızsiniz*" söylemi üzerine kabile bu duruma itiraz etti. Su kabını çalmadıklarını söyleyen kabileye görevliler çalmış olmanız durumunda kanunlarınıza göre çalanın cezası nedir diye soruldu. Onlar da "*Yakub'un (as) kanunlarına göre bunun cezası esir edilip köle olarak kullanılması cezası vardır*" demişlerdir. Bunun üzerine "*Yusuf (as) öz kardeşinin yükünden önce diğerlerinin yüklerini aramaya başladı; sonunda su kabını kardeşinin yükünden bulup çıkardı. Öz kardeşinin yanında alıkoyması için biz Yusuf'a (as) böyle bir çare öğrettik. Allah dilemeseydi, kralın kanunlarına göre kardeşini yanında alıkoyması mümkün değildi. Biz kimi dilersek onun ilim ve irfan seviyesini böyle derece derece yükseltiriz. Ama her bilgi sahibinin üzerinde daha iyi bilen biri vardır.*"⁶⁶¹ Akıllara kardeşine neden hırsızlık süsü verdiği sorusu gelmektedir. Bu konuyu daha önce Hz. Yûsuf'un Hayatı bölümünde işlemiştik. Fakat bu kısımda yaşanan olayı tekrar ele

⁶⁵⁷ Yûsuf 12/69.

⁶⁵⁸ Birçok Müfessirin görüşüne göre bu kab gümüşten yapılmış bir kabdır. Bkz. İbn Kesir, *a.g.e*, C 8, s. 4118; Razi, *a.g.e*, C 13, s. 293

⁶⁵⁹ Allah'ın (c.c) peygamberininkendi yaptığı planı insanlara ithamada bulunarak hırsızlık yaptıkları yönünde bir isnadda bulunmak ne kadar doğrudur sorusuna şöyle açıklama yapmak mümkündür: 1- Bu planı yaparken Bünyamin'in rızasını almış onun da kalbi bu durumdan dolayı elem duymadığından kabul etmiştir ve böylece Hz. Yûsuf'ta (a.s) günah sadır olmamıştır. 2- "*Siz şüphe yok hırsızsiniz*" cümlesi üvey kardeşlere isnad edilerek siz babayı oğuldan ayırdığınız için hırsızsiniz manasındadır. 3- Bu sesleniş istifham üslubuyla yapıldığından yalan olmaktan çıkar 4- Kur'an'da o üvey kardeşlerin topluluğuna seslenen münadilerin bu seslenişlerini Hz. Yûsuf'un (a.s) emri ile yaptıklarına dair herhangi bir beyan mevcut değildir. Razi, *a.g.e*, C 13, s. 296-297.

⁶⁶⁰ Razi, *a.g.e*, C 13, s. 293.

⁶⁶¹ Yûsuf: 12/76.

almak konuyu daha iyi anlamamızı sağlayacaktır. Hz. Yûsuf (a.s) küçükken annesini kaybeder. Bir süre halasının himayesinde kalmıştır. Halası Onu çok sevmiştir. Babası Onu tekrar istediğinde halası vermek istemez. Vermemek için de bir hile düşünür. Hz. İshak'ın kendisine emanet ettiği kuşağı⁶⁶² elbisenin altından Hz. Yûsuf'un (a.s) beline bağlar. Daha sonra kuşağı kaybettiğini söyleyerek aile fertlerinin üzeri aranır. Kuşak Onda çıkınca Hz. Yâkub (a.s): “Eğer Yûsuf böyle bir şey yapmışsa o sana teslim edilmiş olur, elimden bir şey gelmez” der. Çünkü Hz. Yâkub'un (a.s) şeriatına göre hırsızlık yapanın cezası bir köle gibi mal sahibinin mülküne geçmektir.⁶⁶³ Rivayetler Hz. Yûsuf'un (a.s) kardeşine halasının yaptığı gibi yaparak kardeşine kavuştuğunu göstermektedir. Olaydan çıkan sonuç şöyledir ki Mısır'da herhangi bir kabahat işlenmediği sürece tahıl almak için veya başka amaçla gelen kervanlara ceza verilmezdi.⁶⁶⁴ Hz. Yûsuf (a.s) Bünyamin'i hem kardeşlerinden kurtardı hem de tutuklanmasına engel oldu. Anlaşıldığı üzere Hz. İbrahim'in (a.s) kanunları uygulanmıştır.⁶⁶⁵ Askerlerin kabı Bünyamin'in yükünde bulmaları sonucunda Bünyamin hapse atılabilirdi. Ama Hz. İbrahim'in (a.s) şeriatına göre cezalandırılması onu hapisten kurtarıp Hz. Yûsuf'un (a.s) istediği gibi yanına gelmesini sağlamıştı.⁶⁶⁶

Babalarına Bünyamin'i canları pahasına koruyacaklarına söz veren üvey kardeşler onu tekrar almak için Hz. Yûsuf'a (a.s) yalvardılar: “*Ey Vezir, onun yaşlanmış, kocamış bir babası vardır. Bizden birini onun yerine al. Doğrusu biz senin iyi davrananlardan olduğunu görüyoruz.*”⁶⁶⁷ Bu teklife karşı Hz. Yûsuf (a.s): “*Allah korusun! Biz malımızı kimde bulmuşsak ancak onu alıkoyarız. Yoksa haksızlık etmiş oluruz*”⁶⁶⁸ bu söz üvey kardeşlere ders olması için söylenmiş manidar bir sözdür. İbret olacak şekilde üvey kardeşlerinin karşılıklarına çıkarak tüm insanların gönlünde daha derin izler bırakacaktı...⁶⁶⁹

⁶⁶² Bu kuşak ailenin en büyük çocuğuna devredilen bir kuşaktır. Bkz. *Taberi Tarihi*, C 2, s. 493.

⁶⁶³ Razi, *a.g.e*, C 13, s. 302.

⁶⁶⁴ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *a.g.e*, C 5, s. 85-86.

⁶⁶⁵ Mevdudi, *a.g.e*, C 2, s. 451.

⁶⁶⁶ Mevdudi, *a.g.e*, C 2, s. 482.

⁶⁶⁷ Yûsuf12/78.

⁶⁶⁸ Yûsuf12/79.

⁶⁶⁹ Seyyid Kutub, *a.g.e*, C 8, s. 463.

3.3. Hz. Yûsuf'un (a.s) Üvey Kardeşleri ile Karşılaşması

Bünyamin'in suçunu duyup onun Mısır diyarında tutulduğunu duyan Hz. Yakub (as) hüznünü tazeleyen şu sözleri söylemiştir: *“Ah Yûsuf’um! Neredesin Yûsuf? Diye ağlıyor, hüzünden gözlerine ak düştü, görmez oldu. Buna rağmen oğullarına duyduğu kızgınlığı belli etmiyor, bir diken yutar gibi acısını içine gömüyordu”*⁶⁷⁰ tekrar oğlu Hz. Yûsuf’u (a.s) hatırlamıştı. Çevresindekiler onun acısını anlamıyor ve paylaşmaya yanaşmıyordu.⁶⁷¹ Üvey çocuklar *“Aradan bunca zaman geçti, hâlâ Yûsuf’u dilinden düşürmüyorsun. Vallahi bu gidişle ya kederinden hastalanıp eriyecek veya helâk olup gideceksin”*⁶⁷² dediler. Bu sözler çocukların Hz. Yûsuf’a (a.s) olan duygularının aynen devam ettiğini göstermektedir. Hz. Yakub (a.s) onlara şöyle cevap vermiştir: *“Ben bütün dertlerimi, keder ve hüznümü Allah’a arz ediyorum ve ben, Allah’tan gelen vahiyle sizin bilmediğiniz nice şeyleri biliyorum.”*⁶⁷³ Yani Allah’ın (c.c) rahmetini, fiilini biliyorum, beklemediğim bir zaman diliminde benim sıkıntımı giderecek diyerek hüsnüzanda bulunmaktadır.⁶⁷⁴ Bu umutla oğullarına dönerek: *“Evlatlarım! Haydi gidin! Yûsuf ve kardeşini arayıp bulmaya çalışın. Sakın Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü kâfirlerden başkası Allah’ın rahmetinden ümit kesmez”*⁶⁷⁵ tekrar erzak almak için Mısır’a giden çocuklarına söylediği söz Hz. Yûsuf’a (a.s) kavuşmak için hala ümitvar olduğunu gösteriyor.⁶⁷⁶ Babalarının emri üzerine tekrar Mısır’a giden çocuklar şöyle bir ricada bulunmuşlardır: *“Ey Aziz! Kıtık yüzünden biz de çoluk çocuğumuz da perişan olduk. Bu defa çok az bir erzak bedeli getirebildi. Ne olur sen bize yine erzakımızı tam ölçek ver; ayrıca bize bir miktar da bağışta bulun. Şüphesiz Allah, fazladan iyilikte bulunanları bol bol mükâfatlandırır.”*⁶⁷⁷ Çok az bir erzaktan kasıt “değersiz para, yün ve yağ, çam kozalağı ve çitlenbik...” gibi farklı görüşler mevcut. Bağıştan maksat da kardeş, kıymetsiz mal ya da verilen malın daha fazla değerindeki ikramlar şeklinde anlamlara işaret eder.⁶⁷⁸ Hz. Yûsuf (a.s) üvey kardeşlerine dönerek: *“Siz, cahilken*

⁶⁷⁰ Yûsuf12/84.

⁶⁷¹ Seyyid Kutub, a.g.e, C 8, s. 471.

⁶⁷² Yûsuf12/85.

⁶⁷³ Yûsuf12/86.

⁶⁷⁴ Zemahşeri, a.g.e, C 3, s. 678.

⁶⁷⁵ Yûsuf12/87.

⁶⁷⁶ Komisyon, Kur’an Yolu, C 3, s. 252.

⁶⁷⁷ Yûsuf12/88.

⁶⁷⁸ Beyzavi, a.g.e, C 2, s. 439.

*Yûsuf'a ve kardeşine ettiğinizi (ne kadar çirkin olduğunu sonradan) anladınız mı? ”*⁶⁷⁹ der. Bildiniz mi? Anladınız mı? Manasında sorulan soru Hz. Yûsuf'un (a.s) ağırbaşlı ve Allah (c.c) tarafından muvaffak kılınan bir şahsiyet olduğu için dini boyutta yaklaşarak tövbe ehli insanların davranışlarını gözeterek çirkinliğin yönünü sormuştur. Bu şahısların kötülük yaptıkları zaman bu kötülüğün farkında olmadıklarını anlatmaktadır. Bu konuda aslolan kişinin yapmış olduğu kötü eylemin farkına vardıldıktan sonra tövbe edip etmemesidir. Hz. Yûsuf'un (a.s) bu uyarısı da onları çirkinliği görmeye bu çirkinlikten tiksinererek tövbe etmeye götürmektir.⁶⁸⁰ Devamında *“A!.. Yoksa sen Yûsuf musun? Dediler. “ben Yûsuf’um, bu da kardeşim. Gerçek şu ki Allah bize lutfetti; çünkü kim sabrederse ihsan üzerine hareket edenlerin ecrini Allah kesinlikle zayi etmez”*⁶⁸¹ Hz. Yûsuf (a.s) kardeşlerinin perişan halini gördükten sonra durumlarına üzülen onlara kardeşleri Yûsuf olduğunu söyleyip ümitlenmelerini sağlamıştır. Kardeşleri böylece teslim olmuştur. Eğer Hz. Yûsuf (as) kendini daha önce üvey kardeşlerine tanıtsaydı belki de gururlarına yenilerek Onu kanul etmeyip teslim olmayacaklardı. Teslim olsalar bile sonuç bu şekilde kolay olmayacaktı. Fakat çaresizlikleri onları teslim olmaya sürüklemiştir.⁶⁸² *“Vallahi, gerçek şu ki Allah seni bizden üstün kılmış... Yanlış yapan gerçekten bizmişiz!” “Yûsuf dedi ki: “Bugün size kınama yok. Allah sizi bağışlasın. O, merhametlilerin en merhametlisidir.”*⁶⁸³ dediler. Sonunda Hz. Yûsuf (as) kuyudayken surede bildirilen müjde gerçekleşmiş oluyordu.⁶⁸⁴ Kardeşleri yaptıkları hatayı anlayarak özür dilediler. Allah'ın (cc) bir kimse için takdir etmiş olduğu nimeti kimse engelleyemez.⁶⁸⁵

3.4. Hz. Yakub'un (a.s) Gözlerinin Açılmasına Vesile Olan Gömlek

Karşılaştığımız musibetler zorlu olunca üzüлp ağlamak doğal bir haldir. Çünkü çetin hallerde kendine hâkim olan kimse çok azdır. Hz. Muhammed (s.a.v) oğlu İbrahim'in vefatına çok üzülen ve ağlamış ve şöyle demiştir: “Kalp ürperir göz

⁶⁷⁹ Yûsuf 12/89.

⁶⁸⁰ Zemahşeri, *a.g.e*, C 3, s. 682.

⁶⁸¹ Yûsuf 12/90.

⁶⁸² Şemseddin Nuri, *En Güzel Kısas ve gerçekleşen Rüya*, Nil Yayıncılık, İzmir 1990, s. 148.

⁶⁸³ Yûsuf 12/91-92.

⁶⁸⁴ “Elbet birgün gelecek, sen onlara hiç beklemedikleri bir anda yaptıklarını haber vereceksin” 12.

Yûsuf: 15

⁶⁸⁵ Komisyon, *Kur'an Yolu*, C 3, s. 256.

yaşarır. Biz Rabbimizi kızdıracak bir şey demeyiz. Ey İbrahim doğrusu biz senin ölümünden dolayı hüznüyoruz”⁶⁸⁶ sözleri peygamberlerin de üzülebileceğini, onların gözyaşı dökmesinde herhangi bir sakınca olmadığını anlatmaktadır.⁶⁸⁷ Fakat bu gözyaşını sabırla ve nefse hâkim olarak karşılamak gerekir. Bazı insanların üzüldükleri zaman kendilerini tutamayıp feryad u figan etmeleri, bağırmaları ve dövünerek ağlamaları İslam dininde kınanmıştır.⁶⁸⁸ Hz. Yakub’un (a.s) oğlu Hz. Yûsuf’dan (a.s) ayrı kaldığı günden kavuştuğu güne kadar seksen yıl geçtiği ve bu süre zarfında oğluna olan özleminden dolayı sürekli ağladığı söylenmektedir.⁶⁸⁹ Böylece Hz. Yakub’un (a.s) gözlerinde ağlamaya bağlı olarak kısmi ya da tamamen bir körlüğün yaşandığı bilgisi aktarılmaktadır. Seksen yıllık hasretin sebebi şöyle zikredilmektedir: Hz. Yakub (a.s) namaz kıldığı esnada yanında uzanan oğlu Yûsuf’un (a.s) horlama sesini duymuştur. Bu sırada namaz ile meşgul olan Hz. Yakub (a.s) horlama sesini duyunca dikkatini oğluna vermiştir. Üç defa gerçekleşen bu horlamadan sonra Hz. Yakub (a.s) sevinçle oğluna bakmıştır. Bunun üzerine Allah’ın (c.c) meleklerle vahyi şu şekilde olmuştur: “Şu benim seçkin kuluma ve Halil’imin oğluna (torununa) bakın, bana münacatta iken benden başkasına iltifat edip bakıyor. İzzetim ve cemalim hakkı için ona yönelip baktığı o iki gözbebeğini ondan alacağım. Kendisini dönüp baktığı kişiden seksen yıl ayıracağım. Ta ki amel işleyenler, benim huzurumda ayağa kalkanların, benim gözetimim altında olduklarını bilsinler.”⁶⁹⁰ Tüm bunlar Hz. Yakub’un (a.s) gözlerinde görmeyle alakalı sıkıntı yaşadığını göstermektedir.

Hz. Yûsuf (as) babasının gözleri ile alakalı malumatı aldıktan sonra kendini üvey kardeşlerine tanıtarak babasının yıllar süren kederini ve tasasını sonlandırmak istemektedir. Bunun için kardeşlerinden “*Bu gömleğimle*⁶⁹¹ *gidin de babamın yüzüne*

⁶⁸⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu’fi el-Buhârî, *Sahih-i Buhârî*, çev. Mehmed Sofuğlu, Ötüken Yayınları, İstanbul 1987, C 4, s. 843.

⁶⁸⁷ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, Azim Yayıncılık, İstanbul 2012 V s. 92.

⁶⁸⁸ Vehbe Zuhaylî, *a.g.e*, C 7, s. 42.

⁶⁸⁹ Zemahşeri, *a.g.e*, C 3, s. 674; Razi, *a.g.e*, C 8, s. 321; Suyuti, *a.g.e*, C 8, s.301; Vehbe Zuhayli, *a.g.e*, C 7, s.42.

⁶⁹⁰ Yaşanan bu durum ibadet halindeyken sağa sola bakmanın namazı iptal etmese de cezanın söz konusu olduğunu veya namazın eksik kaldığını haber vermektedir. Detaylı bilgi için bkz. Kurtubî, *a.g.e*, C 10, s. 374.

⁶⁹¹ Daha önce değindiğimiz üzere bu gömlek Hz. İbrahim ateşe atıldığı esnada Cibril tarafından kendisine giyindirildiği söylenen gömlektir. Ayrıca bu gömlekteki kokunun cennet kokusu olduğu ve

sürün. Gözü Yine görür hale gelir. Bütün ailenizi de bana (buraya) getirin”⁶⁹² Kenan şehrine gitmelerini istemiştir. Üvey kardeşler şehre yaklaştığı sırada Hz. Yakub (as) “Eğer beni bunamış saymıyorsanız, inanın Yûsuf’un kokusunu (burnumda tüter) buluyorum”⁶⁹³ demiştir. Hz. Yakub’un (as) bu kokuyu sekiz seyir mesafesi (seksen fersah) uzaktan yola çıktıklarında aldığı söylenir.⁶⁹⁴ Hz. Yakub’un (as) kervanın henüz yola çıkmışken gömleğin kokusunu alması, ona verilmiş mucizedir.⁶⁹⁵ Hz. Yakub (a.s) yıllarca Mısır’da kalan Hz. Yûsuf’un (a.s) kıyafetlerinin kokusunu almayıp Allah’ın (c.c) dilemesiyle (belli bir zamanda) alması mucizeyi gözler önüne sermektedir.⁶⁹⁶ Bu mucizeyi anlamayanlar manevi mevkiye sahip olmadıklarından⁶⁹⁷ Hz. Yakub’u (a.s) kınayarak: “Allah’a (c.c) yemin olsun ki sen hâlâ eski şaşkınlığındasın”⁶⁹⁸ böyle davranmasını Hz. Yûsuf’a (a.s) olan sevgi ve ona kavuşma isteğine bağlamışlardır.⁶⁹⁹ Oysaki Allah (c.c) hem mucizeten ve kerameten Hz. Yûsuf’un (a.s) gömleği ile hem de Hz. Yakub’un (a.s) koku alması ile kudretinin ve azametini, işlettirdiği kader programı ile ilan ediyordu. Böylece, akıl sahipleri ve inanacak topluluk için bunlar birer ibret levhası hükmündeydi.⁷⁰⁰

Hz. Yakub’u (as) kınayanlar ayetin devamında mucizeye şahit olmuşlardı. “Fakat müjdecî gelip de onu (gömleği) yüzüne sürünce; derhal gözleri gördü. Ve dedi ki: Ben size Allah’tan gelen vahiyle sizin bilmediğiniz şeyleri biliyorum.”⁷⁰¹ Ayette ﴿٧١﴾ bir şeyin daha önceki hal üzerine dönmesidir. Yani gömleği yüzüne sürdükten sonra gözleri eskisi gibi görmeye başladı.⁷⁰² Abdullah b. Abbas Bu müjdecinin Hz. Yakub’un oğullarından Yahuza olduğunu söylemiştir. Daha önce Hz. Yûsuf’un (a.s) kanlı gömleğini getirdiği, bunun için müjde gömleğini de kendisinin

temas ettiği tüm yaralı derileri tedavi etme özelliğinin olduğu söylenen gömlektir. Detaylı bilgi için bkz. Mehmet Vehbi, *a.g.e*, C 7, s. 2580

⁶⁹² Yûsuf 12/93.

⁶⁹³ Yûsuf 12/94.

⁶⁹⁴ Zemahşeri, *a.g.e*, C 3, s. 692; kokunun Mısır’dan Kenan iline ulaşması ile ilgili Elamlılı M. Hamdi Yazır’ın geniş ve güzel bir bakış açısı var. Detaylı bilgi için bkz. Hamdi Yazır, *a.g.e*, C 4, s. 2918-2922.

⁶⁹⁵ Taberi, *a.g.e*, C 5, s. 52.

⁶⁹⁶ Mevdudi, *a.g.e*, C 2, s. 491.

⁶⁹⁷ Seyyid Kutub, *a.g.e*, C 8, s. 476.

⁶⁹⁸ Yûsuf 12/95.

⁶⁹⁹ Beyzavi, *a.g.e*, C 2, s. 440.

⁷⁰⁰ Eyyüp Aksoy, *a.g.e*, s. 82.

⁷⁰¹ Yûsuf 12/96.

⁷⁰² Razi, *a.g.e*, C 13, s. 341.

götürmek istediğini söylenmektedir.⁷⁰³ “*Ben size demedim mi?*” müstakil bir kelimedir veya “*Ben Yûsuf’un kokusunu alıyorum*” ifadelerine işaret etmiş olabilir. Devamında ise “*Allah’dan sizin bilmediklerinizi bilirim*” cümlesi farklı bir cümledir.⁷⁰⁴ Razi bu cümleden maksadın rüya yolu ile Hz. Yûsuf’un (a.s) hayatta olduğunu bilmesidir şeklinde yorumlamaktadır.⁷⁰⁵

Hz. Yakub’un çocukları babalarının marfifetullah mertebesinin farkına vardktan sonra şöyle demişlerdir: “*Sevgili babamız! Günahımızın affı için Allah’tan bağışlama dile. Çünkü biz gerçekten büyük bir suç işledik.*”⁷⁰⁶ Günahının farkında olan kişilerin üzerine düşen bu gûnahtan ötürü bağışlanma ve mağfîret istemesidir.⁷⁰⁷ Cevap olarak Hz. Yakub (a.s) ise şöyle demiştir: “*Sizin için ileride Rabbimden bağışlama dileyeceğim. Hiç şüphesiz O, çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir.*”⁷⁰⁸ Hz. Yakub’un (a.s) kalbi kırık olduğu için hemen dua etmedi. Bunun sebebini olarak ise seher vaktini beklediği, helalleşmelerinin beklediği yahut çocuklarına kırgın olduğunu hissettirmek için beklediği söylenmektedir.⁷⁰⁹

3.5. Hz. Yûsuf (a.s) ve Hz. Yakub’un (a.s) Vuslat Sahnesi

Hz. Yûsuf’un (a.s) ailesi Mısır’a gelmek için yola koyulmuşlardır. Kenan diyarını terk ederek Mısır’a yerleşmelerinin sebeplerini zikredecek olursak: 1- Kenan ilindeki çöl hayatı ve zorluklar içerisinde yaşamak yerine, Mısır diyarı gibi zengin bir yerde oğlu Yûsuf (a.s) ile beraber kalmak gayet tabii bir durumdur. 2- Hz. Yûsuf (a.s) Mısır’da insanların güvenini kazanmış Allah’ın (c.c) izni ile de güzel bir mevkiye gelmiştir. Fakat bu durum aile fertleri yanında olmayan devlet idarecisinin toplum üzerindeki etkinliğini zamanla yitirmesine sebep olacağı düşüncesindendir. 3- Peygamberlik görevinin daha güzel bir şekilde ifası için aile fertlerinin yanında bulunması gerekirdi. Çünkü dini kabul etmiş bir ailenin, bulunduğu topluma dini anlatıp içselleştirmesi açısından önemli bir fonksiyonu vardır.⁷¹⁰

⁷⁰³ Taberi, *a.g.e*, C 5, s. 52;

⁷⁰⁴ Beyzavi, *a.g.e*, C 2, s. 440.

⁷⁰⁵ Razi, *a.g.e*, C 8, s. 341.

⁷⁰⁶ Yûsuf12/97.

⁷⁰⁷ Beyzavi, *a.g.e*, C 2, s. 441.

⁷⁰⁸ 12. Yûsuf: 98.

⁷⁰⁹ Komisyon, *Kur’an Yolu*, C 3, s. 256.

⁷¹⁰ Mevdudi, *a.g.e*, C 2, s. 493.

Mısır diyarına ailece⁷¹¹ geldikten sonra “*hep birlikte Yûsuf’un huzuruna çıkınca, Yûsuf annesiyle babasını yanına alıp bağrına bastı ve: “Buyrun! Allah’ın izniyle emniyet ve huzur içinde Mısır’a yerleşin”*”⁷¹² sözleriyle karşılanmışlardır. Rivayetlere göre Hz. Yûsuf (a.s) babasını karşılamak için ikiyüz atlı hazırlamış. Hükümdar ile beraber dört bin kişilik askeri birlik ile birlikte Mısır’ın ileri gelenleriyle babasını karşılamaya çıkmıştır.⁷¹³ Ayette anne olarak nitelendirilen teyzedir. Nasıl ki amca baba yerine sayılıyorsa teyze de anne yerine geçmektedir. Yahut Hz. Yakub (a.s), Hz. Yûsuf’un (a.s) annesi vefat ettikten sonra teyzesi ile evlendiği için de bu ibare kullanılmış olabilir. Çünkü üvey anneye de anne deniliyor.⁷¹⁴ Hz. Yûsuf’un (a.s) heyecanı kabile yaklaştıkça giderek artmıştır. Karşılaştıkları esnada Hz. Yakub (a.s) Yahuda’ya yaslanarak yürüyormuş. Daha sonra “*Ey Yahuda! Mısır’ın Firavun’u şu mudur?*” demiş; o da “*Hayır, o senin oğlundur*” demiştir. Buluştuklarında ise “*Selam üzerine olsun ey hüzünleri gideren!*”⁷¹⁵ diyerek kucaklaşıp hasret gidermişlerdir. “*Allah’ın (c.c) izniyle emniyet ve huzur içinde Mısır’a giriniz*” ibaresinin Mısır’a girmeden önce söylenmiştir. Çünkü yolda karşıladıkları için böyle bir ibareye yer verildiği söylenmektedir.⁷¹⁶

Tam bir vuslat şöleni yaşanıyordu. Hz. Yûsuf’un (a.s) on-on iki yaşarındayken görmüş olduğu rüya “*annesiyle babasını tahtına oturttu. Hepsi birlikte onun önünde saygıyla eğildiler. Yûsuf dedi ki: “Babacığım, daha önce gördüğüm rüyanın tabiri işte budur. Rabbim o rüyayı gerçekleştirdi. Ayrıca şeytan benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra beni hapisten kurtararak ve sizi çölden buraya getirerek Rabbim büyük bir ihsanda bulundu. Doğrusu Rabbim, her ne dilerse onu pek güzel bir şekilde ve insanların görmeyeceği bir incelik içinde yerine getirir. Şüphesiz O, evet O, her şeyi hakkıyla bilen, her işi ve hükmü hikmetli ve sağlam olandır*”⁷¹⁷ Hz. Yûsuf’un (a.s) yaşadıkları Hz. Âdem’in (a.s) melekler tarafından kendisine secde edilmesi⁷¹⁸ olayını hatırlatmakta. Fakat bu hususta dikkatleri çeken bir durum vardır ki o da Hz. Yakub’un (a.s) da secde etmiş

⁷¹¹ Kadın erkek toplam yetmiş iki kişi olduğu söyleniyor. Bkz. Beyzavi, *a.g.e*, C 2, s. 441.

⁷¹² Yûsuf 12/99.

⁷¹³ Zemahşeri, *a.g.e*, C 3, s. 696.

⁷¹⁴ Beyzavi, *a.g.e*, C 2, s. 441; Mukatil b. Süleyman, *a.g.e*, C 2, s. 309.

⁷¹⁵ Zemahşeri, *a.g.e*, C 3, s. 696.

⁷¹⁶ Razi, *a.g.e*, C 13, s. 344.

⁷¹⁷ Yûsuf 12/100.

⁷¹⁸ Elamlılı M. Hamdi Yazır, *a.g.e*, C 5, s. 2926.

olmasıdır. Hz. Yûsuf (a.s) babasının önde eğilmesine nasıl müsaade ettiği konusuna Razi şu şekilde cevap vermektedir: 1- Bu bir şükür secdesidir, buna kanıt ise anne babasını tahta oturtuktan sonra secde etmeleridir. Bu da Hz. Yûsuf'un (a.s) tevazu sahibi olduğunu secdenin de şükür için olduğu savunulmakta, 2- Hz. Yûsuf'u (a.s) bir kible kabul etmiş ve o kibleye kavuşunca da nimete şükür manasında şükür secdesine kapandıkları söylenmektedir. 3- Tevazu bazen secde etme anlamına gelmektedir. Secdeden muradın her ne kadar tevazu olduğu savunulsa da müşkil bir yaklaşım olarak kabul edilmiştir, 4- Belki de o dönemde tebrik etmeye ve değer vermeye delalet eden iş secde etmek olduğu için bu secde de ona tazimdir. Fakat bu görüş de zayıf bulunmuştur, 5- Yahut secdedeki hikmeti yalnızca Allah'ın (c.c) bildiği, Hz. Yakub'un (a.s) buradaki hikmeti bilmediğinden Allah (c.c) meleklerden Hz. Âdem'e (a.s) secde etmesini istediği gibi Onun da secde etmesini istemiş ve Hz. Yakub (a.s) da secde etmiş olabilir.⁷¹⁹ Ayetin devamında Rabbi tarafından Hz. Yûsuf'a (a.s) verilen nimetlerden bahsedilmektedir. Fakat kuyudan çıkarılmasından bahsetmiyor. Bu olayı zikretmeyişi kardeşlerini mahcup edip üzmemek içindir.⁷²⁰

Hz. Yûsuf (a.s) zor zamanında da feraha çıktığı, mutlu olduğu, rüyalarının gerçekleştiği⁷²¹ anlarda da Rabbini hiçbir zaman unutmamıştır. Dünya güzelliklerinin sarhoşluğuna kapılmamıştır. Dünyadaki gayesini bilerek yaşamış ve ellerini Rabbine açarak şöyle dua etmiştir: *“Rabbim! Bana iktidar ve saltanattan büyük bir nasip verdin; bana rüyaların tabirini, eşya ve hadiselerin yorumunu öğrettin. Ey gökleri ve yeri yoktan var eden Allah'ım! Dünyada da ahrette de benim sahibim ve gerçek koruyucum sensin. Müslüman olarak canımı al ve beni salih kullarının arasına kat!”*⁷²²Bu güzel duayı Bediüzzaman şu can alıcı cümleler ile izah etmektedir: “...En güzel bir kıssanın güzel bir nüktesidir. “Ahsen'ul-Kasas” olan Yûsuf Kıssası'nın sonunu haber veren, “Benim canımı Müslüman olarak al ve beni Salihlere ilhak et!”ayetin ulvî ve latif ve müjdeli ve icazkârane bir nüktesi şudur ki: sair ferahlı ve saadetli kıssaların sonundaki ayrılık ve firak haberinin acıları ve elemi, kıssadan alonan hayali lezzeti acılaştırıyor, kırıyor... Bu husus kemal-i ferah ve saadet içinde

⁷¹⁹ Razi, *a.g.e*, C 13, s. 345-347.

⁷²⁰ Beyzavi, *a.g.e*, C 2, s. 442.

⁷²¹ Gerçekleşen bu rüyanın ilk görüldüğü günden gerçekleşmesine kadar kırk dört yıl geçtiği rivayet edilmektedir. Bkz. Taberi, *a.g.e*, C 5, s. 54.

⁷²² Yûsuf12/101.

bulunduğunu haber verdiği hengâmda ölüm ve ayrılığını haber vermek daha elimdir; dinleyenlere “eyvah!” dedirtir. Halbuki şu ayet Yûsuf Kıssası’nın en parlak kısmıdır. Ki Mısır Aziz’i olması, peder ve validesiyle görüşmesi, kardeşleriyle sevişip tanışması olan, dünyada olan en büyük saadeti ve ferahlı bir anda Hz. Yûsuf’un (a.s) ölümünü şöyle bir surette haber veriyor ve diyor ki: Şu ferahlı ve saadetli vaziyetten daha saadetli daha parlak bir vaziyete mazhar olmak için Hz. Yûsuf’un (a.s) Cenab-ı Hak’tan vefatını istedi ve vefat etti, o saadete mazhar oldu. Demek, o dünyevi lezzet ve saadetten daha çekici bir saadet ve sevinçli bir vaziyet kabrin arkasında vardır ki, Hz. Yûsuf (a.s) gibi hakikatı gören bir zat o gayet lezzetli dünyevî vaziyet içinde, gayet acı olan ölümü istedi. Ta ki öteki saadete mazhar olsun. İşte Kur’an’ı Hakim’in şu belağatına bak ki, Yûsuf Kıssası’nın sonunu ne şekilde haber verdi o haber de dinleyenlere üzüntü ve elem değil belki bir müjde ve bir sürûr ilave ediyor. Hem irşat ediyor ki; kabrin arkası için çalışınız, hakiki saadet ve lezzet oradadır. Hem Hz. Yûsuf’un (a.s) sıddıkiyetini gösteriyor ve diyor: Dünyanın en parlak ve sürûrlü hali dahi ona gaflet vermiyor, onu meftun etmiyor, yine ahreti istiyor...”⁷²³

⁷²³ Bediuzzaman Said Nursi, Mektûbat, 23. Mektup, 7. Sual, s. 283.

SONUÇ

Kıssalar hacim itibariyle Kur'an'da dikkatleri çeken önemli kaynaklardır. İnsan doğası gereği soyut ve zihninde bulanıklık yaratan düşüncelerden uzak durmaya çalışmıştır. Çünkü zihin, anlamlandırmaya meyilli bir sistem üzere kurulmuştur. Bu noktada zihnî bulanıklığı gideren ve soyut fikirleri somut olarak zihinde canlandıran kıssalar bu kargaşanın giderilmesi ve konunun anlamlandırılması noktasında hedefe ulaştıran önemli bir yoldur. Aynı şekilde kıssalar geçmiş peygamberlerin ve ümmetlerinin yaşamlarını sadece soyut bir belge niteliğinde değil aynı zamanda beşereyol gösterici bir üslupla sunmaktadır.

Kıssaları geçmiş ümmetlerin yaşamlarını tarihin ilahî yorumu olarak nitelendirmek, meseleyi anlamlandırmak hususunda önemli bir bakış açısıdır. Bu yorumlamayı yerinde ve doğru bir tabirle yapmak ise kıssa dilini iyi derecede bilmekten geçer. Aksi takdirde Kur'an'ın maksadına uygun olmayacak tarzda yorumlara mahal verilir. Bunların başında da kıssaları tarihi birer hikâye olarak nitelendiren gurupların çıkması gelmektedir. Bu noktada kıssanın neliğini ve nasıllığını doğru kavramak, Kur'an kıssaları hakkında yeterli ölçüde bilgi sahibi olmamızı sağlayacağından, kıssaları tarihi ve mitolojik birer hikâye olarak nitelendiren düşüncelerden bizleri uzak tutacaktır. Bizim konumuz da Yûsuf Suresi olduğundan kıssanın tarihi birer hikâyeden çok insanlara yol gösteren, bireysel ve toplumsal birçok mesaja yer veren ve muhatabın dikkatini kıssa üzerine yoğunlaştıran ilahî birer mesaj olduğunu ifade ettik.

Surenin yalnızca Hz. Yûsuf'un (a.s) hayatına denk gelen süreçleri detaylarıyla anlatmasının sebebi muhatabın dikkatini konuya yoğunlaştırmaktır. Bunun sebebi de surede geçen her şahsın ve olayın gelecekte insanın dinî ve ahlakî sorunlarına birer cevap niteliğinde dersler vermesidir. Sure bu bakımdan ahlaki olarak birçok konuya da dikkatleri çekmektedir. Biz de kıssada değinilen bu konuları tefsir kitaplarıyla derleyerek kıssa ile alakalı şu ahlaki prensiplere ulaştık:

1- Surenin verdiği en önemli mesaj tevekküldür. Çünkü tevekkül bir müslümanın yapmayı planladığı her türlü eylem için zahirâ sebeplere dayalı tüm önlemleri alıp gerekli gayretler gösterildikten sonra, gönlünü Allah'a (c.c) bağlaması,

ona güvenmesi ve neticeyi ona havale etmesidir. Bu noktada Hz. Yûsuf'un (a.s) eylemleri ve planlarının ardında sığındığı ve güvendiği Rabbi vardı.

2- Sure insanlara sabrı tavsiye etmesi, yaşanan zorluklara karşı sızlanmadan ve isyan etmeden tüm dertlerin ve tasanın yalnızca Allah'a (c.c) arz edilmesi gerektiği mesajını barındırması yönünden de manidar bir suredir. Çünkü yaşanan tüm zorlukların Allah'tan (c.c) geldiğini, onun iradesi ve kudretinin neticesinde yaşandığını, bu zorluklara sabredenlerin ecrinin dünya ve ahirette verileceği bilinciyle yaşaması sorunları kolaylıkla atlatmasına vesile olacaktır.

3- Kin ve hasedin dinde yeri yoktur. Bu duygular birçok hatayı içinde barındırır ve bunun esiri olan şahıslar zulm edeceği için hakikat perdesini göremeyip günah batağında kaybolurlar. Sure bu noktada kin ve hasedin dinde yerinin olmadığını ve bu duyguların esiri şahısların herhangi bir kazanç elde edemeyeceklerini ifade etmektedir.

4- Sure insanı nefis ve şeytan batağına karşı da uyarmaktadır. Çünkü bu iki duygu insanı doğru yoldan saptıran ve kişiyi günaha sürükleyen duygulardır.

5- Yûsuf Suresi aleyhimizde gibi görünen olayların ardındaki hayrı bizim bilmediğimizi, bu hayrı en iyi bilen Allah (c.c) olduğu mesajını da vermektedir. Allah (c.c) kulunu imtihan ederken onun imanını ve Rabbine olan bağlılığını sağlamlaştırmak için bu tür musibetlerle hayatını sınar. Çünkü biz bilmekteyiz ki zorluklar karşısında Rabbine dayanıp güvenenlerin sonucu daima hayırla neticelenir. Hz. Yûsuf'un (a.s) hayatı bu hususta en çarpıcı örnekleriyle karşımıza çıkmaktadır.

6- Surenin önem verdiği can alıcı noktalardan biri de zinadır. Kadın erkek ilişkisine değinen ve yabancı bir kadın ve erkeğin yalnız başına (halvet-i sahiha) kalmasının doğurabileceği olumsuz durumlara değinmiştir. Zina tehdidine karşı Allah'a (c.c) sığınmanın evrensel mesajını barındırması konuyu daha dikkatli kılmaktadır. Ahlaka dair en güzel örnek olarak Hz. Yûsuf'u (a.s) karşımıza çıkaran Allah (c.c) zina eylemine karşı nefis mücadelesi ve ilahî müdahaleyi de öğrettiğinden, ahlaka dair bilincin oluşmasına da vesile olmuştur.

7-Sure günümüz hukuk sistemine vurgu yapması yönüyle de dikkat çekicidir. Aziz'in hanımı ile arasında geçen ahlaksız olay karşısında suçlunun bulunabilmesi adına yapılan adaletli davranış ve şahitlik meselesi de bu konuda önem arz etmektedir. Günümüz hukuk sisteminin geçmiş ümmetlerin adalet sisteminin temelinde şekillendiğini anlatması ve bunu Kur'an dili ile anlatması da can alıcı noktadır.

8- İrşad ve tebliğ görevinin her hâlûkarda yapılabileceğinin mesajını vermesi de bu konuda sınırların olmadığını göstermektedir. Tebliğin yalnızca topluluklara değil dört duvar arasında da yapılabileceğinin en güzel mesajını vermektedir. İftira sonucunda zindana atılan bir peygamberin, rüyalarını yorumlaması için yanına gelen zindan arkadaşlarına yaptığı tebliğ metodu hakka davetin en güzel örneğini sunmaktadır.

9- Ekonomiye dair verdiği mesajlar da sureyi önemli kılan özelliklerdendir. Devletin bolluk ve kıtlık zamanında alması gereken önlemlerin neler olduğunu tahmin etmesi, zor günler için gıda stoğu yapmanın önemine değinmesi konuyu değerli kılan husulardan bazılarıdır. Aynı şekilde ayetin de belirttiği üzere *“Beni ülkenin hazinelerinin başına tayin et. Zira ben onları iyi korurum ve bilirim”*⁷²⁴ şeklindeki hitabıyla ülke yönetiminde yetkin olduğunu düşünen şahısların kendi menafaati değil, devletin menfaati için görev ve yetki istemelerinin caiz olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

10. Sureden çıkaracağımız sonuçlardan biri de kendisine kötülük yapanlara karşı müsamahalı ve affedici bir tavırla karşılık vermenin, üstün ahlaka sahip şahısların eylemi olduğu bilgisine ulaşmaktayız. Kendisine karşı kin ve kıskançlık duyan üvey kardeşlerini, bulunduğu konumu ve mevkisine rağmen affetmesi Onun üstün ahlakını sergiler. Bu davranışı üvey kardeşlerin kalp gözlerini açmıştır. Bu tavır müminler için önem arz eder. Çünkü Kur'an ahlakından uzak yaşayan şahısların bu gibi durumlarda öç almaya kalkışması olası bir durumdur. Kalbini ve zihnini Kur'an ahlakıyla işlemiş bir müminin de bu durumlar karşısında takınacağı tavır Hz. Yûsuf (a.s) gibi kişisel çıkarlar peşine düşmek yerine, Allah'ı (c.c) razı ederek asıl ahlakın affetmeden geçtiğini tavırlarıyla sergilemesi gerektiğini bilir.

⁷²⁴ 12. Yûsuf: 55.

11. Sure, Hz. Yûsuf'un (a.s) hayatının dönüm noktası olan her olayın bir gömleğin etrafında geçtiğini göstermektedir. Bu gömlekler kimi zaman ayrılıklara kimi zaman zindanla kimi zaman da kavuşmalarla sonuçlanmıştır. Bizim hayatımızda yalnızca sıradan bir giysi olarak görülen bir gömleğin Hz. Yûsuf'un (a.s) hayatının her aşamasında dönüm noktası olması da dikkatleri çekmektedir. En önemli konu da kavuşmaya vesile olan gömlektir ki bu hem kavuşmaya, hem gözlerin açılmasına hem de mucizelere vesile olmuştur. Diğer iki gömlekten ayıran en önemli özelliğinin de mucizlere, kavuşmalara ve kokunun önemine dikkat çeken bir yön vardır. Çünkü diğer iki gömlek ayrılıklara ve zindana işaret ederken bu gömlek kavuşmalarla sonuçlanmıştır. Ayrıca bu gömlekteki kokunun mucizevî özelliği, görmeyen gözlerin açılmasına vesile olmasına ve bu noktada mucize konusunu inkâr eden şahıslara cevap niteliğindedir.

KAYNAKÇA

Abay, Ahmet, *Kur'an'da Kişilik Eğitiminin İlkeleri*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2012

Acar, Abdullah, *Bir İctihad Kaynağı Olarak Kur'an Kıssaları*, (Doktora Tezi) Konya 2005

Aksoy, Eyyub, *Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve din Bilimleri Bölümü*, (Yüksek Lisans), Yûsuf Kıssası'nın Sosyo-Psikolojik Tahlili, Şanlıurfa 1996

Apaydın, H.Yunus, "Fesad" md. *D.İ.A*, TDV Yayınları, İstanbul 1995

Atalay, Mehmet, *Kur'an'a Psikoloji ile Bakmak Hz. Yusuf ve Hz. Musa Kıssaları Örneği*, İz Yayıncılık, İstanbul 2017

Ateş, Ayşe, Yusuf Suresi Bağlamında Müfessirlerin İffete Yaklaşımları, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 29. Kahramanmaraş 2017

Ateş, Süleyman, *Kur'an'ı Kerim Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat Yayınları, 1995

Aydın, Hayati, "Kur'an'da İrade-Azm ve Tevekkül", *Tasavvuf İlim ve Akademik Araştırma Dergisi*, yıl:9 sayı:22, Van 2008

Aydın, M. Akif, "Ceza" md. *D.İ.A*, TDV Yayınları, İstanbul 1993,

Ayverdi, İlhan, "Ceza" md. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Yayıncılık, İstanbul 2008

Bekiroğlu, Nazan, *Yusuf İle Züleyha*, Timaş Yay. İstanbul 2011

Beyzavi, *Muhtasar Beydâvî Tefsiri, Envau't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vîl*, trc. Şadi Eren, Selsebil Yayınları, II. Baskı, İstanbul 2011

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, Akpınar Yayınevi, İstanbul 1962-1966

Bozkurt, Nebi, "Fuhs" md. *D.İ.A*, TDV Yayınları, İstanbul 1996,

Bursevi, İsmail Hakkı, *Kur'an-ı Kerim Tefsir ve Meal Rûhu'l-Beyan Tefsiri*, trc. Ömer Faruk Hilmi, İstanbul t.y.

Celaleddin el-Mahallî, Suyûfî Abdurrahman b. Ebubekir b. Muhammed, *Celâleyn Tefsîri Kur'an-ı Kerîm Meâli ve Tefsîri*, trc. Ali Rıza Kaşeli, Sağlam Yayınları, İstanbul 2012

Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, Elit Yayınları, Ankara 1979

Cevdet, Ahmet, *Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefâ*, İstanbul 1981

Cevzi, İmam Ebu'l- Ferec Cemalüddin Abdurrahman Ali İbn. Muhammed, *Zadü'l-Mesir Fi İlmi't-Tefsir, Tefsir ilminde Yolculuk Azığı*, Trc. Abdülvehhab Öztürk, Kahraman Yayınları, İstanbul 2009

Cürcânî, Seyyid Şerîf, *Ta'rîfât: Tasavvuf Istılahları*, trc. Abdulaziz Mecdî Tolun, Lider Yayınları, İstanbul 2014

Çağatay, Neşet, *Ahilik Nedir?*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990

Çağlayan, Harun, "Elçi ve Vekil Bağlamında Nübüvvet" *Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 8/2, Kırıkkale 2015

Çağrı, Mustafa, "Şükür" md. *D.İ.A*, TDV Yayınları, İstanbul 2010,

Çelik, Hüseyin, "Ashab-ı Kehf Kıssası ve İçerdiği Mesajlar" *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, 2017

Çelik, Muhammed, *Kur'an'ın İkna Hususiyeti*, Çağlayan Yayınları, Sayı 8, İzmir 1996

Çentiner, Bedrettin, *Esbab-ı Nüzul*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2002

Dikmen, Mehmet, *Peygamberler Tarihi*, Cihan Yayıncılık, İstanbul 1985

Duman, M. Zeki, *Beyânu'l Hak Kur'ân-ı Kerim'in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri*, Fecr Yayınları, Ankara 2008

Düzgün, Şaban Ali, *Varlık ve Bilgi*, Beyaz Kule Yayınları, Ankara 2008

Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *El-Camiu Li Ahkami'l-Kur'an*, trc. M. Beşir Ersoy, Buruc Yayınları, İstanbul 2015.

Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el- Buhârî, *El-Camiu's Sahih*, Kitabü't Tefsir, bab 2, Dimeşk,

Ebu'l-Âlâ el- Mevdudî, *Tefhim'ul Kur'an Kur'nın Anlamı ve Tefsiri*, İnsan Yayınları, İstanbul 1987

Ebu'l-Fadl Cemaluddîn Muhammed b. Mukrim İbn-i Manzur, *Lisanü'l Arab*, Dâru's-Sadr, Beyrut 1968

Ebu'l-Leys Semerkandî, *Tefsîru'l Kur'an*, Özgü Yayınları, sad. Mehmet Karadeniz, İstanbul 1993

Ebü'l -Leys İmâmü'l-Hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm Semerkandî, *Tefsîru'l Kur'an*, Sad. Mehmet Karadeniz, Özgü Yayınları, İstanbul 1993

Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil*, Darul Nefais, 3. Baskı, Beyrut/Lübnan 1435/2014

Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd Nesefî, *Medariku't-Tenzil ve Hakikatu't-Tevil*, trc. Harun Ünal, Ravza Yayınları, İstanbul 2003

Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatler*, MÜİF Yayınları, İstanbul 2010

Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar yayıncılık, İstanbul 2016,

Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı, Meal-Tefsir*, trc. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İstanbul 1999

Gündüz, Ahmet, "Yusuf Suresi Bağlamında Üç Gömlekli Hayat Sürecinden Bazı Ayrıntılar", *HÜİF Dergisi*, Yıl: 21 Sayı: 35, Ocak-Haziran 2016

Haliloğlu, Hasan, *Kur'an'ı Kerim'de Talak-Boşanma Hükümleri*, Sonçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2020

Havva, Said, *el-Esâs fi't-Tefsir*, trc. Beşir Ersoy, Şamil Yayınları, İstanbul 1990

İsfahanî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Rağıb, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, trc. Abdülbaki Güneş, Mehmet yolcu, Çıra Yayınları, İstanbul 2010,

İbn Cerir et-Taberi, *Taberi Tefsiri*, Mehmet Keskin, Hikmet Neşriyat Yayıncılık, İstanbul 2006

İbn Kesir Ebü'l-Fidâ, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, trc. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner, Çağrı Yayınları, İstanbul 1993

İbn-i Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsiri Kur'an-ı Kerim'in Hadislerle Tefsiri*, trc. Arif Erkan, İstanbul 2009

Kahraman, Hayrettin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, D.İ.A Yayınları, Ankara 2012

Kara, Necati, *Kur'an'da Gayb, YYÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1 Van 1994,

Kara, Mustafa, "Kur'an Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli bir Analiz", *İslami İlimler Dergisi* yıl 9, Cilt 9, sayı 1, Van 2014

Kara, Mustafa, "Kur'an'da Adalet Kavramı ve Güncel Değeri" *On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 34. Samsun 2013

Kara, Necati, *Kur'an'a Göre Hz. Musa, Firavun ve Yahudiler*, Seha Neşriyat Yayınları, İstanbul 1991

Kasaboğlu, Kevser, *Tefhimü'l Kur'an'da Kur'an Kıssaları*, (Yüksek Lisans) SCÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Sivas 2019

Kasapoğlu, Abdurrahman, Kur'an'ın İffet Anlayışı- Batılı Cinsel Ahlak Anlayışlarıyla Bir Mukayese, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt 3, sayı:3, 2003

Kaya, Remzi, “Kur'an Kıssalarının Tefsir ve Teşrideki Yeri” *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları*- III, Dizi 36, 14-15 Ekim, İstanbul 2000

Kaya, Remzi, “Kur'an'ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri” *U.Ü.İ.F Dergisi*, Cilt 11, Sayı 2, Bursa 2002

Kerpiç, Ömer, *Yusuf Suresi Işığında İnsan Psikolojisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2017

Köksal, M. AsıPeygamberler Tarihi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2007

Kutluer, İlhan, “İnsan” md. *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2010,

Mavil, Kılıç Aslan, *Maturidi Kelamında Tevil*, İSAM Yayınları, İstanbul 2017.

Mennâ'ul-Kattân, *Mebahis fi Ulumil Hadis*, Mektebeu'l Vehbe Yayınları, II. Baskı, Kahire 1412/1992,

Muhammed Bin Ceriri et-Taberi, *Câmi 'u'l-Beyân ve Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî, Salih Ahmed Rıza, Sağlam Yayıncılık, İstanbul 2019

Muhit, Mert, *İnsan Nedir? İnsanın Tanınmasına Dair Kelamî Bir Yaklaşım*, Ankara Okulu Yayınları, 2004,

Muntasır, Mîr, “Din” md. *Kur'ânî Terimler ve Kavramlar Sözlüğü*, İnkılap Yayınları, İstanbul 1996

Musaoğlu, Ahmet, *Peygamberler (İnsanlık) Tarihi*, Gelenek Yayınları, İstanbul 2006

Nisâbü'rî, Ebu'l-Hasen Ali b.Ahmed el-Vâhidî. *Esbâbü'n-Nüzûl*, Beyrut ty.

Nursi, Bedîuzzaman Said, *İşaratü'l-İcâz*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 1993

Polater, Kadir, “Kur'an ve Kitab-ı Mukaddes'e Göre Yusuf Kıssası”, *Din Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*, C 7, sayı: 3, 2007

Ramazanoğlu, Mahmud Sami, *Hız. Yusuf*, Erkam Yayınları, İstanbul 1980

Râzi, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin, “*Tefsir-i Kebir Büyük Kur'an Tefsiri Mefatihü'l-Gayb*”, trc. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru, Huzur yayınları, 2013

Reşîd Rızâ, Muhammed, *Menâr Tefsiri*, trc. Mehmet Erdoğan, Ali Rıza Temel, İbrahim Tüfekçi, Harun Ünal, Rahmi Yaran, Ekin yayınları, İstanbul 2011

Sâbûnî, *Tefsirlerin Özü Safvetü't-Tefâsîr*, trc. Saderttin Gümüş, Nedim Yılmaz, Ensar Yayınları, 135. İstanbul 2010

Sâmî, ŞemseddinKâmûs-u Türkî, İkdâm Yayıncılık, İstanbul 1904,

Seber, Abdulkerim, *Ebu Bekr İbnu'l-Arabî'nin Kur'an ilimlerindeki Yeri, Tefsîr ve Te'vîl Metodu*, Tibyan Yayıncılık, İzmir 2014

Sinanoglu, Mustafa, “Şirk” md. *D.İ.A*, TDV Yayınları, İstanbul 2010

Sönmez, Mahmut, “Ayet Kavramının Semantik Tahlili”, *I.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 6, Ekim 2015

Suad el-Hakîm, *İbnü'l Arabî Sözlüğü*, “Rab” md. çev. Ekrem Demirli Kabalcı Yayıncılık, İstanbul2005,

Suyûtî, Celâleddîn Ebu'l-Fadl Abdurrahman b. Muhammed b. Ebî Bekîr, *Hadsilerle Kur'an Tefsiri ed-Dürrü'l-Mensûr Fi't-Tefsîr Bi'l-Me'sûr*, trc. Zekeriya Yıldız, Ocak Yayınları, İstanbul 2012

Süleyman, Mukâtil b. *Tefsîr-i Kebîr*, İşaret Yayınları, Trc. M. Beşir Ersoy, İstanbul 2006

Şengül, İdris, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, Işık Yayınları, İzmir 1994

Şeyh'ul Ekber Muhyiddin İbnü'l Ârabi, *Tefsir-i Kebir Te'vilat*, I, trc. Vahdetin İnce, Kitsan Yayıncılık, İstanbul t.y.

Şimşek, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, Beyan Yayınları, İstanbul 2012

Taşdemir, Sadık, Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans), *İlmi, Edebi ve Eğitsel Yönleriyle Hz. Yusuf Kıssası ve Mesajlar*, Iğdır 2019

Topaloğlu, Bekir, “Vekil” md. *D.İ.A*, TDV Yayınları, İstanbul 2013,

Topuz, İsa, *İslam Muhâkeme Hukukunda Şâhitte Aranan Şartlar*, (Yüksek Lisans), Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2008

Tümer, Gülay, Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, Ankara1988

Tümer, Günay, “Din” md. *D.İ.A*, TDV Yayınları, İstanbul 2010,

Uludağ, Süleyman, “Nefis” md. *D.İ.A*, TDV Yayınları, İstanbul 2010,

Ünlü, Kerim Şükrü, *Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an'da Yusuf Kıssası*, (Yüksek Lisans), Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri, Eskişehir 2015

Üzüm, İlyas, “Hüküm” md. *D.İ.A*, TDV Yayınları, İstanbul 2010

Vehbi, Mehmed, *Hulasat'ül Beyan Fi Tefsir'il Kur'an*, Üç Dal Neşriyat Yayınları, İstanbul 1968,

Yamaç, Muhammed, *Arap Dilinde Vahiy-Dua ve Dünya-Ahiret Kelimelerinin Semantik Analizi* (Yüksek Lisans) Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2012

Yavuz, Ömer Faruk Kur'an Perspektifinde Dünya-Ahiret Bütünlüğü, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt 4,sayı:3, Rize 2006

Yavuz, Yusuf Şefki "İlim" md. *D.İ.A*, TDV Yayınları, İstanbul 2010,

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, "*Hak Dini Kur'an Dili*", Azim Yayınları, İstanbul 2011

Yıldırım, Suat, "Kur'an'ı Kerim'de Kıssalar" *Atatürk Üniv. İ.İ.F Dergisi*, Sayı 3, Ankara 1979

Yıldırım, Suat, *Kur'an İlimleri ve Kur'an'ı Kerime Giriş*, Ensar Neşriyat Yayınları, İstanbul 1989

Yıldız, Abdullah, *Yusuf'un Üç Gömleği*, Pınar Yayınları, İstanbul 2017

Yusuf Suresi, ErişimTarihi: 04.05.2020,
http://tr.wikishia.net/view/Yusuf_Suresi#Hz._Yusuf

Zemahşeri, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, *el-Keşşaf'an Haka'iki Gavamidi't-Tenzil Ve 'Uyuni'l-Ekâvîl Fî Vucûhhi't-Te'vîl*, trc. Muhammed Coşkun, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, I. Baskı, İstanbul 2017

Zühayli, Vehbe, *Tefsirü'l -Münir*, trc. Hamdi Aslan vb. Risale Yayıncılık, İstanbul 2007

(çevrimiçi) <http://www.geocities.ws/ftppage/peygamberler/yusuf1.htm> erişim tarihi 17.10.2020

